

2410 24

LUISE KOPPEN

Katarina von Bora

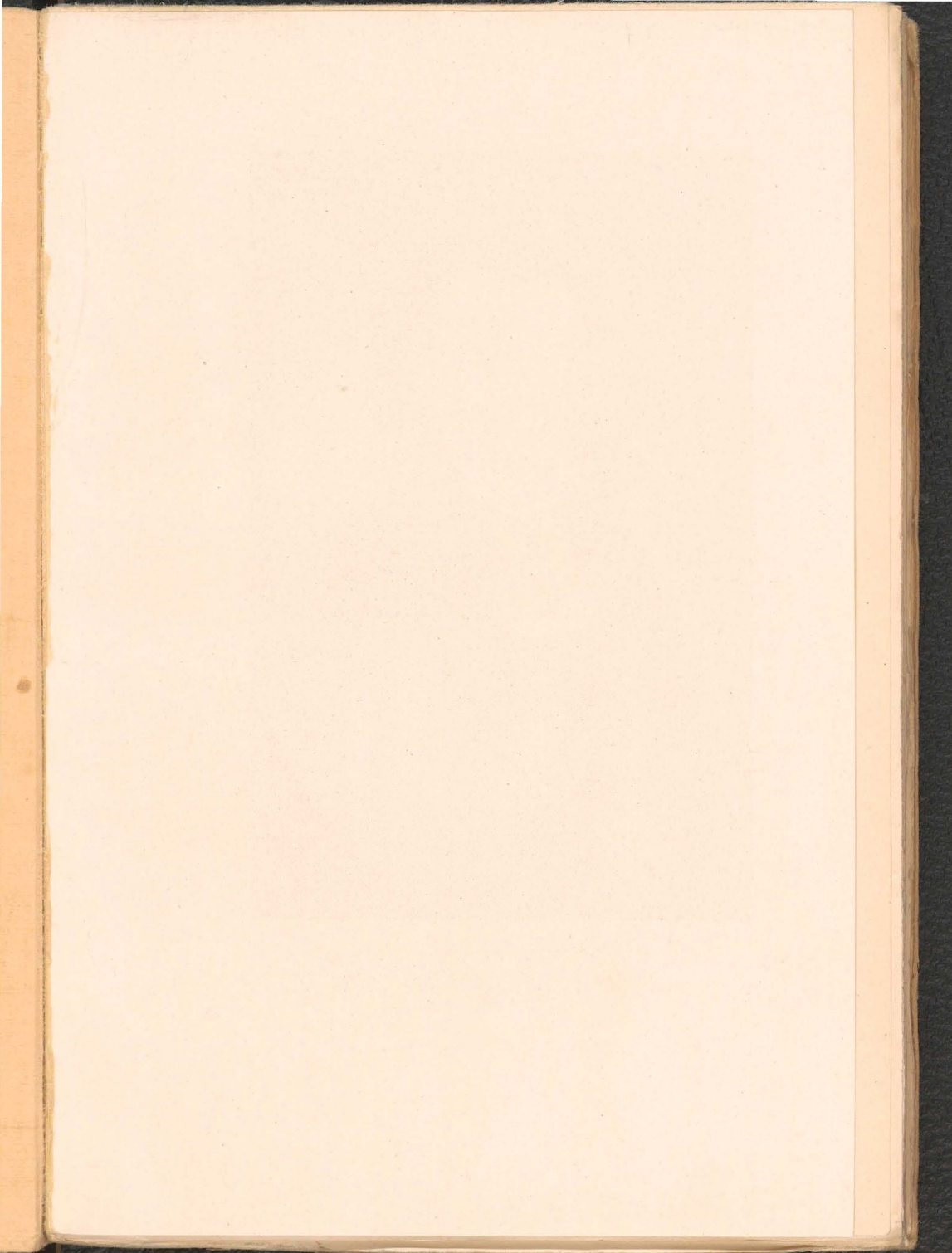
Stockholm 1918 .. H.-B. Svenska
Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag

BOKSERIE 1931

Luise Koppen. Kvařina udm Bona

Kolstrud 3828

KÄTHE LUTHER SOM UNG HUSTRU.
Oljemålning av Lukas Cranach från år 1526.

KATARINA VON BORA
LUTHERS MAKÅ

AV

LUISE KOPPEN

BEMYNDIGAD ÖVERSÄTTNING

AV

GUNHILD TEGEN

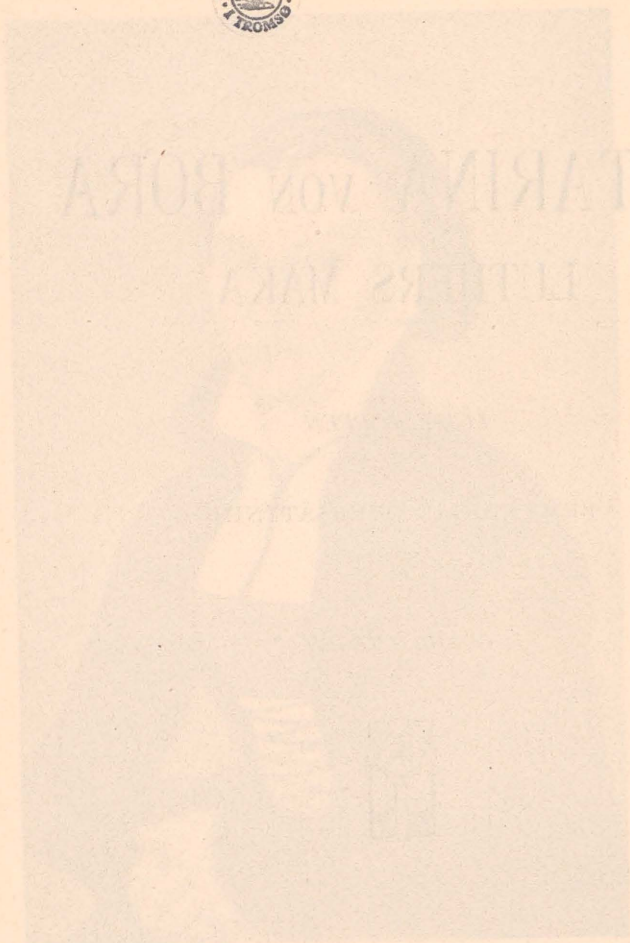

STOCKHOLM 1918

A.-B. SVENSKA KYRKANS DIAKONISTYRELSES BOKFÖRLAG

Ko

14c097014

STOCKHOLM 1918

SVENSKA TRYCKERIÄKTIEBOLAGET

INNEHÅLL.

	Sid.
I. Klosterbarn och nunna	5
II. Fri	13
III. Luther och Käthe.....	23
IV. Husliga bestyr	33
V. Efter ett år	43
VI. Hushållsbekymmer	53
VII. I nöd och lust	63
VIII. Invånarna i Svarta klostret	75
IX. Vännerna	87
X. Moderssorger	96
XI. En dag i Svarta klostret	107
XII. Käthe som godsägare	116
XIII. Luthers död	124
XIV. Änka	135
XV. Vid målet.....	147

K.

INNEHÅLL

1	Klosterborn och bunnar	104
II	Id	13
III	Lånker och Käbbe	13
IV	Historiska berättelser	13
V	Rätor ett år	13
VI	Historiska berättelser	13
VII	Lödd och last	13
VIII	Invånarna i Svarta Kloster	13
IX	Vänningar	13
X	Möbelsorter	13
XI	En dag i Svarta Kloster	13
XII	Käbbe som godstågar	13
XIII	Lånkers död	13
XIV	Luka	13
XV	744 målar	13

ALM. BOKFÖRL. A. B.
STOCKHOLM

I.

KLOSTERBARN OCH NUNNA.

Ve min ungdoms dagar!
I sorg jag längtar och klagar,
Ty man vill mig i kloster tvinga.
Aldrig mera ser jag då
Löv och blommor och gröna strå.
Aldrig hör jag mer små fåglar sjunga.

(Gammal folkvisa.)

Sju grekiska orter tävlade om förmånen att vara Homeros' födelseort, sångarfursten, som under sin livstid hemlös vandrade genom landet som en blind tiggare. Sju orter stredo också om äran att ha sett Katarina von Bora födas. De började emellertid denna strid så pass sent, att det redan var svårt att följa de osäkra spåren. Medlemmar av släkten von Bora voro bosatta på flera platser i Tyskland; man kunde spåra dem i Sachsen, Thüringen, Schlesien, ja, t. o. m. i det avlägsna Ungern.

Dock borde det ej ha varit alltför svårt att bestämma Katarinas födelseort. Ty Philip Melanchton säger uttryckligen i den anmälan, som han vid hennes död 1552 skrev för universitetet, att hon härstammar från en ädel riddarsläkt i Meissen. I grevskapet Meissen kunna här

endast två orter komma i fråga, nämligen Hirschfeld och Lippenbach, ty endast där kunde man finna medlemmar av släkten von Bora i slutet av 1400-talet.

Bora är ett slaviskt ord och betyder fura. Dock är denna släkt knappast av slaviskt ursprung. Dessa von Bora voro tyskar, som kämpade mot venderna i markgreven av Meissens här. Efter segern fingo de som lön de bortdrivna slavernas byar i förläning. Alla dessa riddare från Franken, Schwaben, Neder-Sachsen och Thüringen togo sig namn efter de byar, som de nu fått att råda över. De gamla släktnamnen fingo vika för de nya ärenamnen. De adelsmän, som erhöilo Tyska Bora och Vendiska Bora, kallade sig Borau, Bora eller blott Bor. Familjen var en tid vitt utgrenad och rik på gods. Vid den tid då Katarina föddes, var det dock slut med glansen. Tyska Bora och Vendiska Bora hörde ej längre till släkten, blott Hirschfeld, ett gods i dess närmaste grannskap, ägdes i slutet av 1400-talet av en Bora, som dock icke kan komma i fråga som Käthes far.

I närheten av byn Kieritzsch vid Borna bodde på godset Lippendorf Hans von Bora, Käthes fader, vilken också hade ett herresäte vid Saale nära Weissenfels i förläning. Man är icke fullt säker på vad hans hustru hette före sitt giftermål, men efter all sannolikhet var hon född von Haubitz och hette Katarina. Äktenskapet ingicks omkring år 1481 eller 1482.

Katarina v. Bora hade tre bröder, av vilka vi känna två till namnet, Hans och Clemens; den tredjes namn nämnes ej, hans son hette Florian. Om Käthe hade någon syster, vet man ej. Den 29 januari 1499 fick Hans v.

Bora den äldre med sin Katarina en blåögd dotter, som kallades Katarina efter sin mor. Knappast kunde hon senare erinra sig, om hon tagit sina första, stapplande steg vid en moders hand, eller om hon någonsin sprungit över fält och ängar i lantlig frihet, ty modern dog, då hon var helt liten, och detta dödsfall förändrade helt och hållet Katarinas framtid.

Men hos barnet stannade kärleken till landet och lantlivet kvar. Klosterskola och klosterliv kunde icke kväva den. Så snart den unga kvinnan återfått friheten och kommit i sådana ekonomiska omständigheter, att hon kunde börja tänka på jordförvärv, (om ock i blygsammaste villkor), strävade hon att skaffa sig en lantgård för att få styra och ställa. Zulsdorf, det lilla gods, som Luther köpte 1450, var i ätten v. Boras ägo. Det hedrade dottern av en gammal släkt, att hon ej ville släppa den sista lilla jordbiten av fädernas egendom i främmande händer. Hon kunde icke ens som »Frau Doktor Luther» glömma sin egen hembygd.

Fem år gammal var Käthe, när hon måste lämna fädernehemmet. Redan 1504 fördes hon av sin far till klosterskolan i Brehna vid Bitterfeld — till benediktinernunnorna. Att han redan då tänkte inviga sin dotter till det andliga ståndet, är väl knappast troligt; hon skulle blott få en god uppfostran i skolan, så som det hövdes en fröken av stånd. Vad det sedan skulle bli av henne, finge Gud i sinom tid visa. — Till en början grät hon säkert, när hon tänkte på hemmet — Käthe var livet igenom en smula benägen för att ta till tårarna — men så har hon förvisso tröstat sig och börjat bedja, sjunga, leka

och läsa tillsammans med sina många kamrater. På den tiden gick det rätt glatt till vid en klosterskola, och i Brehna fanns det väl liksom överallt stränga nunnor, men också moderliga, goda kvinnor, som vänligt togo hand om ett sådant litet moderlöst barn och milt smekte dess ljusa hår.

År 1505 gifte den gamle Hans v. Bora om sig. — Vi veta om detta äktenskap endast, att hustrun hette Margareta, kanske var hon född von Endr. Men för barnet hade detta giftermål en ödesdiger betydelse. Med styvmoderns gillande förde Hans v. Bora Käthe 1508 eller 1509 till klostret Nimbschen och bestämde, att hon skulle bli nunna. Hon var då nio eller tio år gammal.

Man kan måhända förstå, varför den andra fru von Bora gjorde sitt inflytande gällande för att på detta sätt få Käthe anständigt försörjd. Hans v. Bora var utfattig; Lippendorf och godset vid Saale hade gått honom ur händerna; det lilla Zulsdorf hade han köpt för återstoden av sin förmögenhet. I Brehna måste han årligen betala en bestämd summa för sin dotters uppfostran, något som förtröt fru Margareta. I Nimbschen däremot mottog man nunnor utan avgift; blott den som så önskade, betalte en summa. Familjen Bora gav ingenting.

År 1508 hade till abedissa i Nimbschen valts en släkting till Käthes mor, en Margareta von Haubitz. Så gick nu färden från benediktinernunnorna i Brehna till cistersiensersystrarna i Nimbschen. Var Käthe bedrövad, när fadern hämtade henne från skolan och lämnade henne i Nimbschen? Knappast. Hon kände ju inte till annat än klosterliv, och att hon skulle bli nunna förskräckte

henne inte synnerligen, så ung som hon var. Ett klosterbarn lär sig också att lyda föräldrar och överhet — vad de vilja, det vill Gud — och därmed punkt!

För tredje gången under sin barndom hade hon nu bytt hemvist, och hade det gått efter faderns önskan, hade Nimbschen blivit den plats, där hans Käthe skulle vigas till nunna, där hon skulle leva ett fromt liv och en gång saligen avsomna. Blott en vit sten skulle sedan ha förkunnat, att en Bora vilade här, en liten sten och de böcker, som år efter år nämna hennes namn bland klostrets invånare.

Nimbschen! De andliga ordnarna ha alltid förstätt att välja en vacker vrå av världen för sina klosterbyggnader. — Ordet: älsken icke världen och vad världen tillhör, lämnades vid sådana tillfällen obeaktat. En fiskrik flod eller sjö, en skog med vilt i närheten såg man gärna. Även klostret Nimbschen hade ett utmärkt läge nära Grimma, det var en värld för sig med en härlig utsikt över slätten. — Enligt gammal cistersienserregel måste ordens kloster själva odla och anskaffa, vad de behövde. Alltför strängt få vi dock icke tänka oss denna föreskrift utförd: med den »hedervärde och vise» Leonard Koppe från Torgau hade man handelsförbindelser; han levererade gott, starkt öl åt klostrets överhet, — de små nunnorna fingo blott dricka ett hembryggt, tunt svagöl — dessutom sill, stockfisk, nejonögon och dylik vällovlig fastespis.

Föga återstår nu av Nimbschens härlighet. Borta är kyrkan med sin relikskatt: jungfru Marias mantelflik och hår, aposteln Pauli blod, törntaggen ur Frälsarens

krona och helgonens ben, inför vilkas underbara hemligheter den lilla Katarina andäktigt böjde sina knän och bad »ivrigt, oförtrutet och ofta».

Den som i våra dagar besöker Nimbschen, finner blott huvudbyggnadens gavel och murar med dess stora fönster. Men den del av klostret, där Katarina v. Bora jämte de andra nunnorna hade sin trånga cell, är jämnad med marken. Traditionen, som allting vet, utpekar emellertid ett fönster, som skulle ha tillhört hennes rum, och därigenom sägs det, skulle hon ha flytt ur klostret. Om sommaren fladdra däromkring vita fjärilar med svarta streck på de fina vingarna — lika de unga nunnorna i vit kåpa med svart bälte flyga de glada mot friheten.

Till en början förändrades icke mycket i Käthes liv. Hon tillhörde de *adolescentes virgines*, de uppväxande jungfrurna, som ännu erhöilo undervisning, ehuru de huvudsakligen förbereddes för klosterlivet. Reglerna i klostret Marienthron voro stränga. Dagen måste ha varit uppfylld av fromma andaktsövningar, om man får döma av alla böner, sånger, föreläsningar och andaktsstunder, som skulle iakttagas. Även påbudet om tystnad var mycket strängt. I kyrkan, matsalen och sovsalen var allt talande förbjudet. Och denna tystnad måste mången gång ha varit svår för Käthe, som så innerligen gärna pratade. Förvisso gick det dock till i Nimbschen som i andra kloster: åtbörder och fingerspråk ersatte talet, och om abbedissan väl var utom hörhåll, pratade man, huru mycket än tystnaden prisades som »nyckeln till all religion».

Abboten klandrar också gång efter annan de fromma

systrarnas talträngdhet och förebrår dem även för deras rytmiska sång i stället för den långsamma, jämna. Han ser med sorg, att hans nunnor icke äro helt döda från världen, att maskorna i gallret vid talporten äro för vida, så att vid de sällsynta besöken av någon anförvant föräldrars och barns händer rent av kunna mötas och en liten gåva smygas in; han genomdriver också att gallret göres trängre, kort sagt, från sin ståndpunkt gör han vad i mänsklig förmåga står, för att invånarna i klostret Marienthron blott skola leva för sin himmelske brudgum.

Var manne den glada, pratsamma Käthe bland dem, som den vredgade abboten klandrade? Man kan nästan tro det, när man sedermera ser henne styra och ställa i Wittenberg. Visserligen kan inte det nya, tätmaskiga gallret i samtalsrummet ha stört henne, ty den lilla ensamma flickan fick knappast mottaga något besök hemifrån; hon stod verkligen ensam i världen.

I moders ställe stod ju abbedissan Margareta v. Haubitz, en släkting till hennes mor, och en av de äldre nunnorna, Magdalena v. Bora, troligen en syster till hennes far. Det var hon, som sedermera som »tant Lena» blev Käthes trognaste hjälp i hushållet i det lutherska hemmet, och som efter snälla tanters sed både höll av och skände bort barnen.

Margareta v. Haubitz, som omtalas som en »ärlig, from och förständig kvinna», var en vek natur, föga ägnad att regera, varför också abboten måste upprepa sina klagomål vid varje visitation. Efter de unga nunnornas flykt från Nimbschen försökte hon aldrig att

återföra dem med våld utan nöjde sig med en mild protestskrivelse och övergick slutligen själv till den nya läran.

År 1514 började Katarinas novistid. I klosterkyrkan avklippes hennes långa, rödblonda hår, och hon ikläddes den vita kåpan och slöjan. För sista gången i livet bar hon en krans, den vita rosenkransen, som hon nu måste avlägga och offra åt Frälsaren. Med knäfall för abbedissan och för var och en av nunnorna och med kyssen, som hon mottog av de fromma systrarna, upptogs hon i deras gemenskap och hade nu att under en erfaren nunnas uppsikt flitigt lära, hur man skulle gå och stå, knäböja och tala efter den helige Bernhards av Clairvaux regler.

Den 8 oktober 1515 vigdes »Katarina v. Bhor» till nunna, varvid hon skänkte klostret en summa av 30 groschen. Det var en synnerligen blygsam gåva och är åter ett bevis på hennes fattigdom. Några thaler åstadkommo dock de flesta till en så viktig dag. Men då hon ju inte gav sitt liv utan bara några år åt klostret, så må det i alla fall få anses nog!

Någon klagan över klosterlivet höra vi aldrig från Käthe. Det var nog så, som Luther en gång sade, att hon inte motvilligt men utan sin önskan vigdes vid klostret.

Två år sedan hon blivit nunna, slog munken från Wittenberg, doktor Martinus Luther, upp de 95 teserna på porten till slottskyrkan i Wittenberg — och drog därmed utan att själv ana det den första regeln från klostrens portar, också från Nimbschens!

II.

FRI.

Jag hälsar dig av hjärtat,
Du ädla Wittenberg!

(Michael Stiefel.)

»Det var som om änglar tjänat som budbärare», sades det om tesernas spridning över Tyskland. Det dröjde väl en tid, innan detta första budskap störde friden innanför klostermurarna i Nimbschen, men så fasta voro inga portar, så höga inga murar, att skrifter och under rättelser av så utomordentlig räckvidd i längden kunde utestängas. En värld sjönk, en ny uppstod, dånet och bruset fyllde luften, och vindarna buro budet in i de små cellerna, där unga människor, skapade för kamp och strid, tvungo sig själva till overksam fromhet.

Vem bragte budskapet? Var det leksystrarna? Var det folk från Grimma, kanske den evangeliskt sinnade priorn Wolf v. Geschau, som hade två anförvanter i Nimbschen? Huru som helst, nunnorna läste skrifterna om en kristen människas frihet, läste, att det ingalunda är Gudi mera behagligt, om en människa gömmer sig undan frestelser och kamp, utan att de snarare borde lyda det sköna ordet: »Lär mig leva rätt i denna världen för

att draga henne uppåt till dig!» De läste och blevo övertygade därom, att deras liv dittills varit onyttigt, deras strävan fåfäng. Deras fasta förvisning om ett rum i himlen för dem såsom nunnor försvann. Allt som varit så orubbligt och säkert brast som en såpbubbla för vinden. Men under allt detta jublade det dock i hjärtat: En annan väg leder till målet, till friden, till saligheten: att leva, verka, arbeta, bedja därute i världen, utanför klostermurarna. — Välsignad vare du, doktor Luther, du slår ned och du bygger upp, du visar oss arma vår blindhet, och du öppnar våra ögon för hjälpen!

Katarina v. Bora, du unga nunna, grät du, jublade du under dessa reformationens vårdagar? — Hon måste ha känt sig djupt berörd av den nya läran, ty hon var så fattig, att hon stod där fullkomligt utblottad, om klostret ej längre försörjde henne. För styvmodern kunde det ju ej vara kärt, att hon lämnade klostret, och hennes far, gammal och svag som han var, lämnade henne heller intet stöd. Han dog kort tid därefter.

Emellertid skrev hon, liksom de andra åtta nunnorna, som längtade efter befrielse ur klostret, till föräldrar och anförvanter. Innerligt bönföllo de dem att hjälpa dem ut ur klostret, då de ej längre för sin själs salighet kunde leva under oket; de ville hellre utstå vad som helst.

Att alla svar kommo med avslag får knappast förvåna oss. Den nya läran hade visserligen redan inträngt i kretsar av den sachsiska adeln, men man var ännu ej beredd att dra alla konsekvenser därav. Svarsbrevet innehöllo både andliga och världsliga argument; de talade om nunnornas löfte och om deras försörjning — och

huvudsumman av allt var: Stanna där ni äro i Guds beskydd!

Först när det visade sig, att det var förgäves de sökt beveka sina anhöriga, vände sig de nio nunnorna till Luther med en begäran om hjälp, och nu hade de vänt sig till den rätte. Han kände medlidande med de unga kvinnorna i deras nöd, och han beslöt att befria dem ur klostret.

Leonhard Koppe tycktes honom rätte mannen för ett sådant företag, ty han var modig och försiktig, kände till klostret sedan gammalt och kunde tack vare sina affärsförbindelser med Nimbschen lätt komma i kontakt med nunnorna. — Natten mellan påsklördagen och påskdagen 1523 utfördes flykten. Hur det tillgick, är inte riktigt klart. Måhända hade någon av nunnorna funnit på en utväg, måhända var någon bakport inte så strängt bevakad. Nog av, nunnorna befriades, och Leonhard Koppe placerade dem alla på en stor fraktvagn, som var överspänd med tältduk. En anmärkning av en gammal krönikeskivare från Torgau, att »Koppe har med stor list och behändighet bortfört nunnorna, som om han fraktade silltunnor», har förorsakat den egendomliga villfarelsen, att den hederlige mannen skulle ha stjälpit en tom silltunna över var och en av de darrande små nunnorna, något som knappast kunde ha varit behagligt för dem. Helt visst betyder det blott, att han fraktat dem på en vagn, som han annars använde att forsla silltunnor på.

Långsamt rullade vagnen fram emot Grimma i den tysta påsknatten, och när man väl hunnit dit, kunde man

anse sig ha lyckats med flykten. På uppståndelsens morgon trädde de unga nunnorna åter ut i livet.

Påskdagen kommo de till Torgau, där de stannade över natten och nästa dag och där de troligen deltog i gudstjänsten.

I Torgau tog Käthe sina första steg som en fri och självständig människa — det var år 1523. År 1552 skulle denna stad åter mottaga henne, då som en trött och sjuk pilgrim, som kom för att där sluta sina dagar. Nära trettio år ligga däremellan — ett helt människoliv.

På aftonen onsdagen efter påsk kom vagnen med de nio nunnorna till Wittenberg, och stadsborna skyndade tillsammans för att beskåda dem.

Vem skulle nu ta hand om dem, hjälpa dem, göra dem dugliga till ett nytt liv? Det var ett »nytt verk», som Luther sade, vilken såsom en ärlig och frimodig man genast förklarade, att det var han, som hjälpt dem att fly, och samtidigt utpekade den vördige, 59-årige Leonhard Koppe som den »salige rövaren» för att bevara sina skyddslingar från allt förtal.

Närmast gällde det nu att få nunnorna försörjda, och själv hade doktor Martin Luther mycket ont om pengar. Han började genast en insamling och bad och frågade än här, än där, om inte någon ville ta några av nunnorna till sig i sitt hem; dessutom skrev han också till deras anhöriga. Även sin nådige herre, kurfursten, bad han genom hovpredikanten Spalatin om ett bidrag och lovade därvid att »hålla saken hemlig», vilket ju egentligen inte låg för honom, men han visste, att fursten inte öppet kunde visa sitt gillande av nunnornas flykt ur klost-

ret. Ehuru kurfursten alltid beskyddade Luther, såg han honom blott en gång i Worms och talade aldrig med honom. Fredrik den vise gjorde också vid detta tillfälle sitt namn all heder. Han gav i tysthet, och då abboten och abbedissan i Nimbschen insände en klagoskrift till honom, emedan nunnorna fått hjälp att fly av hans undersåtar, svarade han försiktigt: »Eftersom vi ej veta, hur det förhåller sig med denna sak, ej heller vem som förlätt klosterjungfrurna till detta deras företag och ej heller någonsin åtagit oss dylika mål, så låta vi detta falla på deras eget ansvar.»

Av de nio nunnorna upptogos sex efter någon tid av sina anhöriga. Luthers brev till de onådiga familjerna hade alltså kraftigare verkan än deras egna.

Endast de båda systrarna Margareta och Ave v. Schönfeld stannade i Wittenberg, sannolikt hos Lukas Cranach, samt Katarina von Bora, som bodde hos den vördige och lärde magister Philip Reichenbach, vilken innehade en statskrivares viktiga ämbete i Wittenberg och som sedan blev borgmästare och rådsherre. Mycket hade hon här att lära. Blott som ur ett avlägset fjärran minnes hon den tid, då hon levat utanför klostermurarna. — Nu måste hon lära sig allt från början, att gå och stå, arbeta och verka, så som det på den tiden var brukligt bland Wittenbergs unga flickor. Anlag för huslighet hade hon, ja, än mer, hon hade en ovanlig organisatorisk begåvning, och om hon sedermera ej lyckades få den avkastning av sina egendomar, som hon kunnat hoppas efter det arbete hon nedlagt på dem, så berodde det

icke på henne utan snarare på de oroliga krigstiderna, som gjorde de öppna lantgodsen till ett lätt byte för allehanda slödder.

Hur noga man än följer Käthe under dessa två viktiga år, vet man egentligen ganska litet om henne. Man vet icke ens, om hon efter någon tid flyttade från magister Reichenbach till mästern Lukas Cranach, målaren, som tillika ägde ett apotek, en vinstuga och ett tryckeri samt hade en målareskola med många »gesäller» och var en av dessa mindre konstnärer, vilkas yrke gav god förtjänst. I alla händelser måste hon ha varit hos mästern Lukas, när konung Kristian II 1523 besökte Wittenberg och därvid var Cranachs gäst — då han vid ett kyrkobesök helt ödmjukt åtog sig klockarens tjänst. Kristian var då visserligen inte längre konung över tre riken, utan en avsatt härskare, som reste omkring för att utforska de tyska furstarnas villighet att åter hjälpa honom på tronen.

Kanske var Katarina blott för tillfället hos Cranachs för att hjälpa till under det höga besöket; i alla händelser gav konung Kristian henne en guldring, — så som konungarna ännu i dag pläga skänka bort smycken vid sina besök.

Ett vackert indirekt bevis på den aktning, som måste ha glatt den unga flickan, var det namn, som de unga Wittenberg-studenterna gävo henne: Katarina av Siena kallades hon av dem, efter den Katarina, vilkens hus än i dag visas i Siena, helgonet, som tidigt vigt sitt liv åt Herren. Säkert var detta binamn ett bevis på Katarina von Boras rena, otadliga liv; även universitetet

i Wittenberg ger henne det vitsordet, att hon »förhållit sig stilla och väl» i fosterföräldrarnas hus.

Luther ville bortgifta dessa nunnor, som stannat i Wittenbergs beskydd. Själv tänkte han till en början icke på att gifta sig. »Gode Gud», skrev han en gång till Spalatin, »våra wittenbergare vilja nu också ge hustrur åt munkarna. Men på mig skola de icke lyckas truga någon!» Om någon av nunnorna då behagade honom särskilt, så var det Ave v. Schönfeld, som gifte sig med doktor Basilius Axt. Käthe höll han för »stolt och högmodig». »På den tiden hade jag ännu inte min Käthe kär, ty jag misstänkte, att hon var stolt och högmodig», och då samma förebråelse också senare flera gånger riktades mot henne, kan den inte ha varit alldeles utan grund. Ett visst självmedvetande, en stor tillbakadragenhets voro tydligen utmärkande för henne. En ung flicka, som står så ensam i världen som hon, behöver nog också sin stolthet. — När hon älskade, var hon hängiven, vek och god, det fick hennes man erfara i rikt mått, och det har han också erkänt: »Hon har vårdat mig som en tjänarinna», är hans vitsord.

Att Käthe längtade efter ett eget hem, var icke underligt. Hon var 24 år, alltså för den tiden med sina tidiga äktenskap redan alltför gammal. Förmögenhet ägde hon ej, och hennes släktingar förde en bekymmersam tillvaro i andras tjänst.

Då kom 1523 patriciersonen Hieronymus Baumgärtner till Wittenberg, där han studerat, för att träffa sina gamla vänner, i synnerhet Melanchton. Han lärde känna Katarina, och de fingo varandra kära. Luther tycks ha gjort

sitt bästa för att få en förlovning till stånd. Under den vördade reformatorns inflytande och långt borta från föräldrahemmet tänkte den unge Baumgärtner väl ej, att det skulle bli så särdeles svårt att få föräldrarnes bifall till denna förbindelse. I Wittenberg ansåg man nürnbergarens giftermål med Käthe för avgjort; och många ljusa framtidsdrömmar måste ha rört sig i Käthes stolta hjärta, när den älskade tog farväl för att, som hon hoppades, återvända till henne med föräldrarnas välsignelse.

Men förskräckelse grep de förnäma föräldrarna, när deras Hieronymus, som hittills endast berett dem glädje, nu kom med sina planer. En nunna — och därtill en utfattig — nej, aldrig! Den unge mannen tycks starkare ha känt svårigheten av ett sådant val här hemma än i Wittenbergs friare luft. Han hade dock lovat att återkomma efter några veckor, men något fast bindande ord synes inte ha blivit uttalat. Och så valde han den föga ridderliga men praktiska utvägen: han höll sig borta från Wittenberg och lät aldrig höra av sig.

Det måste ha varit ångestfulla veckor för Käthe, när underrättelserna söderifrån uteblevo. Ja, hon blev rent av sjuk av sorg, som hon dock stolt förteg, när hon förstod, att den man, som hon älskade, aldrig skulle återkomma, och när hon såg hoppet om ett eget hem långsamt förblekna.

Luther gav sig inte så lätt. Ännu den 12 oktober 1524 skriver han om en hjälpbehövande till Baumgärtner och tillägger: »Vill ni för övrigt hålla fast vid eder Ketha v. Bora, så gör snart något åt saken, innan hon

får en annan, som det är fråga om. Hon har ännu inte övertunnit sin kärlek till er. Jag skulle sannerligen för bådas er skull glädjas åt förbindelsen.»

Men Baumgärtner lyssnade icke heller till denna marning, och nu understödde Luther av alla krafter den man, »som det var fråga om». Det var en teologie doktor Kaspar Glatz, som varit rektor vid universitetet i Wittenberg och som nu var välbeställd kyrkoherde i Orlamünde. Men Käthe, den stackars flickan, som måste leva hos främlingar och som så innerligt gärna ville bli sin egen, skakade energiskt på huvudet, som nu åter pryddes av två blonda flätor. Nej, doktor Glatz, eller Glacius, som han också kallades, ville hon inte ha, hon hade intet förtroende för honom.

Hon synes ha svävat i stor fruktan, att Luther, som ju visste att driva sin vilja igenom, till sist dock skulle mot hennes vilja gifta bort henne med Glatz, ty efter ett raskt beslut kom hon en dag till Nikolaus v. Amsdorf, som var kyrkoherde i Magdeburg men för tillfället på besök i Wittenberg, och bad honom enträget, att han skulle använda sitt inflytande hos Luther, så att hon sluppe gifta sig med Glatz. Hur rätt hon hade, då hon avvisade den dittills oförvitlige mannen, som sedermera blev avsatt, kunde ännu ingen veta. Kanske anmärkte Amsdorf, att det vore stolthet, som hindrade Katarina från att anta frieriet, men hon försäkrade honom med den dråpliga naiviteten, som vi också senare finna hos fru Luther, att om *han*, doktor v. Amsdorf, eller doktor Luther friade till henne, så skulle hon inte säga nej.

De båda männen kunde av denna förklaring dra den slutsatsen, att Käthe skattade dem högt men alls icke älskade dem, ty kärleken vet icke av något *antingen* den ene *eller* den andre, utan blott — *du* och ingen annan.

III.

LUTHER OCH KÄTHE.

Om mannen så lever och umgås
med sin hustru, att hon ogärna ser
honom gå bort och blir glad, när
han kommer hem, då står det rätt till.

(Luther).

År 1523, då de vita nunnorna drogo in i Wittenberg, såg doktor Martinus Luther icke längre ut som Mosellan beskriver honom år 1519: »Sjuklig, överansträngd, hållögd, insjunkna och mager som ett skelett». »Denna best har djupa ögon», sade en kardinal om honom. Det är skada, att vi icke hava ett gott porträtt av Luther från denna tid av djup nöd och kamp mot både världens och helvetets makter, och med all aktning för mästern Lukas Cranach, icke heller från hans senare år äga hans bild, målad av en Dürer eller en Holbein. De skulle ha kunnat måla denne »*bestia*», dessa falkögon med sin gula ring, som kunde gnistra och glimma, så att man knappt kunde uthärda deras blick, som hans samtida berättar, detta som Cranach aldrig kunde framställa, hur troget han än, på sitt sätt, lyckades med själva avbildandet.

Samma besvikenhet känner man också inför de få porträtt av Katarina v. Bora, som äro äkta, t. ex. det som Cranach målade år 1525. Egendomligt realistisk är en medaljongbild av målad gips från Zulsdorf, som nu hänger i kyrkan i Kieritzsch.

Uppenbara fiender låta i allmänhet inte en kvinna så lätt gälla som skön. Men ifråga om Käthe märka vi det överraskande förhållandet, att Luthers fiender, som snart också voro hennes, i regel skildra henne som en förförisk skönhet, medan Luthers vänner uttala sig synnerligen nyktert om hennes kroppsliga behag. Vi få här reducera uttalandena å båda sidor en smula. För Luthers fiender passade det utmärkt att framställa honom fången i en förförisk kvinnas, en förlupen nunnas snaror. Vännerna åter betona, att det icke kunde vara någon yttre skönhet hos Käthe, som bedårat honom. Efter Cranachs porträtt, som framställer henne som ung hustru — det är målat 1526 — måste vi ge vännerna rätt. Det är nog likt, om också icke i egentlig mening bra — ögonen ha den säregna sneda riktning, som alltid förekommer på Cranachs porträtt. Jag tror, att vi få rätta på dem en smula, och därmed är intrycket genast angenämare. Kindknotorna äro starkt utvecklade, man kan komma att tänka på ett slaviskt inslag, som icke är otänkbart i familjen von Bora, trots deras tyska ursprung. Det blonda håret är slätt och icke särdeles klädsamt tillbakastruket under nätet. Näsan, som på medaljongbilden från Zulsdorf skjuter fram så käckt, visar hos Cranach blott en svag böjning, munnen är vacker, gestalten slank och fin. Med tiden visa-

MARTIN LUTHER.

Oljemålning av Lukas Cranach år 1526.

de både doktorn och hans fru anlag för korpulens. Crnach målar henne nykter, kall, allvarlig; den konstnär, som gjort den målade gipsbilden åter, framställer henne energisk, full av verksamhetslust, ehuru icke med det uttryck, som kom Erasmus att säga, att hon var »älsklig».* — Ja, älsklig, så vill man tänka sig henne. Hennes skönhet låg i uttrycket och dess skiftningar. Erasmus var icke Luthers vän, men här dömde han som en ärlig man, och vi få antaga, att trovärdiga ögonvittnen skildrar Käthe så för honom, och att han troget återgav vad han hört.

År 1523 mötte nunnorna i doktor Luther helt visst en ståtlig man, som höll på sin värdighet, som alltid bestod sig med fint linne, till och med besatt med bårder, och som gick rak i ryggen, ja, alltför rak, menade somliga, men dock icke en man, som, trots alla omsorger om sina skyddslingars bortgiftande, själv tänkte på giftermål. Han ansåg dock redan då prästers äkten-skap för något rätt och gott. Men munken satt ännu djupt rotad i hans sinne. Han hindrades även av tanken på sin osäkra ställning: »Min håg står icke till giftermål», sade han en gång, »då jag dagligen kan vänta en kättares död».

Även de flesta av hans vänner, i synnerhet Melancton, voro avgjort emot Luthers giftermål, emedan de fruktade, att det skulle väcka alltför stor föargelse. Den heliga invigning, som han mottagit, borde avhålla

---

* På tyska »lieblich». Detta åter översatt från Erasmus' latinska brev, där han kallar henne »puellam mire venustam».

Overs. anm.

honom, reformatorn, från äktenskap, om också andra vågade steget och *kunde* våga det. Magister Philip var hela livet igenom trots all sin lärdom en obeslutsam och rädd man, och när det fordrades djärvhet och raskt beslut, då lämnade man helst honom i ovetenhet, tills saken ej mer stod att ändra.

I alla händelser berättade Amsdorf sitt samtal med Käthe för Luther. Och det är mycket möjligt, att Käthes ord: »Er, herr doktor, eller doktor Luther skulle jag taga», kom honom att tänka på den högsinta flickan. »Ett sådant råd — nämligen att den som varit munk ej borde gifta sig — det gav jag på den tiden, då jag ännu var försagd», sade han senare. Och 1524 skriver han till sin trogna vän fru Argula von Grumbach, att Gud nog kunde omstämman hans hjärta, men att han ännu icke vore hågad att taga sig en hustru.

Nästa år skriver han redan annorlunda: »Om mitt giftermål kunde vara Ers kurfurstliga Nåd till stöd», skriver han om ärkebiskopen av Albrecht av Mainz, »så ville jag gärna genast trava före Ers kurfurstliga Nåd som exempel».

Detta brev är skrivet vid en tidpunkt, då han ämnade gifta sig icke blott för att föregå hans kurfurstliga nåd med gott exempel; han hade förvisso redan då, efter en hård kamp, beslutat att ta det sista steget, det, som helt skulle skilja honom från munkväsendet. Han måste ha fattat sitt beslut i maj eller juni 1525 och då även kommit till samförstånd med den unga kvinnan, som sagt: »— — eller doktor Luther».

Men när det berättas om Luthers giftermål, att han en

dag kommit till det Reichenbachska hemmet, friat till Käthe och att den högtidliga vigseln därefter omedelbart ägt rum, så är detta dock en psykologisk omöjlighet. Luther måste kort förut ha talat med Käthe, och de båda hade förvisso kommit överens, även om det ännu ej var mycket tal om kärlek. »Gud har fogat det så, att jag förbarmade mig över henne», säger Luther senare i sina bordssamtal en smula nedlåtande, som det är människens sed.

Just de rykten, som vid denna tid voro i omlopp om Luther och Käthe, tvinga oss att antaga, att dessa båda ensamma, på sig själv hänvisade och därför desto skarpare iakttagna människor dock både sett och talat med varandra. Det, som berättades om dem, var osanning, det betyga även de av Luthers vänner, som voro emot giftermålet. Luther var redan van vid sina fienders sätt att bekämpa honom, men i detta fall östes förtalets gift icke blott över honom själv utan även över en ren och oskyldig flicka. Därför fattade han ett raskt beslut och gifte sig med Käthe den 13 juni 1525.

Sannolikt ägde förmälningen rum i Svarta klostret, Luthers bostad, och icke i Reichenbachs hus, vilket för övrigt icke spelar någon roll i familjen Luthers liv, så att man redan därav kan dra den slutsatsen, att Käthe ej någon längre tid, från 1523 till 1525, kunde ha varit Reichenbachs skyddsling. Hon borde ju i så fall ha haft en stor tacksamhetsskuld att avbetala.

Luther hade inbjudit några vänner denna afton: prosten Jonas, Lukas och Barbara Cranach, universitetsjuristen Apel, som uppsatte äktenskapskontraktet,

samt kyrkoherden Bugenhagen. Bugenhagen läste välsignelsen över brudparet; enligt den tidens sed hade det varit nog, om de båda inför ett par världsliga vittnen förklarade, att de togo varandra till äkta.

Så hade nu flyttfågeln funnit ett näste hos Tysklands mest berömda man. Av Katarina von Bora hade blivit Käthe Luther, men väl att märka en fru doktorinna, och denna värdighet gällde på den tiden lika mycket som adelsskap. Att hennes flicknamn ännu ofta användes även av Luther i hans brev, det var tidens sed, om det ock tillika kan vittna om Käthes starka personlighet.

Morgonen den 14 juni tillredde Katarina Luther en festlig frukostmåltid för de vänner, som varit hennes bröllopvittnen. Ett bidrag till denna enkla fest hade hon redan tidigt på morgonen erhållit, då stadens råd skickat en »föräring», bestående av en kanna (d. v. s. 4 liter) malvasir, en kanna rhenvin och en och en halv kanna frankiskt vin.

Underrättelsen om Luthers giftermål måste alltså ha utbrejts med stor hastighet, och den nådde säkert tidigt på dagen Philip Melanchton, som blev lika förfärad över Luthers företag som sårad av vännens tystnad. »Vad skall folk säga?» är huvudinnehållet i hans räddhågade brev, under det att Luther några dagar senare skrev: »Nu har jag alla emot mig, herrar, påvar, bönder. — Välan!»

Icke heller blev magister Philip inbjuden till den högtidligare bröllopsfest, som ägde rum den 27 juni och till vilken många gäster inbjödos. Varken Luther eller Käthe ville gärna se hans dystra ansikte vid bröllops-

bordet. Sedermera fann han dock åter vägen till sin gamle väns hjärta och hem.

Luther skrev många glada brev till sina vänner och bjöd dem komma till bröllopsmåltiden. Dessa brev för-råda ingalunda nedslagenhet eller förvirring, som Melanchton sade sig ha märkt hos honom. Han visar sig redan som en praktisk husbonde, som vill ha något gott att bjuda sina gäster. Till Leonhard Koppe, den man, som befriade Katarina ur klostret, skrev han: »Nåd och frid i Christo. Vördige herr prior (Luthers skämt) och fader! Gud haver mig plötsligen och oväntat fångat i äktenskapets heliga band, och nästa tisdag vill jag detta med en collation befästa. På det att nu min fader och moder och alla goda vänner måtte glädjas desto mer, bedja Er min herre Caterin och jag vänligen, att Ni så fort som möjligt måtte hitforsla ett fat av det bästa Torgau-öl, som Ni kan uppbringa. Jag vill red-ligen betala skjuts-lön och allt . . . Därtill beder jag, att Ni jämte Er Audi (fru Koppe) icke måtte utebliva utan gladeligen komma . . . Härmed Gudi befalld.»

Det latinska brevet * till Spalatin, skrivet den 25 juni, lyder: »Nåd och frid! Käre Herr Spalatin! För att undvika misstag: min bröllofsfest skall äga rum om tis-dag, och festmåltiden skall intagas på förmiddagen. Vil-lebrådet får inte komma alltför sent utan bör helst, om det är möjligt, komma i morgon afton i god tid. Jag

---

* Vid översättningen av Luthers brev, som i de flesta fall ursprungligen äro skrivna på latin, har övers. följt Luise Koppens tyska text. Endast i ett par fall har övers. jämfört med den latinska originaltexten,

måste nämligen under morgondagen ordna allt som hör till gästernas förplägnad.»

Vännen Link i Altenburg blir också hjärtligt ombedd att komma, och han behöver icke, säger Luther både i sitt och Käthes namn, ha någon bröllopsskänk med sig, vare sig någon silverbägare eller något annat. Han ville icke, att hans vänner skulle anstränga sig över hövan för att hedra honom.

Så kom då den dag, om vilken Luthers förste krönikör, den älskvärde Johan Mathesius, helt trohjärtat skriver:

»Så utvalde han åt sig en klosterjungfru, Keth von Bora, och lovade henne i den heliga treenighetens namn ett sant kristligt äktenskap, samt lät på Trinitatis-söndagen år 25 (= 1525) i Jesu namn samt på hans ord och i goda människors åsyn henne till sin äkta hustru viga, varefter han snart höll sin offentliga kyrkogång med henne samt firade sitt bröllop.»

En särskild glädje bereddes Luther genom hans föräldrars närvaro; de hade kommit från Mansfeld med Luthers svåger, doktor Rühel. Huru hade inte Hans Luther längtat efter denna dag! Vi höra av Luther själv, att faderns uttryckliga önskan, att han skulle gifta sig, haft ett starkt inflytande på hans beslut.

Tidigt på morgonen blevo doktor Martin Luther och Katarina von Bora offentligen vigda i stadskyrkan. Därefter gingo alla att intaga festmåltiden. Efter våra begrepp ganska tidigt, redan klockan tio!

Wittenbergs råd skickade åter en hedersskänk, tjugu gulden och ett stort fat av det vitt berömda einbechska

ölet. Då även den vördiga rådsherrn Koppe i rättan tid skickat ölet från Torgau, så fattades det ingalunda öl till vännernas många skålar och tal. Katarinas ögon strålade förvisso, ty redan kände hon, vad det betydde, när en doktor Luther sade: »Jag har henne kär.»

Wittenbergs universitet skänkte en stor praktbägare, nära en halv meter hög. Den förvaras nu i Greifswald och är av stort värde.

Vännerna gävo vigselringarna. Luthers ring är en dubbelring av guld med en diamant och en rubin. När man skjuter isär ringen, synas bokstäverna M. L. D. (Martin Luther Doktor) och C. V. B. (Catarina von Bora). På ringarnas insida står: »Vad — Gud — sammanfogat — må — människor — ej — åtskilja.»

Käthes vigselring bar en rubin, omgiven av bilderna av den korsfäste och hans pinoredskap. I ringen står inskriften: D. Martinus Lutherus, Catharina v. Borea.

Säkerligen medförde en och annan av vännerna även någon annan gåva, trots Luthers blygsamma avböjande, och det var ett välkommet tillskott i det enkla hushållet. Zwilling från Torgau gav t. ex. en kista, som dock tyvärr var så maskäten, att Käthe inte ens kunde förvara linne i den. Även från andra håll kommo gåvor. Kurfurst Johan, Luthers landsherre, skickade 100 gulden till den första bosättningen, ärkebiskop Albrecht av Mainz, Luthers gamla motståndare, skickade med svåger Rühel 20 gulden i guld. Då Luther icke såg någon vänlighet i denna gåva utan snarare en smula hån över det unga äkta parets fattigdom, avböjde han gåvan. Men Käthe, som väl visste, att kistor och skåp ännu voro

ganska tomma, kom snart överens med sväger Rühel och tog emot gåvan. Kurfurstens och staden Wittenbergs presenter gingo åt till bröllopet. Och när inte hennes doktor ville besinna, att ett hushåll kostar pengar, så måste hon, Käthe Lutherin, tänka desto mer därpå.

IV.

HUSLIGA BESTYR.

Intet ljuvare finnes i världen
än makans kärlek vid egna härden.

(Ett av Luthers älsklingsord.)

»Vi, Johan, av Guds nåde, hertig av Sachsen, göra veterligt för alla och envar:

Sedan den ärevördige och höglärde, vår käre och fromme Herr Doktor M. Luther av en synnerlig Guds nåd och skickelse nästan ända från början vid vårt universitetet i Wittenberg bemödat sig om att utbreda och förkunna det heliga evangelium genom att läsa i de heliga skrifterna och predika, så hava vi med tanke på allt detta, oombedda och av egen fri vilja bortgivit till arv och eget till ovannämnde Doktor M. Luther, Katharina, hans äkta maka, och deras båda bröstarvingar den nya byggnad i vår stad Wittenberg som förut benämnts »Svarta klostret», i vilket Doktor Martinus hittills bott, med allt vad det innefattar samt med trädgård och tomt. Vi giva också ovannämnde Doktor och hans äkta maka

av synnerlig nåd följande friheter: att de under hela sin livstid skola vara befriade från alla borgerliga bördor och pålagor ävensom skatter och andra plikter, såsom vakthållning och dylikt och likväl äga rätt att brygga, mälta, utskänka, hålla boskap eller driva någon annan borgerlig hantering.»

Så lyda de hedrande ord, med vilka kurfurstens bortskänkte det kloster, i vilket Luther bott redan som munk. Rymligt var Luthers hus — det Svarta klostret, där han bott helt tarvligt tillsammans med några få klosterbröder, ja, till slut med en enda; men hemtrevligt hade han sannerligen ej haft. Hans bädd bestod av en halmkärve, som på ett helt år inte blev ordentligt omskakad, enligt vad han själv berättar. »Jag var trött och arbetade dagen lång och sjönk så ned på min bädd.» Som munk hade han fått vänja sig vid att så mycket som möjligt hjälpa sig själv med allt, men det tomma klostret måste dock ofta ha förekommit honom som en grav — ty han ägde dock sinne för hemtrevnad — när han om kvällarna satt där uttröttad och oförtrufet lappade och åter lappade sina kläder. Denna konst utövade han stundom även som äkta man, ehuru han inte längre behövde det. Med vilket resultat kunde Käthe berätta, både skrattande och gråtande. Hon fann en gång en fyrkantig lapp bortklippt ur lille Hans jacka och av den vällärde herr Doktorn undansnillad och med stora, täta stygn fastsydd på hans egna sönderrivna byxor. Det var en ganska dyrbar lapp!

»Svarta klostret» började byggas 1502, men då refor-

mationen kom, blev det aldrig färdigt mer än till en tredjedel. Stilen är sengotik. En restauration, som 1844 företogs av Stüler, har dock förtagit mycket av dess enkelhet och ro.

Den port, genom vilken vi inträda från gårdssidan, är emellertid oförändrad, om den också icke fanns på den tid, då Käthe drog in i huset som fru. Det är hon, som låtit göra den som en överraskning åt sin man under en av hans resor. Den är av Elbe-sandsten och gjord i Pirna i sengotisk stil med en vacker spetsbåge. Den bär årtalet 1540. På båda sidor är en stembänk anbragt, och baldakinerna över dessa bänkar bära Luthers bild och vapen, en vit ros, som i sin mitt bär ett rött hjärta med svart kors, allt mot ett blått fält omslutet av en gyllene ring. På ena sidan om portalen finna vi Luthers bild med uppgift om hans ålder och ett bibelspråk på latin: »I stillhet och hopp skall min kraft vara.» Omkring vapnet är inhugget V. I. V. I. T., vilket utan punkter betyder: »Han lever.» Men reformatorn sade ofta till sina vänner, att dessa bokstäver också hade en annan betydelse än »Kristus lever». De voro begynnelsebokstäver till fem tyska ord, som innefatta vår gudstro. Han nämnde aldrig dessa ord, »den yttersta dagen skulle uppenbara dem».

Inuti huset kommer man genom en spiraltrappa upp till Käthes och Luthers våning. Där har fru doktorinnan gått med flinka fötter och hållit ordning. Under de första åren av sitt äktenskap lät hon också genomföra en hel del förbättringar. Hon hade ständigt hantverkare i huset, massor av kalk till väggputs anskaffades, en

badstuga anlades och en ny källare, som dock tyvärr instörtade, innan den ännu var färdig, och som på ett hår när höll på att begrava det äkta paret under sina spillror.

Då man vandrar genom dessa rum, måste man göra sig den frågan: »Äro vi verkligen icke blott i Luthers hus, utan kunna vi säga om dessa rum: här ha de bott, här se vi allt så, som de sågo det?» På det hela taget kan denna fråga lyckligtvis besvaras med ja. Luthers studiekammare, ett litet enkelt rum, som han själv kallade sin fattiga »Stublin», det rum, där han »störtade påven», där han utkämpade så mången kamp, det finns tyvärr icke mer; det tycks ha varit ett slags tornkammare, ty på gamla bilder av Wittenberg synes mellan klostret och brygghuset ett torn.

Men Luthers och Käthes vardagsrum, som av misstag blivit kallat studierummet, är i allt väsentligt väl bibehållet. Vi se de gamla panelade väggarna, även de nya målningarna i taket och på väggarna upptaga rester av de gamla målningar, som ofta nämnas i gamla berättelser. Om det stora bordet och den vackra kakelugnen härstamma från Luthers tid, vet man ej med säkerhet, men omöjligt är det icke. Bibehållna äro de båda fönsterna med vackra rutor och med väggfasta bänkar, där Luther och hans hustru brukade sitta. I de stora fönsterna funnos mindre skjutfönster, som lätt gingo att öppna; ofta hände det väl, att en sådan ruta klirrande slogs upp, när någon vän gick förbi, som man gärna ville ha en pratstund med.

På Luthers tid hängde tavlor på väggarna i vardagsrummet. Uttryckligen nämnas ett Kätheporträtt av Cra-

nach, en bild av den korsfäste samt jungfru Maria med Jesusbarnet.

Bland andra rum se vi vidare ett väntrum, sängkammaren och ett rum, från vilket en trappa ledde ned i bottenvåningen till kök och handkammare. På andra sidan finnas dessutom ännu en kammare, en sal och aulan, som användes vid andaktsstunder och festligheter.

Snart behöfde det halvfärdiga huset allehanda tillbyggnader. Tant Lena, Käthes faster, som förut varit nunna i Nimbschen, den unga fruns trogna och värderade hjälp under de första åren, fick två små rum i översta våningen. Till det ena rummet byggdes t. o. m. en skorsten, ty hon var gammal och frusen och behöfde en eldstad. Även barnen behöfde egna sovrum, och sådana iordningställdes av de forna munkcellerna.

Luther sade en gång om Käthe: »Hon är Wittenbergs morgonstjärna», och därmed antydde han i en vacker bild, att hon började sin dag tidigt. Hon gick verkligen upp med den gryende dagen, medan Wittenberg ännu låg försänkt i sömn, och dock var det då allmänt brukligt att börja dagsarbetet långt tidigare än nu. Hon hade en ovanligt stark verksamhetslust, och det var hennes lycka, ty hon började sitt hushåll under svåra omständigheter.

Från klostertiden funnos blott få och därtill rätt dåliga husgeråd kvar, vilkas sammanlagda värde knappast uppgick till 20 gulden, några tennfat, skålar, stekspett och dylikt. Det som fanns behöfde kompletteras och nytt anskaffas.

Käthe och Luther voro båda fattiga. Varifrån skulle de få pengar att köpa sängkläder, linne, fat och tallrikar för?

Visserligen hade kurfursten höjt Luthers lön till 200 gulden efter hans giftermål, men ehuru detta motsvarar ungefär 4,500—5,000 mark i nutida mynt, så behövdes dock husmoderns noggrannaste sparsamhet och ständiga verksamhet, för att de så småningom skulle kunna arbeta sig ur skulderna och nå fram till ordning och välstånd.

Luther var icke någon finansman och gjorde heller ingen hemlighet av att han saknade denna egenskap. Han gav gärna ända till umbärande och ansåg pengar och ägodelar som något gott blott därför, att de voro honom anförtrödda av alla ägodelars Herre och därför borde av honom användas till andras fromma, icke blott för hans närmaste utan för alla människor, som voro i behov av hjälp. En mera oegennyttig människa än reformatorn doktor Luther fanns det knappt.

»Fattigdom är min synd och mitt kätteri», sade han om sig själv.

Men om kurfursten ville visa honom en synnerlig gunst, t. ex. skänka honom fint kläde, så att han skulle kunna uppträda välklädd, då fann han alltid gåvan för stor, och han bad då, att »Hans kurfurstliga Nåd måtte vänta, tills jag själv ber och beklagar mig, på det att jag icke genom Ers kurfurstliga Nådes förekommande må bli rädd att bedja för andra, som äro mycket mera värda sådana gåvor».

Eller han påpekade helt trohjärtat för sin landsherre, att »gåvornas höge givare visserligen hade mycket, men att han också rev alltför stora hål i säcken».

Vad återstod då åt Käthe, som själv var så ivrig att arbeta, ja, som nästan ansträngde sig över förmågan,

så att doktorn om kvällarna måste tvinga henne att äntligen gå till sängs klockan nio, — en för den tiden synnerligen sen timme!

Berättelserna om den lilla staden Wittenberg och vad den hade att bjuda sina invånares hushåll äro olika.

Friherre Siegmund v. Herberstein skriver 1516 i hänfödda ordalag om Wittenberg: »Där fanns en vacker kyrka i slottet med präktigt silver till Guds och helgonens ära, många altaren i kyrkan, prydda med kostliga målningar och sköna utsirningar. De lärdaste och hederligaste männen i Tyskland kallades dit och blevo rikligen avlönade i stiftet —».

Men Melanchton hade nog också rätt, när han vid sin flyttning till Wittenberg klagade: »Här finns ingenting att få», eller som Luther mindre fint uttryckte sig, när han skrev: »Vårt torg är bara smuts».

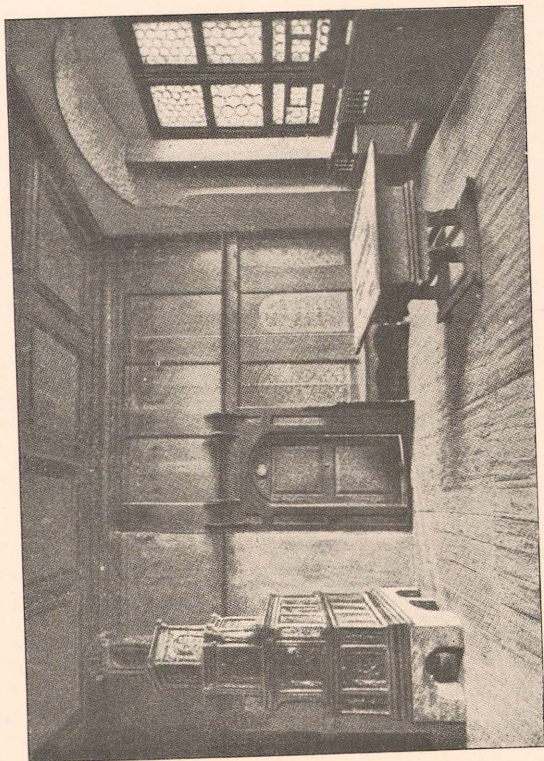
Fru Käthe märkte snart, att hon, så långt det var möjligt, själv måste anskaffa allt som behövdes till hushållet. Och med friskt mod gick hon till verket. Lust för lanthushållning låg henne i blodet, barn av en adlig godsägarläkt, och hon hade alltid önskat sig jord och mark att bruka. Genast kunde hon blott förverkliga ett fåtal av sina drömmar. Hon lät bygga svinhus och höll hästar och kor. Två år efter sitt giftermål hade hon redan ett halvt dussin svin och längre fram så många, att hon måste anställa en svinaherde, Johannes. En stor hönsgård inrättades, och en vacker trädgård anlades, och där sattes grönsaker. Mjöl måste dock fru Käthe köpa; stundom var det präster från landet, som bjödo ut det, men hon tyckte illa om, att de begärde nio och en halv

groschen för en scheffel (d. v. s. 55 liter) av henne, doktorinnan Luther, när bönderna voro billigare.

Sådant som ej fanns att få i Wittenberg och som man ej själv kunde åstadkomma, måste man beställa utifrån. Dessa beställningar spela en stor roll i alla brev från den tiden, icke blott i Luthers. Och de vänner, som mottogo dessa beställningar, blevo ingalunda överraskade, ty sådan var seden, och man gjorde själv på samma sätt en annan gång. Varorna packades fast och försiktigt, ty vägarna voro gropiga och fraktvagnarna skakade våldsamt. Men skjutskarlarna voro hederliga män, och om icke vilda stråtrövare gjorde vägarna osäkra under oroliga tider, avlämnade de kistor och lådor långsamt men säkert i Svarta klostret och fingo sin skjutslön och en god dryck.

Ja, också drycken måste Käthe själv bereda. Hon hade ju fått rättighet att brygga, och hon använde sig också av sin rätt. Det öl hon bryggde var icke starkt som t. ex. ölet från Einbeck eller Torgau. Det var en vardagsdryck, men att det var gott, det betygade doktor Luther själv, som ofta i breven till sin hustru talar om att han aldrig får så gott öl under sina resor som därhemma och att han fröjdar sig vid tanken på Käthes goda brygd. Längre fram i tiden hade hon till och med en egen humlegård utanför Wittenberg. Trädgårdsskötsel intresserade också Luther, i synnerhet glädde han sig åt fruktträdgården. Men så odlade också fru Käthe utmärkta persikor, körsbär, äpplen, päron, druvor och meloner. Till de senare fick hon frön ifrån Nürnberg. Hon gjorde t. o. m. försök med fikon och mulbär. Och me-

ETT RUM I SVARTA KLOSTRET, LUTHERS HEM I WITTENBERG.

dan hon ivrigt rensade bort ogräs och förargade sig över larverna, som gnagde på hennes kål, gick hennes man fram och åter på gångarna, betraktade bikiporna och gjorde sina fina, djupsinniga reflexioner över Guds sköna värld. Så utbrast han en gång, när han såg på en liten fågel: »Denna lilla fågel har fått sin mat, och nu vill han slå sina drillar, trygg och bekymmerslös och utan tanke på morgondagen. Ack, om Adams fall icke hade förstört allt, vilken skön och härlig Guds skapelse vore inte människan, begåvad med så mycken kunskap och vishet. Huru saligt skulle hon icke leva utan möda, olycka och sjukdom, och skulle sedan få förvandlas utan att smaka döden, blott avlägga detta lekamliga livet. Hon skulle ha fröjdats med alla varelsor, och allt skulle blott ha genomgått en härlig förvandling.» Men därpå kunde också han gripa sig an med att gräva och så, ympade ädla skott på fruktträden och gladdes med denna sin verksamhet fru Käthe, som visste, att detta var hälsosammare för hennes doktor än att ständigt sitta vid skrivbordet.

I den stora trädgården utanför stadsporten hade doktorinnan fiskdammar, där man fiskade gäddor, karpar och gers, och hon var särskilt förtjust, om hon kunde sätta fram på bordet en god fiskrätt, och åt då med särskild tacksamhet. Skrattande sade Luther: »Käthe, du är mera tacksam och glad för några fiskar än mången adelsman över stora dammar och hundratals fiskar». Endast husmor var Käthe dock icke, utan man märker snart, att Luther ofta lydde sin hustrus råd och gav vika för hennes övertalning, om han också halvt på skämt,

halvt på allvar klagade över kvinnoregemente i huset.

År 1524 riktade Erasmus av Rotterdam ett skarpt angrepp mot Luther i sin skrift: »Om den fria viljan». Luther hade lämnat denna skrift obesvarad, ehuru hans vänner hoppades, att han skulle bemöta den. De trodde, att Luthers motståndare i hans tystnad skulle se oförmåga att försvara sig; en av Luthers vänner, Joachim Camerarius, som försökte medla, ansåg, att man aldrig skulle kunna komma till samförstånd, om Luther teg. Med dessa betänkligheter kom han till Käthe, och hon förmådde sin make att skriva ett svar. Luther skriver senare därom: »Erasmus trodde, att ingen skulle kunna svara på hans skrift, och jag tänkte tåga, men Joachim övertalade min Käthe, att hon skulle övertala mig. På hennes enträgna bön skrev jag svaret».

För denna böns skull har man ofta förebrått Käthe, att hon upphetsat Luther. I varje fall blev svaret till Erasmus mycket skarpt; men Camerarius' bön om hennes inflytande över sin man avsåg ju motsatsen: han önskade ett svar i hopp om försoning. Det kan också Käthe ha hoppats, och i så fall var hennes råd ingen hets utan snarare fridsamhet.

V.

EFTER ETT ÅR.

Familjen är källan till folkens välsignelse, och äktenskapet är familjens grund- och slutsten.

(Luther.)

»Wittenberg den 17 juni 1526.

Nåd och frid! Käre herr Spalatin!

Jag tackar Eder för Eder hjärtliga lyckönskan till min äktenskapliga lycka, som blir en fullkomlig lycka, när Herren framgent står mig bi såsom hittills. Ja, min präktiga, kära hustru har fött mig en liten son, Hänschen Luther, och genom Guds underbara nåd har jag blivit far. Också Eder unnar jag och önskar sådan välsignelse, och det i så mycket rikare mått, som Ni är bättre och för mer än jag.»

Så förkunnade Luther för sin vän Spalatin sin förstföddes födelse, barnet, som han väntat med så glada förhoppningar och ändå med fruktan; han hade bett sina vänner bedja om dess »lyckliga ankomst». Den 7 juni vid middagstiden föddes barnet, och redan samma dag klockan fyra på eftermiddagen döptes det i stadskyr-

kan och fick namnet Johannes. Lukas Cranach, Bugenhagen och den trogne vännen Jonas voro faddrar.

Om Käthe berättas blott, att det gick ganska bra för henne; lille Hans är genast huvudpersonen och spelar från början en stor roll i Luthers brev. Han blir så småningom en »kraftig liten man», som är duktig att äta, och han skickar hälsningar vid sex månaders ålder. Luther skriver den 1 januari 1527:

»Min lille Hans hälsar Eder. Han börjar få tänder och försöker jollra 'pappa' och grälar och skriker förskräckligt åt vem som helst. Käthe önskar Eder också allt gott, framför allt en liten Spalatin, som kan lära Er allt, som hon, efter vad hon skryter, har lärt av lille Hans. Äktenskapets frukt och dess fröjd, som påven och hans värld inte voro värda!»

I oktober 1527 var fru Käthe mycket bekymrad över sin lille pojke, ty han blev mycket sjuk »för tänder», låg feberhet i sin lilla säng och kunde endast svälja en smula flytande föda. Därtill väntade den unga modern sitt andra barn, och medeltidens svåra gissel, pesten, smög genom Wittenbergs gränder och hemsökte också Svarta klostret.

Med rörelse berättar Luther, att lille Hans hållit sig tapper mot plågorna och försökt le mot sina kära föräldrar, men att det inte riktigt ville lyckas honom, så svag och sjuk som han var.

Långsamt hämtade sig den lille, långsamt vek också den hemska farsoten, och den 10 december 1527 föddes Luthers andra barn, en liten dotter, som fick namnet Elisabet. Om henne veta vi icke mycket mer än

hennes födelse- och dödsdag, den senare den 3 augusti 1528. Det var en späd liten blomma, som gavs dem efter en svår sjukdomstid, en tid, då även den annars kraftiga Käthe ansträngt sig över förmåga.

Mycken kärlek följde den lilla, och det var stor sorg och saknad efter henne i det lutherska hemmet.

»Min lilla dotter Elisabet är död», skriver Luther till Nikolaus Hermann i Zwickau två dagar efter hennes död. »Mitt hjärta är sjukt och nästan kvinnligt, så griper mig sorgen över henne. Aldrig hade jag förut trott, att en faders hjärta kunde bli så vekt för barnen.» I ett senare brev heter det åter modigt och förtröstansfullt: »Elisabet har gått ifrån oss och genom döden gått till livet hos Kristus». På den gamla kyrkogården utanför Elsterporten ha de stackars sörjande föräldrarna sänkt den lilla kistan i jorden, och på den lilla gravstenen, som nu är infogad i kyrkogårdsmuren, står inskriften: »Hie dormit Elisabeth Filiola M. Lutheri Anno MDXXVIII 3 Augusti. (Här vilar Elisabet, M. Luthers lilla dotter. År 1528, den 3 augusti.)

Huru många tårar måste inte Käthe ha gråtit över den stenen och den lilla graven, om här också blott talas om faderns sorg!

Den 4 maj 1529 föddes Luthers och Käthes tredje barn, den lilla älskliga Magdalena, vilkens fina, ljusa gestalt vi ofta se skymta fram under de närmast följande åren. Hennes älskliga bild av Cranachs hand visar henne lik båda föräldrarna men med vekare drag. Det lilla huvudet är alldeles runt och i det fina ansiktet är ett uttryck av mogenhet, mildhet och godhet, som

man blott ser hos barn, som tidigt gå bort — det är, som om de blott snudda vid jorden för att utföra sitt gudomliga uppdrag och därefter vända åter hem till de saliga andar, som de redan i detta liv likna.

En tid fick Käthe dock behålla henne tillsammans med lille Hans; det var en ovanlig syskonkärlek, som förenade Hans och Magdalena — den ena fann sig aldrig väl utan den andra.

Käthes hushåll hade så småningom blivit allt större. Ensamma hade hon och hennes man egentligen aldrig varit. Redan vid sitt inträde i Svarta klostret fann Käthe före sig åtskilligt folk, som brukade äta middag hos hennes doktor. Det var på den tiden vanligt, att universitetsprofessorerna höllo en så kallad »Burse» för studenterna, vilket ungefär motsvarar ett studentmatlag i våra dagar, och dessutom vid behov meddelade dem extra undervisning. Professorerna fingo genom sina matgäster ett välbehövt tillskott till sin ringa lön, ty dessa studenter betalade en blygsam avgift. Då denna så småningom steg ända till 40 gulden om året, fann kurfursten av Sachsen denna summa alltför hög och stadgade ett maximipris av 30 gulden. Ett matlag av annan sort hade Luther haft före sitt giftermål. Hans hus och hans bord hade fritt stått öppet för behövande. Där sutto fattiga studenter och präster, som måst fly för sin tro o. s. v. Att Luthers middagsbord var omtyckt, är därför inte underligt.

Den skara, som så att säga på Guds försyn bodde och förplägades hos Luther, blev ingalunda mindre efter hans giftermål, tvärtom kommo nu därtill flera fattiga

släktingar och nunnor, som flytt ur sina kloster. Men Käthe lagade dock att jämte dessa, som den himmelske fadern satt i hennes vård, det också kom andra matgäster, som kunde betala för sig.

Hennes bord var mycket eftersökt; hos Luthers ville alla bo, och hon var känd för sin goda mat. Inte fullt lika angenämt var det för ynglingarna, att husmodern strängt höll på att kostpengarna verkligen skulle betalas.

Det hade inte förr varit så strängt, klagade de.

Men att i fortsättningen hushålla på Luthers forna vis, det var fullkomligt ogörligt. Det skulle ha varit otrohet mot hennes ämbete som husfru och mor, hon måste se till att hennes egna fingo sin tillbörliga del först och främst. Det insåg även Luther, och han lät henne bestämma matgästernas antal, antaga eller avvisa nya sökande, allt eftersom hon fann för gott. Luther skriver till Caspar Müller, som bett honom upptaga en student i sitt hus: »Av många skäl ville jag gärna ha mottagit Kegel som kostgångare, men då nu min Porse* kommer åter från Jena (studenterna skickades tidvis till Jena för pestens skull), så är det fullt kring bordet, och de gamla kamraterna kunna inte uteslutas. Men om det blir någon plats ledig, som det kan hända efter påsk, så vill jag gärna göra er till viljes, om bara herr Käthe är mig nådig.»

Även vid bordet förde fru doktorinnan regementet, när det behövdes; hon kunde ingalunda stillatigande åse, hur hennes mödosamt tillagade rätter kallnade, därför att männen inte kunde avbryta ett samtal.

* Luther skriver Porse i stället för Burse.

En bordsgäst, Cordatus, som också yttrat bitande anmärkningar om Melanchton och Jonas, upptecknar omsorgsfullt, att hon en gång avbröt männens samtal med utropet: »Men vad vill detta säga, att ni bara pratat och inte äter!»

Men man kan nästan förstå, att det inte var henne likgiltigt, om maten blev osmaklig och inte kom hennes äkta man till godo. Dessa Cordatus små elakheter ha vi att tacka för ännu åtskilliga anmärkningar om Käthe, som äro värdefulla på sitt sätt och ge oss outhärliga upplysningar om hennes karaktär. Tyvärr är man härvidlag ständigt hänvisad till andras yttranden om henne och ytterst sällan till hennes egna ord, då brev av hennes hand nästan totalt saknas, ehuru hon var mycket väl hemmastadd i skrivkonsten. Luthers talrika brev till henne äro till största delen kvar, av hennes däremot finns inte ett enda till honom. Om hon själv har förstört dem, vet man ej.

När Cordatus ofta beklagar sig över hennes talförhet, så är måhända förebråelsen icke alldeles oberättigad. Också Luther återkommer ofta till denna dygd eller odygd, om ock mera på skämt. En gång säger han: »Om hushållning tala kvinnorna mästerligt och med ljuv och älskvärd röst, så att de överträffa Cicero, den bästa talaren; och det de ej kunna åstadkomma med sin vältalighet, det göra de med tårar. Sådan vältalighet är dem medfödd, ty de äro av naturen mycket skickligare att tala än vi män, som lära oss det genom lång erfarenhet, studier och övning. Men om de tala om något annat än hushåll, då duga de inte mycket till».

När en engelsman, doktor Robert Barnes, var Luthers bordsgäst, sade Luther en gång på latin till denne, som inte kunde ett ord tyska: »Jag skall ge er min hustru till lärare i tyska språket, hon vore utmärkt därtill. Hon överträffar mig många gånger, så skicklig är hon!»

Från första tiden av deras äktenskap berättar Luther, att Käthe, som satt med sin spinnrock bredvid sin ivrigt arbetande make, efter en lång tystnad utbrast: »Herr doktor, är högmästaren bror till markgreven av Brandenburg?» Då markgreven av Brandenburg själv var högmästare i Preussen och Luther omöjligt kunde tänka sig, att hans Käthe ej hade reda på detta, trodde han att hon bara längtade att få prata efter det långa stillatigandet. — Det är dock mycket möjligt, att klosterbarnet ännu icke visste mycket om furstarna i riket. Hon var nog glad, om hon kände till Sachsens furstehus.

Huru som helst — man kan med glädje konstatera, att doktor Luthers kärlek till sin Käthe icke var i avtagande utan tvärtom i ständig tillväxt. »Älskade Käthe, du får inte dö ifrån mig!» utropade han, full av ångest, när hon en afton sjuknade i feber och måste lägga sig till sängs.

»Till min hjärtans kära husfru, Katarin Lutherin», skriver han ofta, och som underskrift: »Din älskling».

Under det andra året av sitt äktenskap säger han till en vän: »Hon är tjänstaktig, lydig och tillmötesgående i allt, långt mer än jag vågat hoppas — Gud vare tack! — så att jag icke ville byta ut mitt armod mot Krösus' skatter».

Och då han häftigt insjuknade i Schmalkalden, och hans vänner trodde, att de aldrig skulle kunna föra honom hem med livet, bekänner han uttryckligen: »Jag har min Käthe kär, ja, jag älskar henne mer än mig själv, det är visserligen sant. Jag vill hellre själv dö, än att hon och barnen skulle dö». Och till det testamente, som han uppsatte under denna sjukdom, diktar han: »Trösten min Käthe och sägen henne, att hon skall bära detta i tanke på de tolv år, som hon levat lycklig med mig. Hon själv har tjänat mig icke endast som en hustru utan som en tjänarinna. Gud löne henne! Men I skolen dra försorg om henne och barnen, som tillbörligt är».

I hans sista testamente 1542 läsa vi: »Jag, Martinus Doktor Luther, betygar med denna min egen handskrift, att jag giver min älskade, trogna hustru som livstidsunderhåll gods, hus och klenoder; det gör jag därför, att hon städse varit mig en from, trogen och god äkta maka».

Den annars nog så självmedvetna frun, som gentemot andra visste att göra sig gällande som fru doktorinnan Luther, *doctorissa*, som hon kallades av de yngre, hon blickade upp till sin man med den djupaste vördnad. Det var icke blott den yngre kvinnans respekt för den femton år äldre mannen, nej, hela hennes stolta kvinnliga väsen böjde sig inför honom med en vördnad, som blott den innerligaste kärlek kan skapa. Hon kallade honom alltid »Ni» och »Herr doktor», fast han säger »Käthe» och »du». Hon var både i goda och onda tider hans maka, kamrat och tjänarinna. Och när han en gång vid ett besök hos sin landsherre i Torgau skri-

ver till henne: »I går kom jag att tänka på vilken skön fru jag har därhemma — eller skall jag säga herre?» så visste båda, att det var skämt, visserligen betecknande nog för Käthes fasta, energiska natur, men de visste också, att mellan dem båda alltid till sist det ordet gällde: »Och han skall vara din herre».

Men nedtryckt av sin makes storhet kände sig Käthe icke, hon visste, att hon fyllde sin plats vid hans sida, icke under honom, i den mån den tiden tillät en hustru att göra sig gällande.

Det kunde väl ej alltid undvikas, att två så utpräglade personligheter hade olika meningar om saker och ting eller att en tvist uppstod. Men varken Luther eller *doctorissa'n* togo detta särdeles djupt, om också Luther en gång en smula på dåligt humör utbrast: »Jag måste ha tålmod med Käthen von Bora». Här kan också sägas: även hon måste ha tålmod med sin doktor. De visste dock, att sådana små ordstrider icke störde deras kärlek, eller som Luther en gång uttrycker sig: »Husligt gräl, det är som när barn leka med dockor». Och en annan gång säger han: »Om de också snäsa och fräsa ibland, så skadar det inte. Det går inte alltid snörrätt till i äktenskapet; trätor är något övergående, som man får ha fördrag med». Och vidare säger han:

»Om blott tre ting finnas i ett äktenskap, nämligen trohet och tillit, barn och livsfrukt och sakrament, så att man ser det som ett heligt och gudomligt stånd, då är det ett saligt stånd, och salig är den man, som har en god hustru».

Luther själv visste mycket väl, att ingen annan skulle

ha passat så bra för honom som hans »herr Käthe». Vi ha ett betydelsefullt uttalande av honom härom. Han varnar en präst för att gifta om sig och fortsätter: »Ja, om jag vore ung och kände världens ondska så som nu, skulle jag hellre dö än gifta om mig, om jag också kunde få en drottning efter min Käthe».

Och när han tänker tillbaka på sin svåra sjukdom i Schmalkalden bekänner han uttryckligen: »Äktenskapet är icke något blott naturligt, det är en Guds gåva, ett liv i lycka, kärlek och kyskhets. Ack, hur jag längtade efter de mina, när jag låg dödssjuk i Schmalkalden! Jag trodde, att jag aldrig mer skulle få se hustru och barn, och hur ont gjorde mig inte tanken på denna skilsmässa. Nu tror jag väl, att den naturliga kärlek en man hyser för sin hustru, är som störst hos en döende. Men då jag nu genom Guds nåd blivit frisk, har jag hustru och barn ännu kärare. Ingen är så andlig, att han ej känner sådan medfödd böjelse och kärlek. Ty det är något stort, detta band, denna gemenskap mellan man och kvinna».

VI.

HUSHÄLLSBEKYMMER.

Mitt hushåll gör mig stort besvär
Ty pengar fattas här och där
Och om en utgift blir betald
Blir strax jag för sju andra kvald.

(Luther.)

På äldre dagar lade Luther alltmer bort munkväsendets egenheter och vanor, som märkvärdigt länge hängde fast vid honom, liksom munkkåpan, som han bar många år efter sin brytning med påven. Men ordet: »Sen på liljorna på marken, de så icke och skörda icke heller, men eder himmelske Fader föder dem», det kunde den forne munken, som alltid haft bordet dukat utan bekymmer, icke rätt förena med ett annat ord: »Fattigdom och rikedom giv mig icke, men låt mig min beskärda del av spis få». Om doktor Luther fått råda, hade den »beskärda delen» nog ofta saknats, ty alla, som kommo och gingo i hans hus, mottog han som gäster. »Vi leva för dagen», sade han en gång som ogift helt belåten.

Att Luther kände sin egen oförmåga i detta avseende, bevisas av några uttalanden, där han anför detta som ett hinder för sitt giftermål; han med sin läggning fruktade för ansvaret att försörja en familj. Han hade nog i själva verket aldrig kunnat det och skulle säkert ha råkat i hopplöst trångmål, om icke Käthe med sin verksamhetslust och sitt ordningssinne äntligen lyckats få kärran i rätt hjulspår.

Det gamla, goda, tyska ordspråket: »I borgen, i sorgen», hade väl även Luther hört, men när någon stod framför honom och bad, då kunde han inte säga nej. 1527 bekänner han, att han icke ens hade 8 gulden att låna åt Brisger, som varit hans trogne kamrat i Svarta klostret före giftermålet. Han var icke blott utan pengar utan hade också skulder, som han ingen utväg såg att betala, ty Lukas Cranach och guldsmeden Döring ville icke låna honom ett öre mer, om de också kunde. Och det var väl, att dessa båda fattat ett sådant beslut, annars hade Luther, givmild som han var, glatt lånat vidare för att skänka bort åt andra, oftast för att aldrig få något igen.

Emellertid var han vid detta tillfälle djupt nedslagen, icke blott därför att han ej kunde låna sin vän den lilla summan, utan även därför att han kände, att det inte kunde fortsätta längre på detta vis.

»Herren, som straffar min oförsiktighet så hårt, skall också befria mig», skriver han, både försagd och förtröstansfull.

Och så började även han en gång att räkna, och med-

givas måste, att det ingalunda var lätt att beräkna Luthers inkomster och utgifter, så osäkra som i synnerhet hans inkomster voro. Den fasta lönen från kurfursten var år 1525 200 gulden, senare 300 och slutligen 400 gulden. Därtill kommo sändningar av hö, korn och malt, som dock ibland kommo ganska oregelbundet »till följd av hovfolkets ovilja». För övrigt skickade både vänner och främlingar »skänker» till den store mannen, för vilken de hyste beundran och tacksamhet.

Staden Wittenberg lämnade sten, kalk, vin, öl, linne och kläder och stundom även en smula pengar, vilket allt mottogs med tacksamhet, men som dock var en ganska obetydlig ersättning för Luthers mångåriga arbete som stadens kyrkoherde, för vilket ämbete han icke fick ett öres lön. Det är därför icke så underligt, att Wittenbergs välvise stadskamrer 1529 bokför: »3 skock och 50 groschen skänkta åt den ärevördige och höglärde Martin Luthers husfru under hans frånvaro, emedan man annars icke givit honom någon föräring detta år; vilken summa utgör 10 taler, var och en på 23 groschen».

Att gåvan blivit uträknad och förärad under Luthers bortovaro, kunde ju bero på en blygsam bön av Käthe, ty fru Käthe hyste den grundsatsen, att arbetaren är sin lön värd.

Rikliga gåvor kommo även från andra städer, som anslutit sig till reformationen. Men om Luther på förhand hörde talas om en sådan gåva, avböjde han den alltid, förvisso till Käthers sorg och bekymmer, och han sade därvid, att han föraktade rikedom och att han ej ville

få rykte om sig att vara rik: »Åt mig har ingen något annat än mat och kläder att ge, men jag har allt att ge åt alla».

Konung Kristian av Danmark skickade sill och smör under Luthers sista år. Då det emellertid kom till hans kännedom, att varorna till följd av det långsamma framförslandet anlände i ganska dåligt tillstånd, utbytte han sin in natura-gåva mot en årlig penningssumma av 50 gulden, vilken Wittenbergs teologer (ty också Bugenhagen och Jonas erhöles samma summa) mottogo utan betänkligheter, eftersom konungen lät utbilda sina danska teologer i Wittenberg och Luther aldrig fordrade någon betalning därför. Han hade en gång tagit denna fråga i övervägande men kunde ej besluta sig för ett sådant steg, helst som hans lön då steg från 100 till 200 gulden. Han yttrar själv därom: »Jag har, Gud vare lov, nog. Han har givit mig hustru och barn, den rikaste välsignelse och en kurfurste, som frivilligt erbjudit mig 200 gulden om året. Jag hade annars beslutat att föreläsa mot betalning, sedan jag tagit mig hustru. Men då Gud förekom mig, har jag i hela mitt liv varken sålt ett enda exemplar av mina böcker eller tagit betalt för mina föreläsningar. Jag hoppas också, om Gud så vill, att ta det namnet med mig i graven.»

När man ser den långa förteckningen över Luthers skrifter, ligger den tanken nära till hands, att han genom dem erhöles stora inkomster, i synnerhet då man vet, att boktryckarna blevo rika på grund av den oerhörda spridning hans böcker erhöles. Men han mottog aldrig ett ho-

norar förutom friexemplar. »Han ville ingenting förtjäna på sina skrifter.»

Gåvor däremot, som underlättade hushållet och som ofta voro tacksamhetsbevis för åtnjuten gästfrihet i det obegränsat gästfria Lutherhemmet, mottogos med glädje, t. ex. fisk, öl, vilt eller vackra bohagsting som de båda mekaniska ur, framför vilka Luther så ofta beundrande stod.

Doktor Capito, som hade bott hos Luthers, skickade som tack en guldring till fru Kätthe och berömmar henne därvid för hennes godhet, flit och trohet i omsorgen om sin make. Ringar skänktes man gärna på den tiden, och Luther ägde flera sådana som hedersgåvor. Ett skrin för dyrbarheter ägde Luthers också alltsedan sitt giftermål, — sådant var på den tiden ett välbärgat hems stolt-het, — men två år senare låg ännu endast en bägare i den. Så småningom blev det annorlunda. Bägarnas antal ökades — bägaren var under reformationstiden en lika omtyckt gåva till berömda män som tobaksdosan på 1700-talet. Också en guldkedja låg i skrinet. Den bar Luther, då han hade en sammankomst med nuntien Vergerio, som denne önskat. Då lät han kläda sig väl och ville gärna se ung ut och göra ett allt annat än sönderslitet intryck på denne man.

Om blott Luther haft det minsta sinne för ekonomi jämte sina i och för sig tillräckliga inkomster, då hade det icke varit så svårt för Kätthe att få debet och kredit att gå ihop.

Luther hade fått ett utmärkt vackert glas i metallin-

fattning av Hausmann i Zwickau. Detta glas prisades och beundrades mycket av Agricola, som på den tiden ännu var Luthers vän. Strax beslutar Luther att ge honom det, och han hade redan skrivit »gåvbrevet». Men då han skall bära hand på glaset, är det försvunnet. Käthe hade i samförstånd med husets vänner gömt undan det, och Luther måste skicka brevet med den tragiska efterskriften, att han tyvärr icke kunde skicka med glaset, han mäktade icke rycka det undan sin »baksluga» Käthe, men hoppades att senare komma över det. Denna förhoppning gick lyckligtvis aldrig i uppfyllelse; Käthe vaktade glaset som en gårdvar.

Tid efter annan återtog Luther sina hushållsräkenskaper, räknade ut, huru mycket vetebröd var och en åt och huru mycket det kostade per år. Nej, var det möjligt, att en enda människa gav ut så mycket för semlor! I en lika nedslående statistik fördjupade han sig över sitt dagliga öl. Kunde det verkligen gå till fyra pfennig om dagen! Ju mer han räknade, desto osäkrare blev han. Hade han så mycket — överstego inte utgifterna hans inkomster? »Jag kan inte finna mig till rätta i denna hushållning», skriver han förtvivlad. Så skicklig han annars var att föra pennan, var det omöjligt, när räkenskaperna skulle föras, då grubblade han i timmar, räknade, strök över, började om igen och suckade till sist undergivet: »Gud är de dårars förmyndare».

Ett slags bouppteckning finnes bevarad, som han i sitt anletes svett upprättade för att kunna lämna riktiga uppgifter i sitt testamente, och mitt i denna förteckning fin-

nes ett dråpligt litet aktstycke, som är uppsatt tidigare och som lyckligtvis genom någon tillfällighet kommit med. Där står:

»Underliga räkenskaper mellan Doktor Martin och Käthen anno 1535—1536, d. v. s. två halvår.» Där bokför han vad han betalt för svin, oxar, säd o. s. v. — det blev ensamt 389 gulden — så mycket hade han icke! Och därpå fortsätter han på sitt förunderligt målande sätt, som om Käthe, husmodern, stode bakom honom med sin begäran: »Pengar till kött, grönsaker, fisk, fågel, bröd, smör, honung o. s. v. Pengar till läkare, medicin, informator, drängar, pigor, herdar, pengar till bröllop och barnsöl, till tiggare — och tjuvar.»

Presenter vid bröllop och dop voro »grova» utgifter för makarna. En bågare och en icke obetydlig summa pengar kostade det för var gång.

»Råd mig, varifrån skola vi få pengar?» frågade han Käthe. »Jag kan inte räkna mer.»

Mer och mer övertog Käthe allä penningbestyr, hon uppbar också lönen och hushållade på ett så förträffligt sätt, att barnen fingo ärva en hel liten förmögenhet, och det fast hennes man aldrig upphörde med sin gränslösa frikostighet och därigenom ofta drog henne ett streck i räkningen.

Det infattade glaset hade hon segerrikt räddat från förskingring, men silverbägarna, Käthes glädje och stolt-
het, voro säkra blott så länge Luther hade pengar. Fat-
tades en summa, grep han utan betänkande till kleno-
derna, ehuru han själv sedermera måste bekänna för sin

Käthe: »Betänk, hur ofta vi ha givit åt dåliga och otacksamma lärjungar, så att det gått totalt förlorat!»

En fattig student lät han inte gärna gå ohulpen. Men det finns inga pengar och han tar fram en silverbägare. Käthe, som alltid såg dylika besök med en viss fruktan, blinkar åt honom, att han skall skona den vackra bägaren. Men då kramar Luthers starka bondenäve ihop bägaren. »Gå», säger han till studenten, »sälj den hos guldsmeden, och behåll vad du får för den.»

En annan gång söker han åter något att ge bort åt en fattig, och då Käthe nyss fött sitt yngsta barn, är hon inte till hands för att hindra honom, utan han får tag i en bägare, som ett av barnen fått i faddergåva — och han skänker verkligen bort den. Då hans hustru märker förlusten, tröstar han henne så: »Gud är rik, Han ger oss annat i stället».

Lika litet bekymrade honom tanken, att han ingenting hade att lämna efter sig åt barnen.

»Var du from, bara», sade han en gång till en av sina små. »Pengar kommer jag inte att lämna efter mig, men en rik Gud vill jag lämna dig i arv, som aldrig skall överge dig. Var bara from! Då hjälper dig Gud!»

Med all sin gudsförtröstan försökte Käthe likväl också att lämna sina barn en smula jordiska ägodelar i arv. Hon visste alltför väl, huru bitter fattigdomen är. Hon visste också, att om Gud i förtid borttryckte hennes make, som han själv så ofta yttrade, skulle hennes kära barn aldrig vara Luthers arvingar i den meningen, att ens en riuga del av allt, som i gåvor och kärleksbevis

kommit reformatorn till godo, skulle tillfalla dem. Framtiden visade, hur rätt hon hade.

Att Luther i storslagen förtröstan lämnade sådana yttre angelägenheter åt Honom, som försörjer änkor och faderlösa, det var hans rättighet — sådan var han.

Att Käthe åter sparade och samlade trots alla svårigheter med hushållet och trots det, att hennes doktor oupphörligt rubbade hennes beräkningar, det var hennes rätt.

Beskyllningen, att hon var girig, motsäges av enkla fakta. Hon upptog med moderlig godhet en hel skara av Luthers unga släktingar i sitt hem och vid sitt bord. De behandlades som egna barn, och hon tröttnade aldrig eller uttryckte sitt missnöje, ehuru de ofta beredde både henne och Luther svåra stunder. Hon höll bröllop för sina unga kvinnliga släktingar, som om de varit hennes egna döttrar. När Luthers syster kom på besök, lät hon skaffa gäddor för att till hennes ära tillreda en riktig festmåltid. När hennes doktors far, Hans Luther, låg illa sjuk och Luther icke kunde resa till honom, emedan han hade så många fiender i den trakten, skrev han bland annat:

»Jag skulle gärna vilja komma hem till Eder, men det är mycket farligt. Men det vore mig en stor glädje, om det vore möjligt för Eder att jämte mor föras hit till oss, vilket också min trogna Käthe önskar liksom vi alla. Jag hoppas, att vi skola kunna vårda Eder på bästa sätt. Min Käthe, lille Hans och Lena, tant Lena och hela huset hälsa Eder och bedja troget för Eder.»

På sitt nästan alltför uppriktiga vis talade Luther om Käthes både fel och förtjänster, men aldrig antydde han ens, att hon var snål. Han har däremot alltid prisat henne som en god, omsorgsfull och gästfri husmoder.

VII.

I NÖD OCH LUST.

I bräcklig farkost på stormigt hav
Du finner förvisso din säkra grav,
Om ej du vakar i Jesu namn,
Och Frälsaren själv dig leder i hamn.

(Sebastian Brant.)

Då Luther hemförde sin Kätthe som brud, var hans fordom starka hälsa redan till hälften bruten. Hans hustru blev från första stund hans vårdarinna. Hon kunde också konsten att sköta sjuka och det så mästerligt, att hennes yngste son, som själv blev läkare, kallar henne »en halv doktor». I sitt inträdestal i Jena säger han: »Min moder har icke blott hjälpt många sjuka kvinnor med råd och läkemedel, hon har också botat män från sidosmärter». — Hon beredde allehanda salvor för reumatism och pulver för invärtes åkommor. Hon hade också rikliga tillfällen att utnyttja sin konst, icke blott på sin doktor utan också på barnen och familjens övriga medlemmar samt främlingar. Alltid var någon sjuk i Luthers hus, endast fru Kätthe själv utgjorde ett lysande undantag. Hon var alltså van vid sin mans stora och

små krämpor; men hon fick också tre gånger känna verklig dödsångest för hans skull — tredje gången rycktes han också bort från hennes sida.

Då Luther första gången blev dödssjuk, hade de endast varit gifta i två år. Han fick svindelanfall och trodde själv, att hans sista stund var kommen. Till Käthe, som bäddade med varma kuddar omkring honom, sade han:

»Min allrakäraste Käthe, jag beder dig, att du är Guds nådiga vilja undergiven, om vår käre Gud denna gång vill taga mig till sig. Du är min äkta hustru, där-om skall du vara viss och icke hysa det ringaste tvivel. Låt den blinda, gudlösa världen säga vad den vill där-om. Håll du fast vid Guds ord och följ det, så har du en viss och beständig tröst mot djävulen och alla onda tungor.»

Fast Käthe varit dödsskrämd, tog hon vid dessa ord mod till sig och svarade: »Min käraste herr doktor, är det Guds vilja, så vill jag hellre hava Eder hos vår käre Herre Gud än hos mig. Men det gäller icke blott mig och mitt kära barn utan många fromma kristna, som behöva Eder. Bekymra Eder icke, min allrakäraste herre, jag befaller Eder i Guds hand. Jag hoppas och tror, att Gud skall nådeligen bevara Eder».

Hennes undergivenhet och sköna förtröstan blevo belönade. Luthers läkare förklarade efter några timmar, att faran var över, och vännerna fingo tillåtelse att helt tyst stiga in till honom för att önska »godnatt» i timlig mening.

Men som sjukdomens efterverkningar dröjde denna

gång längre än vanligt ångestkänslor och anfäktelser, som den store mannen led av i hela sitt liv. Dessa mörka, pinsamma dagar, som orsakades av hans kroppsliga ohälsa, kunde den tiden ej förklara. Luther ansåg dem för en fruktansvärd hemsökelse av djävulen, som han stundom tyckte sig kämpa med i förkroppsligad gestalt. Dessa timmar fruktade han särskilt och med honom hans Käthe. Annars stod han alltid som en hjälte i farans stund.

Icke heller Käthe kände fruktan i svåra och farliga tider. Hennes man kallade henne väl en gång på skämt »Sörjerska», men det var hon endast på äkta kvinnligt vis, när hennes älskade var borta och hon bekymrade sig och ängslades för hans skull. Stod hon vid hans sida, om ock i fasans tider, var hon alltid vid gott mod.

Det visade hon, när pesten år 1527 rasade så häftigt i Wittenberg, att universitetet måste flyttas till Jena. Luther ansåg som sin plikt att stanna i Wittenberg, ty »den onde fröjdar sig, att han kan skrämman människorna». »Stark i tron och frisk till kroppen», stod Käthe vid hans sida, ehuru farsoten alltmer närmade sig Elsterporten och därmed Svarta klostret. Till en början hade den egentligen rasat i fattigkvarteren. Luthers fosterdotter, Magdalena v. Mochau, insjuknade i pesten, och dessutom hade Käthe i sitt hus mottagit deras trögne läkare Schurfs hustru, som också var sjuk. Det var en svår tid. Även en större hushållsbörda lades denna tid på Käthes axlar, då Bugenhagens flydde till Svarta klostret från sin prästgård, där diakonen Rörers hustru och lilla barn dött i pesten. Käthe var överhopad med ar-

bete. Där lågo sjuklingarna, här skulle de friska förplägas, lille Hans var sjuk för tänder, hennes käre herr doktor led åter av blodöfverfyllnad åt huvudet, och till det stora hushållet fanns ingenting att få, ty bönderna vågade knappast köra in till staden av fruktan för pesten. Allt blev därigenom dyrare än förr, och Käthe fann det bittert att behöva betala två groschen för en gås. Det vore i nutida pengar två mark.

Slutligen angrep sjukdomen Käthes svin, hennes stolt-
het och vinterförråd, och dödade fem av dem. Men Luther tröstade henne med den reflexionen, att det dock vore bättre, att djävulen fore i deras svin, än om han skulle ha dödat någon av dem själva.

I mitten av november hade farsoten gått över, och studenterna återvände så småningom. Återupptagandet av verksamheten vid universitetet gjorde Luther åter frisk och glad och därmed också Käthe, ehuru, som förut omtalats, hennes lilla dotter Elisabet, som föddes kort därefter, var mycket späd och klen och Käthe själv ovanligt länge sjuk efter hennes födelse; hon hade synbarligen överansträngt sig under den föregående tiden. Under den närmast följande tiden var Luther ofta ute på resor, och det var alltid bekymmersamma tider för hans annars så dådkraftiga hustru. I alla fall vilja vi icke ta bort dessa restider ur Katarinas historia, ty det är dem vi ha att tacka för dessa Luthers dråpliga brev till sin hustru, dessa vittnesbörd om hans kärlek, om hans soliga humor och även om det förtroende han har till sin fru doktorinnas förståelse för hans fröjder och sorger i ämbetet. Han gav henne många uppdrag

i fråga om sina böcker och bad henne om råd vid tillsättandet av ämbeten. »Här får du som en klok fru doktorinna hjälpa mig med ett råd», skriver han vid en tillsättning av kyrkoherde. Han kunde också, såväl i brev som muntligen, använda den blandning av latin och tyska, som föll sig bekvämast för honom. Den forna nunnan förstod redan från början så pass mycket latin, att hon kunde följa med hans tal, och vi kunna anta, att hon under årens lopp lärde sig alltmer av sin man.

Redan det första brev, som finnes bevarat från Luther till Käthe, visar, att hon ingalunda blott var husmodern, som kokar och bakar, utan en kvinna, med vilken man kunde tala om allvarliga och viktiga saker. Denna gång hade Luther rest till religionssamtalet i Marburg, och fru Käthe kunde vara stolt över sin man, när han reste utrustad med en fin, ny dräkt av kläde, som kurfurstens skänkt honom. Från Marburg skriver han den 4 oktober 1529:

»Till min kära Herr Käth, Doktorinna, Professorska Luther i Wittenberg.

Nåd och frid i Kristus. Kära Herr Käth, du må veta, att vårt vänskapliga samtal i Marburg nu är slut och vi äro överens i nästan alla stycken förutom däruti, att motparten ville behålla blotta brödet i nattvarden och samtidigt bekänna Kristus såsom andligen tillstädes. I dag har lantgreven underhandlat med oss, om vi kunde bli eniga, varom icke, om vi dock kunde hålla varandra för bröder och Kristi lemmar. Däruppå arbetar lantgreven ivrigt. — — Säg åt herr Pommer, (Bugenhagen) att Zwinglis argument voro de bästa, att

corpus non potest esse sine loco: ergo Cristi corpus non est in pane* (att Kristi lekamen icke kan vara närvarande i brödet, då han ju är i himmelen).

Jag har mycket att göra, och budet väntar. Hälsa alla godnatt och bed för oss. Vi äro alla ännu friska och krya och leva som furstar. Kyss lilla Hans och lilla Lena från mig. Eder villige tjänare Martin Luther.»

Följande år begav sig Luther på en vida farligare resa, åtminstone måste det tyckas Käthe så — han reste till riksdagen i Augsburg. Hon visste, att dit kommo skaror av hans motståndare, och även den vredgade kejsaren skulle vara närvarande. Snart fick hon dock den lugnande underrättelsen, att hennes stridslystne make icke var i Augsburg, utan bodde på Koburg och där var ganska skyddad som förr på Wartburg. Man ville ej uppreta kejsaren med att i hans åsyn framföra den man, som vållat honom så många svårigheter i Tyskland. Själv skriver Luther därom: »Det går mig, som det gick för den store fältherren i Wien för ett år sedan — de fingo icke göra något för att underhålla staden, utan fingo vara glada, om den inte föll».

Nu kunde hon åter andas. Hon skickade allehanda uppmuntrande saker till sin man i ödemarken Gruboc (Coburg omvänt), och anbefalldes honom särskilt hos kastellanens hustru, att hon skulle ta vård om honom, då hon själv ej kunde komma och vårda honom och väl visste, att en lång tids stillasittande ej var hälsosamt för hennes doktor. Så var det också. Till henne själv skrev

* Dessa rader äro tydligen mera ämnade för Bugenhagen än för Käthe.
Övers. anm.

han ingenting därom, emedan han kände till hennes bekymmer och oro, men av hans vänner, för vilka han beklagade sig, hörde hon likväl åtskilligt, ja, att han till och med utsett sig en grav i Koburgs kapell och att han yttrat, att under korset där kunde man nog också vila.

När Luther just under denna tid fick underrättelsen, att hans fader dött den 29 maj, var fru Käthe särskilt orolig över, hur detta sorgebud skulle inverka på honom. Men Luthers famulus,* Veit Dietrich, som var med honom på Koburg, lugnade henne:

»Kära Fru Doktorinna, jag beder Eder, att Ni icke är orolig för Herr Doktorn. Han är, gudskelov, frisk och sund, och har på de två sista dagarna icke tänkt på sin fader. Så snart han fick se Hans Reinechens brev, sade han till mig: 'Välan, nu är min fader också död'. Därpå tar han strax sin psaltare, går in i sin kammare och gråter nog över honom, ty dagen därpå hade han ont i huvudet. Sedan har det inte märkts något på honom.»

Fru Käthe hade emellertid en särskilt glad överraskning i beredskap åt sin make, något som man ju är mer än vanligt tacksam för under svåra tider. Hon lät göra ett porträtt av hans lilla älskling Magdalena och skickade det med budet.

»Goda, nådiga, kära Fru Doktorinna», skriver Veit Dietrich, »Ni har gjort ett mycket gott verk, då Ni skickade Herr Doktorn *contra factur*, ty tavlan kommer honom att glömma de övermåttan många tankarna. Han

* Famulus = privatsekreterare och tjänare i en person.

har satt upp den på väggen mitt emot bordet, där vi äta, i furstens gemak.»

Lille Hans Luther hade nu vid hela fyra års ålder enligt tidens sed börjat sin skolgång och hade en informator, Hieronymus Weller, som kunde berätta om den lille mannens goda framsteg. Senare visade det sig emellertid, att Hans Luther väl var en villig men synnerligen obegåvad elev och student. Nu var emellertid fadern glad över de goda underrättelserna, och som belöning för de fina betygen skrev han till sin gosse det vackraste brev, som något barn fått mottaga, om den vackra trädgården, där barnen gå klädda i små guldrockar och äro glada: »Därför, min lille käre Hans, läs snällt och bed tröstefullt och säg också åt Lippus och Jost (Melanchtons och Jonas' söner), att de läsa och bedja, så skolen I allesammans få komma i trädgården. Den allsmåktige, käre Guden vare med dig!»

Käthe får förtroliga meddelanden från sin make, vad denne hör från riksdagen; han vet ju, att hennes bön om dess lyckliga utgång förenar sig med hans. »Vi ha ännu ingenting hört från Augsburg», skriver han till henne den 14 augusti 1530, »men vi vänta när som helst bud med brev. — Jag har varit nästan alldeles frisk sedan Lorenzdagen och har inte känt någon susning i huvudet; det har gjort, att det gått så lätt för mig att skriva, förut hava susningarna plågat mig. Hälsa alla och allt. Och bedjen tröstefullt, ty det är en god förberedelse, och Gud skall hjälpa.»

Fru Käthe erhöll också en mängd uppdrag från Koburg. »Guldsmeden Mäster Christianus har skickat Lu-

ther ett par brillor, som äro de sämsta han någonsin haft. Icke ett grand kan han se genom dem.» Därom skall hon tala med honom. Likaså förtryter det honom, att boktryckaren icke är färdig med hans predikan om att man skall hålla barnen i skola. Om det ginge an, skulle hon ta arbetet ifrån Schirlenz och ge det till Rau. »Laga, att det snart blir gjort och predikan färdig fortast möjligt.»

Men Luther får också i gengäld i uppdrag att skaffa sin fru pomeranser från Nürnberg; sådana kunde man icke få i Wittenberg. Först glömmet han det, som männen bruka — men sedan framför han dock beställningen till vännen Link.

I mitten av oktober återvände Luther hem, och enligt sitt löfte till lille Hans har han med sig en marknads-gåva som lön för hans flit. Det var en bok av socker — en anspelning på hans lofvärda arbete — och denna slukades förvisso av den lille med större iver än de latinska reglerna.

År 1531 blev Luthers moder, fru Margareta, svårt sjuk. Sonens tröstebrev till henne finnes bevarat liksom det tidigare till hans fader: »Min hjärtans kära moder», skriver han, »alla Edra barn och min Kätthe bedja för Eder. Somliga gråta, andra äta och säga: farmor är mycket sjuk. Gud vare med oss alla. Amen». Modern dog den 30 juni 1531. Jakob Luther övertog utredningen av arvet; det var lätt gjort, var och en av syskonen eller deras arvingar erhöilo 250 gulden. Egendommeligt nog försökte Luthers släktingar undandra honom det lilla arvet, något som djupt upprörde den oegennytt-

tige mannen och hans Käthe; de hade ju efter Luthers båda systrars död tagit deras barn till Wittenberg och uppfostrat dem som egna. »Av vem skall jag vänta mig förbarmande med mina barn, när jag är död, då de redan under min livstid kunna handla så obilligt! I djävulens namn kunde de ha fått behålla pengarna! Gud ger mig, sin tjänare, så mycket gott för vart år; han skall också hjälpa mina barn. I Gud skall min son vara rik, medan släktingarna gå utfattiga.»

Lille Hans var då ännu ende sonen, men den 9 november 1531 fick fru Käthe sin andre son, som fick namnet Martin efter sin fader. Kurfurstens kammarherre Johan von Rietesel stod fadder. När lille Martin var ett år gammal, skrev Luther till denne den 13 december 1532: »Min Käthe och Er gudson hälsa Eder vänligen och önska Er allt gott. Vi äro alla tämligen friska, Gud ske lov. Er gudson blir en handlingskraftig man, han tar för sig och vill ha sin vilja fram.»

Med stor ömhet vårdade fru Käthe sin yngste, som bäst behövde hennes omsorger. Då Luther såg, hur tåligt hon skötte barnet och hur hon överhopade det med smeknamn, även när det skrek, utbrast han: »Sådan är också Guds långmodighet och barmhärtighet mot oss.»

Men när han såg hur den lille arbetade med sina små händer och fötter för att komma ur den trånga lindan, utropade han: »Skrik du och försvara dig! Påven hade också bundit mig, men nu är jag fri.» Huru högt han uppskattar en moders omsorger, uttalar han i dessa vackra ord: »En kvinna kan bättre ta hand om ett barn med sitt lillfinger än en man med båda händer. Huru fint

och behändigt jollra icke mödrarna, när de trösta ett gråtande barn eller lägga det i vaggan. Låt en man försöka detsamma, och det skall visa sig, att han passar därtill lika bra som en kamel att dansa, så bakvänt bar han sig åt».

Den 28 januari 1533 fick Luther åter en son. Redan den 29 januari blev han döpt på slottet. Som faddrar hade han hertig Johan Ernst av Sachsen, Johan Fredrik av Sachsen, Jonas, Melanchton, fru Lindemann och arvmarskalken Hans von Löser. Fadderbrevet till den sistnämnde finnes bevarat. Vid dopet sade Luther, att han kallat sin lille son Paul efter aposteln Paulus, som han hade så mycket att tacka för, att det ej vore för mycket, om han uppkallade två söner efter honom.

Den 17 december 1534 under den kallaste vintertiden kom det sista barnet, en liten dotter, som fick namnet Margareta. Luther var sjuk vid denna tid och var förbjuden att gå ut, så att han måste skriva brev även till sina grannar i Wittenberg, som han bad stå fadder. Brevet till fru magister Göritz från Leipzig, som då var på besök i Wittenberg, finnes kvar:

»Nåd och frid i Christo. Ärade, dygdädla fru, kära väninna! Gud har skänkt mig och min kära Käthe en stackars liten hedning, och jag beder Eder, att Ni för Guds skull ville förhjälpa samma lilla hedning att upptagas i kristenheten och bliva hennes andliga moder, på det att hon under Edert beskydd måtte bli delaktig av den nya födelsen i det heliga dopet. Kunde jag i stället göra Eder någon tjänst, ville jag det gärna. Gud vare

med Eder. Amen. Jag får icke själv gå ut i luften. Martinus Luther.»

Luther kände sig bekymrad för detta sitt yngsta barn, sin »Maruschel», ty han anade, att han ej skulle uppleva den dag, då hon var vuxen. Men då finge andra dra försorg om hans lilla dotter, till exempel Jakob Probst, superintendent i Bremen, som var hennes gudfar.

»Min herr Käthe och Er lilla guddotter Margareta hälsa Eder», skriver Luther 1538. »Efter min död får Ni tänka på att skaffa henne en rättskaffens brudgum. Om mig själv kan jag bara skriva: bed för mig, att Herren måtte befria mig från Satans knytnävsslag och törnen, och att Han efter sin vilja beskär mig en salig hädanfärd, då jag förlossas ur denna bedrövelse. Herren vare med Eder. Hälsa Er hustru från mig och vår Käthe. Eder Martinus Luther.»

Nu hade fru Käthe sitt näste fullt — två döttrar, tre söner. Aldrig blev det henne dock för många, trots alla de främmande barn, som hon dessutom hade att vara en mor för.

VIII.

INVANARNA I SVARTA KLOSTRET.

En lära ren och sakrament
Må städse landet smycka,
From överhet, gott regiment
Och hälsa, frid och lycka.
Gud kröner året med allt gott,
Beskyddar både stort och smått
I kyrkan, skolan, hemmet.

(Schneegeass, 1500-talet.)

Då fru Käthe, doctorissan, flyttade in i Svarta klostret, fann hon där före sig sin doktors famulus, den »evige» studenten Wolf Sieberger. Behövdes det blott trohet och heder för att studera, så hade Wolf Sieberger lämnat universitetet med *summa cum laude*. Tyvärr behövs därtill också åtskilligt annat, och så blev han kvar hos Luthers, en hederlig, men urspårad student, mera som tjänare än famulus, ty när Luther behövde en sådan på sina resor, lämnade han Wolf hemma. Han var klent utrustad å huvudets vägnar, och med tiden blev han också lam i vänstra armen, så att hans aldrig särdeles stora rörlighet ännu mer begränsades. Men med alla sina fel och förtjänster räknades han dock med till familjen

och visade sin tacksamhet genom en rörande hängivenhet särskilt för sin doktor.

»Ville du stanna hos de mina, även om jag inte längre funnes?» frågade Luther honom en gång.

»Jag vet inte», var det försiktiga svaret. »Om Ni inte längre levde, herr doktor, då skulle också jag dö.»

Luther kommer ofta ihåg honom i sina brev till Käthe och talar om honom på det fängslande sätt mitt emellan allvar och skämt, som han bara använde för dem han höll av. Han skriver:

»Säg vår käre Wolf, att han icke försummar mulbären — om han försover sig, går han miste om dem! Vinet skall han också tappa, när den tiden kommer. Må så gott!» —

En annan gång önskar han honom »verktyg, som gå av sig själva, och ljusstakar, som putsa sig själva», ty Wolf drömmer gärna, när han skall arbeta, och tar sig också då och då en liten lur, något som Käthe och doktor Luther gärna skämta över.

»Wolf har det bättre än jag och min Käthe», säger då Luther.

En trädgård intill »Speck», universitets-trädgården, hade Luther inköpt åt Wolf, som också gift sig, och därtill en gård, »Bruno», som i Luthers testamente omnämnas med orden: »som jag inköpte i Wolfs namn», denna gård var avsedd att bli Käthes änke-understöd.

Så snart Wolf hade en ledig stund, smög han sig till denna trädgård. Där hade han anlagt en fågelsnara, som han vaktade med stor iver men föga framgång, då han i allmänhet kom för sent för att vittja nätet.

Luther, som avskydde fågelfångst, ett slags sport på den tiden, uppsatte en klagoskrift i sina älskade sångfåglars namn; där låter han dem bl. a. säga:

»Vi göra härmed veterligt för Eders kärlighet, att en person vid namn Wolfgang Sieberger, Eder tjänare, i gudlös djärvhet och av stor illvilja och hat emot oss dyrt inköpt gamla fördärvliga nät och därmed uppsatt en finksnara för att beröva icke blott våra kära vänner finkarna utan även oss alla den frihet, som Gud givit oss, att flyga i luften och plocka korn på marken... Mån I förbjuda Eder tjänare sådant eller åtminstone bedja honom, att han strör ut korn vid snaran på kvällen, men icke stiger upp före åtta på morgonen — då skola vi vara nöjda, ja, t. o. m. tacka honom... Vi hemställa, att vår sak rättvisligen tages i övervägande, och fråga, om det ej är med orätt vi bli så jagade. Vi hoppas till Gud, att vi lyckligen skola undfly hans gamla ruttna nät.

Givet i vår himmelska boning under träden, med vårt vanliga sigill och penna.»

Om denna skrivelse kom den stackars dåraktige Wolf att sluta med sin fågelfångst veta vi ej.

Luther hade förskaffat honom 50 gulden om året som stipendium från kurfursten. Den alltid fientlige kansler Brück anmärker om detta, att själv finge han väl ej mycket av pengarna, då de säkert slukades av fru doktorinnans stora hushåll.

Huru som helst, så måste den trogna varelsen ha funnit sig väl i fru Käthes hus, ty han tänkte aldrig på att lämna det ens efter Luthers död. Då fru Käthe under

det schmalkaldiska krigets oroligheter måste lämna Wittenberg, stannade han kvar för att vakta hennes hem och egendom; den blev också verkligen oskadad. Men då fru Käthe återvände i juli 1547, mötte hon ej mer den trogne väktaren. I juni hade han dött, »då man ej längre tycktes behöva honom». Han överlevde alltså ej längre än sexton månader sin doktor, som varit den svage mannens stöd, men han fick under denna tid göra Luthers änka och barn en stor tjänst.

En älsklig medlem av familjekretsen var gamla tant Lena, Magdalena v. Bora, Käthes faster, Nimbschenklostrets mångåriga sjuksköterska, som utträtt ur klostret kort efter Käthe och som sedan blev den trognaste vårdarinna för Luthers barn ända till sin död. Barnen voro så förtjusta i henne, att Luther nästan blev svart-sjuk. Tant Lena spelade en viktig roll i hemmet, Luther själv skickar henne hälsningar i sina brev, ja, t. o. m. en kyss, och husets vänner kommo ihåg henne. »Tant Lena skall tacka Gud med de kära barnen», skriver Luther, när han är på bättringsvägen efter sin svåra sjukdom i Schmalkalden.

Helst sysselsatte hon sig med barnen och skämde bort dem efter bästa förmåga, i synnerhet lille Hans. Skämtsamt frågade Luther henne, om hon ändå inte hellre ville återvända till klostret.

»*Non, non*», ropade den livliga gamla tant Lena, och i förskräckelsen talar hon latin.

1537 förlorade Käthe sin älskade faster och sitt bästa stöd, som ingen sedan kunde ersätta. Då det led mot slu-

tet och tant Lena låg till sängs i sin lilla kammare, stod Luther vid hennes säng och frågade henne:

»Tant Lena, kännen I mig och hören I mig?» Och då hon svarade ja, sade han: »Eder tro står ju helt och hållet till vår Herre Kristus. I skolen icke dö utan insomna som i en vagga. Och när morgonrodnaden uppgår, skolen I åter uppstå och leva för evigt.»

Då sade hon sakta: »O, ja».

»Haven I ingen anfäktelse?» frågade doktor Luther.

»Nej.»

»Gör Eder ingenting ont?»

»Jo, jag har ont i hjärtat.»

»I skolen icke dö utan snart vara förlossad från allt ont», sade Luther och tillade sakta till Käthe och de andra, som voro hos den sjuka:

»O, huru gott hon har det, ty detta är icke död, det är en sömn.»

Och därpå gick han ensam fram till föntret och bad. Samma dag på kvällen gick den trogna själen hem.

Av Luthers bordssamtal och av vännernas enstaka yttranden höra vi i förbigående, huru många fosterbarn som funnos i Luthers hem. Elva var det åtminstone, kanske ännu flera. När man en gång talade om huru många kvinnor Salomo hade i sitt palats, sade Luther eftertänksamt:

»Bland dem funnos säkert många fattiga flickor av Davids släkt, som ville bli försörjda av Salomo efter konung Davids död.»

Det fanns också många av Luthers släkt, som ville bli

försörjda av sin farbror, och med största välvilja upp-
tog fru Käthe dem alla i sitt hem och i sitt hjärta.

Först och främst var det Luthers föräldralösa syster-
barn, som uppfostrades i hans hem, Andreas, Cyriakus,
Fabian, Georg, Lene och Else Kaufmann, samt Hans
Polner jämte två syskon, dessutom hans bror Jakobs son
Martin Luther och en kvinnlig släkting, Anna Strauss.

Av släkten Bora hade de upptagit Käthes brorson Flo-
rian och en systerdotter Hanna v. d. Saale; hon gifte
sig redan 1528 med en präst, Peter Eisenberg. De tre
flickorna från Mansfeld voro ej så lätta att hålla reda
på, i synnerhet Lena, som tydligen föresatt sig att bli
tidigt gift och därför alltför ivrigt såg efter de unga
männen.

Veit Dietrich, som skrev så trevliga brev till fru
Käthe från Koburg, — sedermera kom han ej riktigt
väl överens med henne —, friade till Lena. Men Luther
sade nej. »Hon måste först få en ordentlig uppfostran.
Nog finge Lena det bra med Er, men jag vet knappt,
om Ni finge det så bra med henne.»

Nu hade ju Veit Dietrich kunnat vänta några år, tills
Lena blivit förståndigare och fått en »ordentlig upp-
fostran». Men det gjorde han ej utan gifte sig snart
med en annan, och Lena blev om några år änklungen pro-
fessor Ambrosius Berndts tredje hustru.

Käthe och Luther skaffade brudutstyrseln, som om
hon varit deras eget barn; och när de förlovade oroad
sig för bröllopet, svarade de: »Varen icke oroliga; där-
med haven I intet att skaffa!»

Käthe skaffade bruddräkten; den var besatt med guld-

virgade bårder omkring halsen, vilket föranledde Luther att säga: »Nu för tiden måste allting vara av guld. Sådant, som man förr skänkte till kyrkorna, hänger man nu om halsen». Men själv gjorde han allt han kunde för att ställa till ett präktigt bröllop åt sin systems barn. Han bad fursten av Anhalt om vilt, »emedan han skulle utrusta sin systems dotter, som var fader- och moderlös». Han beställde musik, köpte vin och gladde sig, när stadens råd skickade en kanna frankiskt vin och fyra kvarter jüterbogiskt vin som föräring. Bröllopet ägde rum i slutet av november 1538, och många släktingar voro närvarande.

Efter föga mer än treårigt äktenskap dog Berndt, och Lena återvände till Svarta klostret. Hon ansåg dock ingalunda sitt liv som avslutat. 1545 förlovade hon sig med en tjuguarig medicine studerande, Ernst Reuchel. Luther var en avgjord motståndare till studentförlovingar, och han gjorde vad han kunde för att göra denna förbindelse om intet. Ernst Reuchel skrev också till sin far, att han vore glad, om han kunde slippa ifrån änkan, men hon ville icke släppa honom. I själva verket höllo de båda fast vid varandra, och de gifte sig också, ehuru först efter Luthers död. Reuchel blev, efter lång tid av nöd, läkare i Stendal och sedan i Lübeck.

Om Else Kaufmanns senare öden veta vi ingenting.

Till Anna Strauss friade hovpredikanten i Weimar, Jakob Schenk, en begåvad, men högmodig och vidlyftig herre, som fått öknämnet »Kuckuck» för sin otacksamhet och sin stridslystnad mot reformationens män. Men Luther och Käthe hade intet förtroende för honom.

»Jag vill inte skänka bort min dotter åt doktor Kuckuck», sade Käthe. »Han predikar inte det rena evangeliet.»

Även hans fririer till borgmästare Krapps dotter, Melanchtons svägerska, samt till Bugenhagens dotter avvisades.

År 1542 blev Anna Strauss gift med magister Heinrich från Köllede i Türingen, och åter rustades det till ett ståtligt bröllop i Luthers hus. Åter ber Luther furstarna i Anhalt att skänka en viltstek; det var emellertid svårt att begära detta, då de på senhösten 1541 självmant skickat honom ett vildsvin, som dock tyvärr nu var uppätet. Men, vore det möjligt, så vore han tacksam för ett villebråd, »ty jag skall förhjälpa en jungfru att med heder inträda i det heliga äkta ståndet».

Hans Polner, som oftare omtalas än hans syskon, studerade teologi i Wittenberg. Han vållade till en början stora bekymmer, då han var häftig till lynnet och ofta kom hem drucken sent om kvällarna. Till och med Käthe, som annars hade respekt med sig, visste sig ingen råd med honom, när Luther var på Koburg, utan hennes doktor fick ställa honom under Bugenhagens och Peter Wellers uppsikt. — Sedermera ändrade sig den unge mannen till sin fördel, och han fick allt oftare predika, medan han ännu var famulus hos sin farbror. En gång menade Käthe:

»I dag har jag förstätt Hans Polner bättre än Bugenhagen, emedan denne går så långt ifrån ämnet».

Luther svarade skrattande:

»Polner predikar, som Ni kvinnor bruka prata. Vad

som faller Er in, det säger Ni.» Men han medgav dock, att Bugenhagens predikningar voro väl långa och att den ursäkt en husmor i Wittenberg en gång framförde över en seg stek var synnerligen träffande: »Ack, jag trodde, att Bugenhagen skulle predika i dag!»

Martin Luther, Jakobs son, studerade länge i Wittenberg, från 1539 till 1547. Han vållade sin farbror många bekymmer. En gång klagar Luther, att »han varit alldeles utmattad och halvdöd av vrede över Martin». Med tiden kom denne Martin i staden Wittenbergs tjänst.

Till invånarna i Svarta klostret hörde också många av bordsgästerna, av vilka somliga voro män med titlar och ämbeten. Veit Dietrich, som förut omtalats, bodde jämte sex skolpojkar i Luthers hus. Det blev en ganska besvärlig uträkning av kostpengarna, då pojkarna ofta flyttade. Efter en tvist med Luthers flyttade Veit Dietrich sedan från Svarta klostret.

Luther kunde ju ej själv tänka på varje småsak, som rörde hans stora familj av inackorderingar, därför utvalde han en ställföreträdare eller »vikarie» som ledare för dem. Han säger själv, att i husliga trångmål var han inte ens så tapper som den svage Melanchton! Trots vikarien förblev Luther dock den stora familjens huvud, och vid bordet var det han, som ledde samtalet och behärskade det hela. Ännu i dag kunna vi få njuta av hans ovanliga förmåga att tala fritt utan förberedelse, ty så småningom började åtskilliga av bordsgästerna att uppteckna Luthers bordssamtal som studenter på föreläsning. De sutto med pennan och skrivtavlan

i beredskap, i början mera i smyg men sedan öppet, när Luther icke gjorde någon invändning.

Den förste, som började göra sådana anteckningar, var Cordatus. En gång skrev Melanchton i kanten av hans anteckningar detta latinska distikon:

»Icke lönar det allt, Cordatus, att teckna till minnes.

Mycket må bliva av oss lämnat i glömska och ro.» Men Cordatus lät inte störa sig, han fortsatte att skriva och efter honom många andra. Av tolv av Luthers bordsgäster ha vi mer eller mindre tillförlitliga uppteckningar av reformatorns kärnfulla, kraftiga uttalanden under sina korta vilostunder vid bordet.

Utmärkta äro t. ex. Anton Lauterbachs anteckningar och från senare tid Johannes Mathesius'. Den senare använde innehållet i sina anteckningar till att i sjutton utmärkta predikningar framställa Luthers stora verk för sin församling i Joachimsthal. De utmärka sig för en sällsynt innerlig förståelse för reformatorn, vilken Mathesius också högt älskade. Han har en gång yttrat: »Därefter såg jag honom för sista gången här på jorden. Men om Gud vill, skall jag åter få möta honom hos vår Herre Jesus Kristus och för evigt få bli hans bordsgäst.»

Huru tacksam man än måste vara för den bild av Luther dessa män givit oss, kan man dock ej fördölja, att Luther kom att bo som i glashus genom detta ständiga upptecknande av vart ord, som fälldes.

Luther var snar till skämt och likaledes snar att befria sig från små misstämningar genom att uttala dem. På sitt ärliga, rättframma sätt talade han om det som

förargat honom för vem som helst i stället för att på tu man hand göra upp saken med den skyldige.

Voro hans barn lydiga och snälla, så kom det blott indirekt till synes hos de tolv ivriga skribenterna. Men måste en förebråelse göras, genast sänker sig pennan för att uppteckna det till evig åminnelse.

Emedan Luther är bordets andliga medelpunkt, förekomma endast sällan fru Käthes yttranden bland anteckningarna. Det är skada, ty de enstaka ord man hör av henne äro intelligentä och väcka lust att höra mer. Det stör oss ej, att hon aldrig kan lära sig, att katekesen heter »Katechismus» och inte »Kategissima», eller att hon med äkta kvinnlig känslighet har svårt att förstå, hur Gud kunde fordra, att Abraham skulle offra sin ende, käre son. Och hur gärna hör man ej omtalas, att hon, den överlupna husmodern, rakt inte kan besluta sig för att finna sig själv heliggjord! Men Cordatus, som anser undergivenhet för kvinnans enda dygd, antecknar skadeglatt de gånger, då Luther fäller några misslynta ord, och när Luther en gång skämtsamt yttrar till en gäst: »Håll till godo med en from värd, ty han är kvinnorna underdånig», tillägger han som sin egen anmärkning: »Det är visserligen sant».

Men om vi sammanfatta allt vad det ivriga tolvmanrådet kunnat anföra om barnens små oarter, om tvister och tråkigheter, så är det sannerligen ganska litet, och även detta lilla stundom skådat genom grå glasögon.

Ett evangeliskt prästhem är dock byggt på jorden och ingalunda befriat från mänskliga svagheter. Men Svarta klostrets tinnar resa sig mot himlen, — redan

i sitt yttre en föreningslänk mellan gammal och ny tid: kloster och prästgård — och dess invånare Doktor Luther, hans kära Käthe och deras barn, de ha uppbyggt det första äkta prästhemmet till en förebild för andra, och de ha byggt det i kärlek och lidande, i styrka och svaghet, under fall och upprättelse. Och detta är ett verk för alla tider!

IX.

VÄNNERNA.

Låt var man vara den han är
Så får du vara den du är.

(Luther.)

Man kan ej tala om Luthers vänner utan att framför andra nämna den man, som var förenad med reformatorn i en varm och livslång vänskap, Philip Melancton, den »lille mannen», som Luther skämtsamt och vänskapligt brukade kalla honom för hans spensliga, magra gestalt. Vi ha sett, huru magister Philip med ängslan motsåg Luthers giftermål och huru han utmålade följderna av hans äktenskap med en för detta nunna i dystera färger. Desto mer talar det till fru Käthes fördel, att det så småningom uppstod en hjärtlig vänskap mellan henne och Melancton. Snart gick han åter ut och in i Svarta klostret icke blott till arbete utan infann sig också vid Luthers gästfria bord, ja, intog sina aftonmåltider hos dem i veckor.

»Även min Käthe ber dig vara tapper och vid gott mod», skriver Luther till sin vän. När Käthe en gång var svårt sjuk, är Melancton mycket bekymrad för

hennes skull: »I skolen bedja för vår kyrka, bedjen då också till Gud, att han hjälper herr doktorn och bevarar hans maka». Och i sina brev till Luther glömmen han aldrig att hälsa till den ärade fru gemålen och de söta barnen. Då Luther satt på Koburgs slott och Melanchton, Jonas och Agricola voro på riksdagen i Augsburg, skrevo de ett gemensamt brev till fru Käthe, som lyckligtvis finnes bevarat:

Utanskrift: »Till den ärade, dygdädla Fru Doktorinnan Katarina Luther, min synnerligen gunstiga väninna.

Guds nåd och allt gott!

Ärade, dygdädla Fru Doktorinna!

Jag vill härmed omtala för Eder, att vi nu, Gud vare oss nådig, hava kommit till Augsburg och hava lämnat herr Doktorn på Coburg, såsom han utan tvivel redan har skrivit till Eder. Emellertid hoppas jag snart få komma till honom. Jag beder Eder, att Ni ville skriva och omtala för mig huru det går för Eder. — — — Om jag kan stå Eder till tjänst med något, vill jag med all flit göra det, såsom jag därtill erkänner mig skyldig.

Båda kanslererna (Brück och Beier) hälsa Eder och önska Eder allt gott. Gud bevare Eder. Philippus.

Kära Gudmor! Även jag önskar Eder samt lille Hans Luther och lilla Magdalena och tant Lena goda tider. Kyss min käraste pojke från mig! S. Jonas.

Jag, Johann Agricola Eissleben, ville också framföra min välmenta hälsning, min kära fru Doktorinna — —.»

Melanchtons och Luthers hus lågo nära varandra, deras trädgårdar gränsade nästan intill varandra; deras barn voro oskiljaktiga lekkamrater. Därför är det des-

to mer i ögonen fallande, att Luther i sina 3000 brev till sin vän aldrig nämner dennes hustru Margareta, dotter till borgmästaren Krapp. Hon synes aldrig ha varit med sin man i Svarta klostret. Man har framkastat det antagandet, att fru Margareta såsom förmögen borgmästardotter ansett sig mer än jämbördig med Käthe Luther — och dock måste hon överallt stå tillbaka för henne! Melanchton var endast magister; vid bröllop fingo de endast bjuda på sex rätter medan Luthers fick ha åtta rätter. Även klädförordningen gynnade doktorsfruarna: de fingo bära sammet- och siden-garneringar på sina klädningar samt huva med guld-band och pälsverk, något som fru Melanchton icke kunde våga. Käthe Luther var också en fru som höll på sin värdighet. Hon visste, att hon som Luthers hustru var stadens förnämsta fru — och det måste ha grämt fru Margareta.

Däremot rådde ett mycket hjärtligt vänskapsförhållande mellan henne och professor Jonas' fru, också det en fru Käthe, född von Falk, en solig och gladlynt natur, som trots sin värdighet som prostinna gärna dansade. —

»Jag har sett Melanchton dansa med prostinnan! Det föreföll mig underligt», berättar stadsskrivaren i Wittenberg, och även oss förefaller det en smula underligt att tänka magister Philip trädande dansen.

Fru Jonas hade många barn. 1522 blev hon gift och år 1530 hade hon redan fem söner, vilkas väl och ve alltid intresserade familjen Luther.

Doktor Jonas var sjuklig, retlig och trots sin goda

ekonomi ganska snål. Då Luther en gång promenerade med honom, gav han pengar åt några fattiga. Med stor värdighet tog då också doktor Jonas fram en liten allmosa och anmärkte därvid: »Vem vet, när Gud ger mig igen detta». Då skrattade Luther och sade: »Det har ju Gud givit dig på förhand! Villigt och i all enfald skall man giva och i kärlek».

»Med fromma och heliga ord betygande sin tro», dog fru Jonas i Halle, där hennes man genomförde reformationen. Käthe Luther var otröstlig över förlusten och kunde icke förlåta doktor Jonas, att han redan efter några månader gav sina barn styvmor. Även Luther uppmanade sin vän att dröja en tid, men fann sig dock i saken och skickade en bröllopspresent men blott i sitt eget namn; fru Käthe lät ej höra av sig, och Jonas suckade förvisso över att den »högt skattade frun bemötte honom så hårt».

En tredje vän till både Luther och Käthe var Johannes Bugenhagen, som ofta kallas doktor Pommer efter sin hembygd på Wollin. Hans hustru Walburga och han bodde en tid hos Luthers, och ett av deras barn, lille Michael, föddes i Svarta klostret.

En annan vän i Luthers hem var Kreuziger, en ovanligt nog förmögen präst. »Gud ske lov att också en from teolog en gång blir rik», sade Jonas, som förstod att uppskatta penningen, när det var tal om Kreuziger eller Cruciger, vilken var son till en köpman och nu bosatt i Wittenberg, där han var professor sedan 1528. Hans maka hette Elisabet von Meseritz och hade varit nunna; Else kallades hon av Luther och Käthe. Lu-

ther hade vigt Kreuziger, och han skattade honom högt för hans fromhet, lärdom och fridsamhet. När bibelöversättningen skulle genomses, var Kreuziger en utmärkt hjälp för Luther. Men protokollet fördes av Georg Rörer, emedan han skrev så fort. Även uppteckningen av Luthers predikningar ha vi denne lärde man att tacka för; han använde en snabbskrift, som ingen annan än han själv kunde tyda. Även han var en ofta sedd gäst i Luthers hus.

Augustin Schurf, husläkaren, hörde också till dem som ofta kommo och gingo i Svarta klostret, där ofta någon sjuk behövde hans vård. Både han och hans hustru, Hanna, voro Luthers trogna vänner. Under pesttiden bodde de också hos dem. Fru Hanna insjuknade även i den farliga sjukdomen och vårdades ömt av Käthe, tills hon åter var frisk.

Under det ovannämnda brevet från Augsburg till Käthe stod också Agricolas namn. Han hette egentligen Schneider och var bördig från Eisleben. Från början hörde han också till Luthers förtrogna vänner, och även hans maka, fru Else, vårdades troget under en sjukdom i Svarta klostret av fru Käthe, som den tiden själv var långt ifrån frisk. Men Svarta klostret var nu en gång som ett allmänt sjukhus. Fru Käthe tyckte mycket bra om Agricola, säger hon själv. Båda fruarna voro av den meningen att små gåvor stärkte vänskapen. Fru Else skickade till exempel en sällsynt frukt till fru Käthe, som blev så förtjust i den, att hon gärna velat ha mer! —

År 1536 kom familjen Agricola till Wittenberg, och

då de ej genast kunde få en passande bostad, bodde de en tid med sina nio barn hos Luthers, åter ett bevis på fru Käthes storartade gästfrihet, ty det var hon, som fick ta den ökade hushållsbördan på sina skuldror, ej hennes herr doktor.

Genom religiösa meningsskiljaktigheter blevo Luther och Agricola ovänner. Käthe, som höll av fru Else, bad sin man under tårar att förlåta vännen. Men Luther var orubblig och fordrade ett ärligt erkännande av Agricola. Han behövde blott komma med sin lilla fru och säga: »Herr doktor, jag har orätt; förlåt mig!» Så vore allt gott igen. Men något sådant uttalande kom ej. Och då Agricola efter att ha blivit hovpredikant hos Joachim II av Brandenburg kom på besök till Wittenberg 1545 med fru och dotter, ville Luther icke se honom. Blott fru Else och hennes dotter Magdalena fingo besöka Käthe och honom. Att de verkligen gjorde det, bevisar väl att Agricola var medveten om sin orätt gentemot vännen. Den lilla hovpredikants-dottern fann icke nåd för Luthers och Käthes ögon; de funno henne så fåfäng och så högljudd liksom hennes far var, vilken alltid skrek så överljutt.

Det är skada, att man icke hade gästböcker på den tiden. Huru många namn skulle inte ha stått i Luthers bok! Och huru många hade icke åter och åter fått skriva sitt namn där!

En av de återkommande gästerna var Spalatin från Altenburg, till vilken Käthe skickade hälsosamma rötter, och vilken hon också ofta på sitt frimodiga sätt besvärade med uppdrag. Då Käthe 1537 rest för att möta

sin sjuke make, stannade hon några dagar hos den fina, präktiga familjen Spalatin; och efter hemkomsten låter hon sin man skriva:

»Min herr Käthe hälsar Eder värdsamt. Hon är ledsen över att hon icke har någon present i ordning åt Edra döttrar, men hon har lämnat böcker till inbindning, som hon tänkte skicka till minne. Hon prisar med hög röst Er vänlighet och Er stora godhet.»

Inbundna böcker av Luther voro fru Käthes bästa gåvor som gengäld för presenter av olika slag. Då vännen Montanus från Herford år 1528 skickade Luther och fru Käthe kläde och två lampor, som väckte stor beundran, lovade man honom, att han som tack hädanefter skulle få Luthers skrifter allteftersom de kommo ut.

En stubella* stod alltid i beredskap i Svarta klostret åt Nikolaus Hausmann från Zwicken. Då denne en gång var sjuk, berättar Luther, att hans herr Käthe bekymrade sig och »ständigt tänkte på vännen».

Allehanda uppdrag får han också, ehuru han som ungarl är mycket opraktisk. Luther skriver: »Min Käthe skickar pengar, jag vet inte huru mycket, till inköp av linnevävnad. Inte var det min mening, att Ni skulle besväras med detta.»

En tid bodde Hausmann hos Luther. Emellertid förstod han sig föga på barn, så att magister Melanchton fann sig föranlåten att läxa upp honom: — en gammal man, som inte ens förstod sig på småbarns tänder!

Då han höll sin inträdespredikan i Freiberg 1538

* Liten kammare.

träffades han av slaganfall och sjönk död ned. Detta var en förlust, som fru Käthe knappast vågade omtala för Luther.

»Han har varit mig en kär vän», utbrast Luther gråtande och satt sorgsen bland sina vänner, som fru Käthe nu som alltid skyndsamt kallat till hjälp, när hennes make var svårmodig.

Som man ser, voro vänner alltid välkomna av fru Käthe. Uppstodo misshälligheter, försökte hon försona. Behövde hennes man uppmuntran, skickade hon efter vännerna. I det stora huset med dess långa rad av sovrum hände det ofta, att ej ett enda stod tomt. Då furstinnan Margarete av Anhalt ville besöka sin mor, kurfurstinnan av Brandenburg, som en lång tid bodde i Svarta klostret och då låg sjuk, måste man svara, att det ej fanns något rum för henne. Kurfurstinnans långa besök var en svår börda för Luthers, ty den höga gästen var den tiden sjuk både till kropp och själ. Den friska, glada Käthe satt ofta i timmar vid kurfurstinnans säng och försökte lugna och trösta henne. Hon hade som anhängare av reformationen lidit mycket genom sin gemåls, kurfurst Joachim I:s, vrede och hårdhet.

Dock höra vi ej heller denna gång, att Käthe beklagar sig. Men då Margarete av Anhalt kom, fast Luther avböjt hennes besök, bemötte han henne ganska grovt, ehuru han annars kunde lägga sina ord väl i furstligt sällskap.

Det enda, som ibland avlockade Käthe en klagan, var den dagliga strömmen av främmande gäster. Ty att gå in i Luthers hus för att se reformatorn, det var nästan

detsamma som att äta där. Och när hennes herr doktor ville så ha det, fann hon sig däri, fast hon ena dagen ej visste huru många välkomna och ovälkomna gäster hon nästa dag skulle ha vid sitt bord. »Vi härbergera gärna», kunde ha stått som motto över Luthers dörr.

X.

MODERSSORGER.

Så får jag nu med frid och fröjd
Mig hädanskilja.
Jag är med Herrens vägar nöjd:
Ske hans vilja!
Döden är mig ingen död,
Han är en sömn allena.

(Luther.)

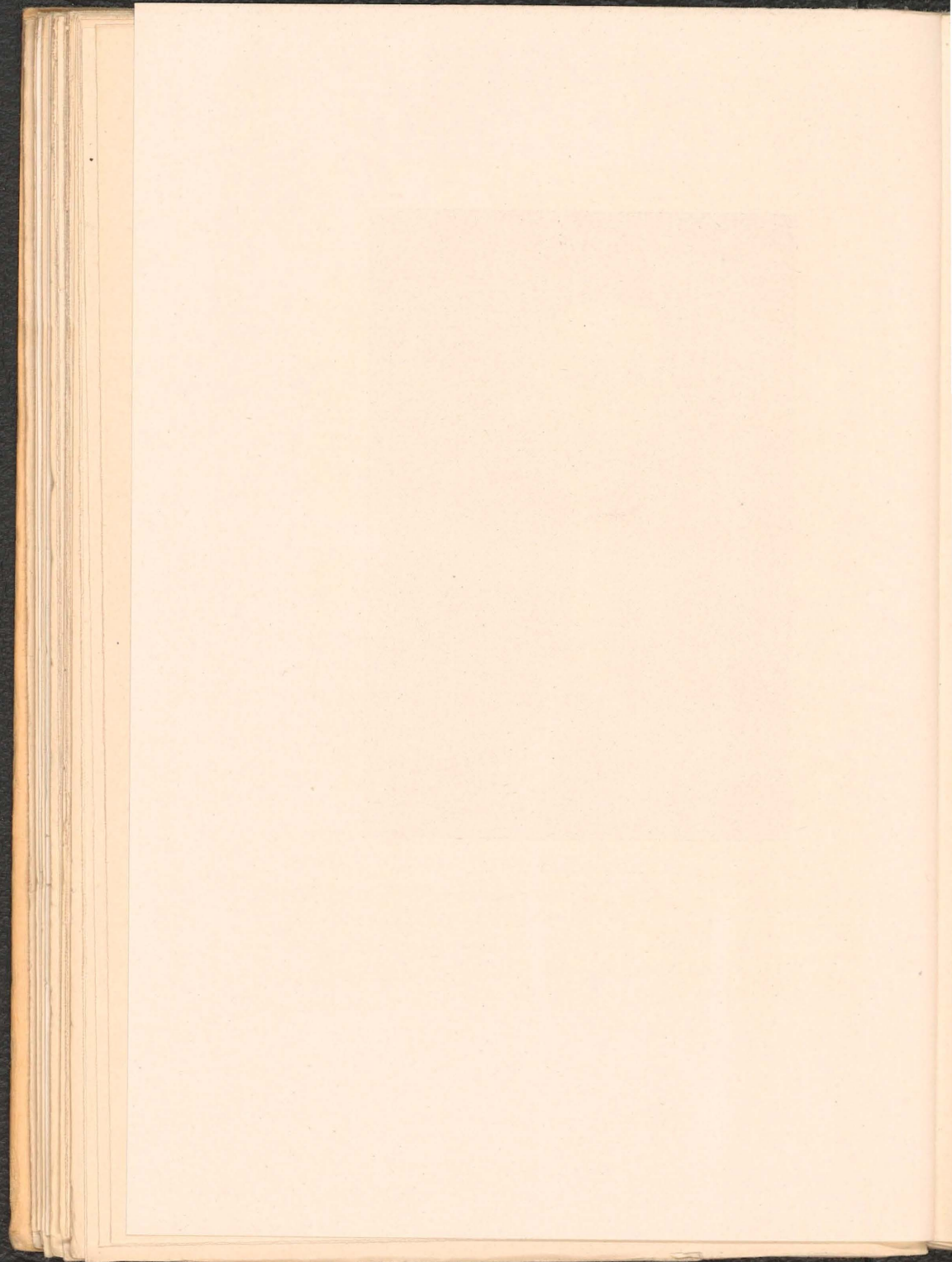
Då Luther var på Koburg, hälsade han i sina brev sin fyraårige lille Hans som skolgosse. På den tiden läste barnen latin, som de nu läsa ett levande språk, t. ex. franska eller engelska. Luther talade ofta latin vid bordet eller ock en blandning av latin och tyska. Hans brev till lärda vänner äro nästan alltid på latin. Och när Luther på detta språk skrev en varning för Erasmus som religionens fiende och Jesu Kristi motståndare och gav denna åt sin sjuårige son, kan man antaga, att gossen förstod åtminstone ordalydelsen därav. En dag strax efter sin åttonde födelsedag inskrevs Hans högtidligen vid universitetet. Detta var en ärofull formalitet blott, som man brukade låta komma ansedda mäns söner till del. Hans Luther hade ingalunda

LUTHERS LILLA LENA.

Oljemålning av Lukas Cranach.

de kunskaper, som fordrades av en student, och egentligen kom han aldrig någonsin därefter.

Luther kunde med sin arbetsbörda omöjligt sköta sina barns undervisning utan måste överlåta detta på lärare, som han anställde, och i regel skötte dessa troget sitt arbete.

Blott religionsundervisningen ledde Luther själv, så långt det var honom möjligt. Om morgnarna frågade han ut barnen på bibelspråk och katekesstycken samt lärde dem sånger och lät dem åhöra hans huspredikningar.

Men Hans Luther gjorde dock alltför små framsteg i vetenskaperna. Föräldrarna trodde, att detta berodde på det oroliga hemmet, där gossens tankar alltför mycket drogos ifrån studierna. Föräldrar — och Luther och Käthe utgöra intet undantag — tro alltid sist av allt på bristande begåvning hos sina barn.

Därför övervägde Luther, om han skulle skicka sin gosse till en främmande skola. I Strassburg erbjödo sig genast vänner att taga emot honom och »göra sitt bästa av honom». Detsamma lovade också Kamerarius i Tübingen. Men detta var alltför avlägsna platser, föräldrarna ville dock se sin son oftare, och i synnerhet Käthe, som liksom tant Lena hyste en stark förkärlek för den äldste, motsatte sig dessa planer med hela sin kraft. 1537 var Hans en kort tid borta från Wittenberg med sin famulus men återvände snart och började nu vid tolv års ålder att studera vid universitetet. 1539 höll han offentligt ett tal på latin och erhöll samma år jämte sina barndomsvänner Lips Melanchton och Josias Jonas

den lägsta akademiska värdigheten, studentexamen. Så långt var allt i sin ordning, om nu blott Hans Luther haft en smula bättre begåvning eller åtminstone mera energi. Men de viljestarka föräldrarna hade icke kunnat skänka sin son sin energi. Detta faktum ändras icke av det utomordentligt älskvärda latinska brev, som den tolvårige kurprinsen Johan Fredrik av Sachsen 1541 skrev till studenten Johannes Luther. De lovord, som den unge prinsen strör ut som ett blomsterregn i brevet, voro mycket vackra, men på Hans Luther passade de ej. Antagligen var brevet en latinsk övning, som den lille prinsen fått i uppdrag att utföra och som han ansträngde sig att göra så bra som möjligt.

Till sist blev det dock nödvändigt att skicka bort Hans. Studenten blev åter skolgosse och kom till Torgau i rektor Markus Crodels förträffliga latinskola.

Det latinska brev, som Luther skickade med sin son, finnes bevarat. Det är skrivet den 26 augusti 1542.

»Nåd och frid! Käre Herr Markus! Såsom vi avtalat, skickar jag här min son Johannes till Eder. Sätt honom bland de gossar, som undervisas i grammatik och musik och se till honom och rätta tillika hans uppförande. Kostnaderna vill jag rikligen ersätta. Meddela mig om någon tid, vilka framsteg han gör och vad man överhuvud kan vänta av honom. Dessutom skickar jag också gossen Florian (v. Bora), då jag inser nödvändigheten av en gemensam uppfostran för gossar. En sådan synes uträtta mer än all enskild uppfostran. Kan Ni inackordera honom hos någon borgare, så gör det, varom icke, skicka honom hem igen. Herren give detta

företag en god utgång. Om min son gör goda framsteg och jag får leva, skall jag också skicka de båda andra gossarna till Eder. Ty jag anser, att det icke finns en bättre och samvetsgrannare skolmästare än Ni, särskilt vad grammatik och sträng disciplin beträffar. Därför är det bäst att passa på tillfället. Tiden går. Vem vet, huru länge det kommer att finnas så skickliga lärare! När gossarna sedan skola börja de högre studierna, skola de ha större nytta av att återvända hit. Lev väl i Herren. Hälsa Johannes Walter, (som satt musik till flera av Luthers psalmer) att jag ber för hans välgång. Han skall taga sig an min son och undervisa honom i musik. Jag kan utbilda teologer, men jag önskar, att jag också kunde åstadkomma grammatiker och musiker. Än en gång: Lev väl.»

Förvisso var det smärtsamt för fru Kätthe att skiljas från sin kära gosse, men mest led dock lilla Magdalena av skilsmässan, ty hon och brodern hade alltid hållit tillsammans i ovanligt innerlig syskonkärlek. För den späda lilla flickan var broderns veka, kärleksfulla väsen särskilt tilldragande. Martin och Paul voro bråkiga pojkar och lilla syster Margareta ännu för liten till lekamrat åt det allvarliga barnet. Blott för store bror kunde hon riktigt öppna sitt hjärta.

Man hör ej omtalas, att hon före denna tid varit klen till hälsan. Hennes porträtt, målat av Cranach, visar ett barn med ett älskligt ansikte, men sjuklig ser hon icke ut.

Kort efter broderns avresa måste emellertid en svår sjukdom ha brutit ut hos henne — som det förefaller en hastigt tärande feber. Stilla och tåligt led det kära bar-

net, men läkaren gav föga hopp, och de stackars föräldrarna förstodo, att deras älskade barn aldrig skulle stiga upp från sjukbädden. Innerligt bad lilla Magdalena att ännu en gång få se sin bror — kanske skulle glädjen göra henne frisk. Luther skickade genast Wolf Sieberger med häst och vagn till Torgau och sände samtidigt ett brev till rektor Crodel. Det är skrivet den 16 september 1542.

»Nåd och frid i Herren! Käre Herr Markus Crodel. Omtala icke för min son, vad jag här skriver till Eder. Min lilla dotter Magdalena ligger på sitt yttersta och kommer inom kort att lämna oss och gå till sin rätte Fader i himmelen, om Gud icke har beslutat annorlunda. Men hon längtar så ivrigt efter sin broder, att jag måste skicka en vagn efter honom. De ha hållit så innerligt av varandra. Kanske kan hans närvaro göra henne frisk. Jag gör, vad jag kan, på det att icke det medvetandet sedan skall plåga mig, att jag försummat något. Säg honom därför utan att omtala orsaken, att han skall komma hem så fort som möjligt. Han kommer tillbaka, då lilla Lena har inslumrat i Herren eller återskänkts till livet. Lev väl i Herren! Säg honom, att det är fråga om något, som han ännu icke kan få veta. Annars är allt väl.

Eder Martinus Luther.»

Vilken faderlig smärta och vilken omsorg om bägge barnen talar icke detta brev om! Men förvisso läste Hans i den trogne Wolf Siebergers bekymrade ansikte, att en stor sorg drabbat hans hem. Helt oförberedd inträdde han säkert ej i lilla Lenas sjukrum.

Fyra dagar fick han ännu se henne. Föräldrarnas svaga hopp, att broderns ankomst skulle medföra en förändring i hennes tillstånd, gick icke i uppfyllelse.

Vid hennes bädd kämpade Luther, tills han kunde böja sig under Guds vilja.

Hon hade aldrig berett dem någon sorg, lilla Lena. Det var hennes bild han på Koburg satt upp på väggen för att alltid kunna se henne.

»Jag har henne mycket kär», suckade han. »Men om det är din vilja, Du käre Gud, att Du vill taga henne hädan, så vill jag gärna hava henne hos Dig.»

Han böjde sig över bädden, där det dödssjuka barnet låg, och sade:

»Magdalena, min lilla flicka, du stannar ju gärna här hos far och går ändock gärna till din Fader i himmelen?»

»Ja, kära far, som Gud vill», svarade det trötta barnet.

Dessa rörande ord, fulla av kärlek och undergivenhet, äro de enda ord, som bevarats åt oss av Luthers lilla dotter.

Luther suckade:

»Du kära lilla barn, anden är villig, men köttet är svagt!» Därpå vände han sig bort och tillade: »Jag älskar henne ju så mycket. Kan köttet vara så starkt, vad skall då ej anden vara!»

Käthe och Luther voro hos sitt barn i dess sista stunder. Luther knäböjde vid hennes säng, grät bittert och bad, att Gud måtte förlossa henne. Den arma modern »var väl i samma kammare, dock längre ifrån bädden för sin stora sorgs skull». Hon ville ej störa sitt älskade barns sista slummer med sina halvkvävda snyftningar.

Strax efter klockan nio den 20 september hade lilla Magdalena lidit slut.

»Älskade Käthe, betänk dock varthän hon kommer! Hon får det gott!» sade Luther till den översiggivna modern.

Men då den lilla skulle lyftas ur sin säng och läggas i kistan, befanns det, att kistan var för liten. Då överväldigades också han av smärta. »Hennes bädd är för liten», sade han och gick häftigt gråtande ur rummet.

Senare sade han ännu en gång:

»Hennes bädd är för liten för henne nu, då hon är död. Jag är glad i anden men bedrövad i köttet. Köttet vill ej bära detta. Skilsmässan är så övermåttan tung. Förunderligt är det att veta henne vara i Guds frid och salighet och att dock vara så sorgsen.»

Natten före Magdalenas död hade Käthe somnat en stund. I en dröm såg hon då två sköna, högtidsklädda unga män, som kommo för att föra hennes dotter till bröllop. Drömmen tröstade henne en smula, och hon berättade den för Melanchton, som tidigt på morgonen kom för att fråga efter Magdalena. Men Melanchton, som brukade tyda tecken, blev förskräckt och sade till sina vänner: »De unge männen äro änglar, som skola föra denna jungfru till det rätta bröllopet i himmelen.»

Då folket i Wittenberg kom för att uttrycka sitt deltagande med föräldrarna, »deras bedrövelse smärtade dem», då hade Luther fattat sig och svarade dem:

»I skolen glädjas, ty jag har sänt ett helgon till himlen, ja, ett verkligt helgon! O, finge vi en sådan död! En sådan död ville jag mottaga i denna stund.»

Då hans barn sänktes ned i graven, grät Luther ej. Och efter begravningen sade han till Käthe:

»Nu är vår dotter försörjd både till kropp och själ. Man måste dra försorg om barnen, i synnerhet om de stackars flickorna. De stackars flickebarnen måste ha en stav i handen.»

Till Jonas skrev Luther:

»Min hjärtans käre Jonas!

Du måste få veta, att min älskade dotter Magdalena har återfötts till Kristi eviga rike. Väl borde nu min hustru och jag endast tacka och vara glada över en så lycklig hemfärd och ett så saligt slut, varigenom hon undgått köttets, världens, turkens och djävulens våld. Men så stor är likväl den naturliga kärlekens makt, att vi icke förmå detta utan suckan och snyftningar ur hjärtats djup, ja, icke utan svår förkrosselse. Alltför djupt i våra hjärtan bära vi vår fromma, lydiga dotters bild. Aldrig beredde hon oss bekymmer. Icke ens Kristi död kan utplåna smärtan i minnet av hennes blick, hennes ord, ja, hela hennes väsen, sådan hon var i livet och in i döden. Hon hade ett milt och älskligt sinnelag, och alla älskade henne. Lovad vare vår Herre Jesus Kristus, som utvalt, kallat och saliggjort henne.»

Till sin vän Probst i Bremen skriver han tre veckor senare likaledes på latin:

»Min lilla dotter Lena har gått hem till sin himmelske Fader; hon insomnade i salig tro på Kristus. Jag har blivit herre över sorgen, men ännu är fadershjärtat upproriskt mot döden. Och denna upproriskhet har trängt tillbaka tårarna. Jag hade henne så kär — — — Lev

väl och bed för mig. Min Käthe hälsar Eder under snyftningar och med tårade ögon.

Eder Martinus Luther, Doktor.»

»Jag har blivit herre över sorgen», skriver den tappra mannen. Men det var ingen slutgiltig seger, ett djupt ärr lämnade denna sorg i båda makarnas hjärtan. Efter tre år skriver han ännu:

»Det är förunderligt, hur min Magdalenas död plägar mig. Jag kan icke glömma henne.»

Luther skrev två latinska distikon till sitt barns äminnelse; det ena sattes på hennes gravsten. Enligt en gammal tysk översättning lyder det:

»Här sover jag, Lenichen, Doktor Luthers lilla dotter; vilar med alla helgon i min lilla bädd. I synd var jag född och skulle därför förgås. Men nu lever jag lycklig hos Kristus, som köpt mig med sitt blod.»

Livet går sin orubbliga gång, även om döden gästade ett hus.

Käthe, som överallt tyckte sig höra sitt barns kära stämma genom tomheten, måste nu skicka sin son tillbaka till Torgau. Det var, som om hon på en gång miste två barn, och sonens alltför stora vekhet gjorde ej avskedet lättare. »Kom hem, om du känner det svårt», sade hon snyftande. Dessa ord hade ingen god inverkan på Hans. Förr hade han sagt, att han trivdes bättre i Torgau än i Wittenberg, emedan han hade det bättre hos rektorn och hans fru, än han var van hemifrån.

Men nu kom utom hans uppriktiga sorg över systemen också en stark hemlängtan, som han helt och hållet hän-

gav sig åt, och till jul bad han att få komma hem och återopade därvid moderns ord.

Vid detta tillfälle visade Käthe sig fast gentemot älsklingssonen. Hon ville, att han skulle stanna hos Crodel, och hon överlät åt sin man att svara gossen, som hon annars ofta skrev till. Tyvärr finnas icke heller dessa brev kvar.

Doktor Luther skrev först till Crodel den 26 december 1542:

»Nåd och frid i Herren! Käre Herr Markus! Jag vill gärna tro, att det är moderns ord, som gjort min son så vek, i synnerhet som han också var upprörd över systemens död. Men intala honom mod! Ty här berömde han Er och Er fru och sade, att han hade det så bra hos Er, ja, bättre än hos oss. Bed honom behärska sina kvinnliga känslor och vänja sig att bära lidandet i stället för att ge efter för sin barnsliga vekhet. Vi ha ju skickat honom hemifrån, för att han skulle lära sig något och bli härdad. Jag vill icke, att han kommer hem, så länge detta är enda orsaken till hans önskan. Men tillkommer någon annan sorg, så meddela mig det. Nu skall han komma ihåg varför han blivit skickad till Eder och tänka på att vara sina föräldrar lydiga. Vi äro friska och krya genom Guds nåd. Lev väl.

Eder Martinus Luther.»

Den 27 december meddelar han sin son föräldrarnas önskan.

»Min käre son Hans!

Jag och din mor och alla här hemma äro friska. Be-

möda dig om att manligt övervinna din sorg, så att du ej ökar din moders smärta och bekymmer; hon är redan tillräckligt sorgsen och bedrövad förut. Lyd Gud, som genom oss befallt dig att arbeta, där du är, så skall du snart glömma din svaghet. Mor kan ej skriva nu, och hon behöver ej heller göra det, men hon hälsar dig, att då hon sade, att du skulle komma hem, om det gick dig illa, menade hon, om du blev sjuk; om det sker, skall du strax underrätta oss. Annars ber hon dig lämna denna sorg och läsa i ro och glädje. Lev väl i Herren!

Din fader Martin Luther.»

År 1544 var fru Käthe i stor oro för sin lilla Margaretas liv. Hon fyllde det året nio år. Det såg ut, som om också hon skulle tåras bort som lilla Lena. Luther skriver till hennes gudfar Probst:

»Min lilla dotter Margareta tackar Er för den vackra gåvan. Hon och bröderna insjuknade alla för en tid sedan. Gossarna äro redan friska, men hon har nu legat i en svår feber i tio veckor, och ännu står striden mellan liv och död. Och jag vill icke klaga, om Herren tager henne bort ur denna sataniska tid och värld, varifrån även jag önskar mig bort med alla de minå.»

Men lilla Margareta blev frisk och växte upp till en blomstrande jungfru, som blev sin moders trofasta ledsagarinna på hennes sista mödosamma vandringar.

XI.

EN DAG I SVARTA KLOSTRET.

Min är årets bästa tid.
Då sjunga fåglar små i lid.
Jublande drilla de dagen lång.
Jord och himmel är full av sång.

(Luther.)

Enligt gammal munksed steg Luther tidigt upp om morgonen. På den tiden började arbetet både på land och i stad långt tidigare än nu, och hela dagordningen blev därför en annan. Den som börjar sin dag klockan fyra eller allra senast fem, intar också sina måltider tidigare och går tidigare till sängs. Käthe började dagen ännu tidigare än sin man och följde bokstavligen Luthers ord: »Arbeta, som om bönen intet förmådde; bed, som om arbetet intet förmådde.» Efter en kort morgonandakt, då en psalm och Fader vår lästes, intog familjen sin frukost. Då var man för sig själva, d. v. s. man kallade det så hos Luthers. Där sutto vid frukostbordet doktorn och hans Käthe, barnen, fosterbarnen och de tillfälliga gäster, som bodde i Svarta klostret, tillsammans minst 25 eller 30 personer. Det kallade man att vara ensamma i Svarta klostret.

Vad åt man på den tiden vid detta tidiga mål? Soppa, varmt öl, bröd och ost i de flesta fall. Doktorn åt gärna ett par »skedblad» smör om morgnarna, ty han trodde, att det var bra för svindel.

Emellertid hjälpte det inte alla gånger, och då måste läkare efterskickas, »vår Herres lappskräddare», som han kallade dem.

Käthe gjorde tidigt upp en arbetsordning för dagen med tant Lena eller sedermera med de unga flickorna i huset. Det fanns alltid mycket att göra, i synnerhet i trädgården. Wittenbergs jord var icke alltför fet, och man måste arbeta ihärdigt med den, om man skulle få den avkastning, som behövdes i Svarta klostret, där så många väntade att få sin dagliga spis.

Luther retar smått sin Käthe och ropar till henne:

»Land, land
av bara sand!
När jag arbetar dig,
är du för lätt.
Och när jag harvar dig,
står jag mig slätt.
När jag vill skörda,
får jag knappt en börda.»

Men fru Käthe skakar leende på huvudet; hon skall tvinga jorden att bära frukt. Varför har man boskaps-skötsel? Hon skall göda jorden och frambringa goda skördar.

Doktorn är redan i sin kammare, och hon skyndar till köket för att börja förberedelserna till dagens huvudmål.

Precis klockan sju börjar Luther sina föreläsningar

i salen, där studenterna samlas. — Melanchton, som höll på formerna, hade införd den seden, att studenterna reste sig, när professorn trädde in; men Luther kan inte riktigt vänja sig vid detta, han menar helt blygsamt, att det är för stor heder!

Hans teologiska föreläsningar räckte från sju till nio eller längre. Då han slutat därmed, väntade i hans motagningsrum en mängd besökande, som antingen blott ville se honom eller hade något ärende till honom. Dessa var det, som fru Käthe icke utan orsak fruktade, ty ofta inbjöd Luther dem allesamman till middag — och det kan dock hända, att både kött och grönsaker någon gång ta slut.

Om det icke var alltför många besök, skrev Luther några brev före maten eller dikterade för sin famulus — ja, ofta gjorde han bägge delarna på en gång.

Under tiden traskade därute både stora och små fötter, bordsgästerna kommo till middagen, som intogs klockan tio eller senast halv elva. Luthers barn måste före maten bedja och läsa ett stycke ur bibeln. Mathesius säger om dessa måltider: »Om vår doktor satte sig till bords försänkt i djupa tankar, så att han under hela måltiden höll sitt klostersilentium, då sades icke ett ord under hela måltiden. Men ofta talade han så glatt och skämtsamt, att vi brukade kalla hans ord för 'bordets kryddor', och dessa voro oss kärare än alla andra kryddor och den kostligaste spis».

Luther var alltså till den grad kretsens medelpunkt, att hans tystnad förstummade dem alla. Barnen talade aldrig utan att först bli tillfrågade, enligt den tidens

sed. Luther, som var en stor barnvän, gav dem ofta frågor och gjorde stundom sina djupsinniga anmärkningar till deras barnsliga svar.

»Vad tror du, att du kostar mig om året?» frågade han en gång sin son Hans.

»Mat och dryck köper Far inte, men äpplen och päron kosta nog mycket pengar», svarade barnet.

»Sådana äro vi människor», sade då Luther, »det stora, som Gud dagligen ger oss, det akta vi ringa, men allehanda skräp skatta vi högt.»

Och då hans lille son en gång talade för sig själv om livet i himlen, där man dansade och där det växte semlor på träden, vilade föräldrarnas blickar kärleksfullt på den lille, och Luther anmärkte, att det måste ha varit hjärtskärande svårt för Abraham att offra sin ende son.

»Jag kan inte tro, att Gud kan begära av någon att offra sitt barn», utropade fru Käthe och såg på sin lille gosse.

Då bad Luther henne betänka, att Gud själv offrat sin ende son och låtit honom gå i döden.

För att studenterna vid middagsbordet skulle börja tala, behövdes alltid Luthers direkta uppfordran.

»Nå, prelater, vad nytt i dag?» frågade han.

Men ännu en fråga behövdes, innan de äldre studenterna började berätta eller fråga. Snart var emellertid ett livligt samtal i gång, »dock», som Mathesius säger, »med tillbörlig respekt och vördnad». Än i dag efter nära 400 år kunna vi lyssna till dessa bordssamtal, tack vare de utförliga uppteckningarna.

Huru vidsynt än Luther var, är han dock ett barn av sin tid. När en gäst vid namn Neobolus berättar för de häpna åhörarna, att en viss Kopernikus trodde sig kunna bevisa, att solen i evighet stått stilla, under det att jorden rör sig, då menar Luther, att det måtte vara en riktig galenpanna. Själv aktade han icke stjärnkunskapen högt, men magister Philip var av annan åsikt, han läste människors öden i stjärnornas banor och ville förlägga hans födelseår till 1484, emedan det passade bättre än 1483, då han verkligen var född.

Fint och träffande förstår doktor Luther däremot att bedöma människor och folk.

»Vi tyskar gripa alltid efter det som är nytt och hålla fast vid det som narrar. Och vill någon stävja vår iver, blir den blott ännu värre.»

»Det finns ingen nation, som är så föraktad som den tyska. Italienarna kalla oss bestar, Frankrike och England håna oss liksom alla andra länder. Vem vet, vad Gud kommer att göra av tyskarna.» Men han säger också: »Tyskland är som en vacker och präktig hingst, som har fullt upp med foder och allt vad han behöver. Det fattas honom bara en ryttare.»

Ofta leddes samtalet på tyska ordspråk, som Luther ivrigt samlade och även anbefalldes åt andra att samla. Han själv ägde ju gåvan att ge sina tankar en kort och träffande form, och det är nu knappast möjligt att skilja Luthers egna ord från dem han samlade och citerade.

När det blev tal om gamla sagor och sägner, då kunde också Käthe berätta åtskilligt, t. ex. om sjöjung-

frur, som ville bli människor, sagor, som hon hört i klostret.

Men de flesta, som sutto vid bordet, voro ju teologer, och därför rörde sig samtalet mest om religiösa ämnen, oftast om den kära bibeln, som upptog Luthers tankar så starkt särskilt under dess översättning till tyskan.

»Läs flitigt Guds ord, i synnerhet psaltaren», förmanade Luther en gång sin Käthe.

»Jag hör det nog och läser dagligen däruti och nog kunde jag tala därom! Give Gud, att jag också kunde göra därefter!» svarade hon på sitt rättframma sätt.

Men hennes doktor tycks dock ha ansett, att hon kunde läsa ännu flitigare i bibeln, ty han lovade henne en gång 50 gulden, om hon läste igenom hela bibeln på en bestämd tid.

Om också Luthers ord var den bästa kryddan till maten, så hindrade det ej, att även fru Käthes mat i sig själv var både väl lagad och utmärkt kryddad. Mest användes fläsk, men det förekom också både oxstek och fårstek samt den av hovet ofta skänkta viltsteken, som Luther fann en smula »melankolisk». Av fisk hade man mest stockfisk och sill att tillgå. Stekt sill och stuvade ärter var Luthers älsklingsrätt. En gång, då han var så sjuk, att läkarna när som helst väntade hans slut, uttryckte han sin önskan att få denna rätt. Och denna egendomliga sjukmat bekom honom förträffligt. — Grönsaker, kål, morötter och rovor odlade man själv; till detta åt man bröd; potatis fanns ju ej på den tiden. Maten kryddades med kummin, salt, lök, vallmo och peppar. Pepparen användes emellertid försiktigt, ty den

var dyr på den tiden. Ett skålpund kostade efter nutida myntvärde minst 12 mark. Till efterrätt bjöds på frukt: äpplen, körsbär, päron, persikor. Luther och Käthe själva föredrogo mispelbär framför alla välska fikon.

Till dryck bjödos de vuxna på fru Käthes lätta öl, som hon själv bryggt och som hennes man fann så utmärkt, att han saknade det, när han var borta på resor.

Bredvid bordet satt den lille hunden Tölpel, barnens käre lekkamrat, och väntade med ögonen riktade på husbonden, som om han undrade, när hans tur skulle komma.

Luther tyckte om det trogna djuret, och då en av bordsgästerna frågade, om det också skulle finnas hundar och andra djur i himlen, svarade han ivrigt:

»Gud kommer också att skapa små hundar med gyllene skinn och med hår av ädla stenar. — Och fåglar? Små fåglar med klara, vackra ögon skola vi själva göra där».

En annan gång säger han: »Varenda liten hund skall få ett guldhalsband och en liten pärla på vart hårstrå».

När Tölpel fått sin andel, var måltiden slut. Åter traskade en massa fötter och ilade bort, och för en kort stund var det tyst i Svarta klostret. Men före två satt Luther åter vid skrivbordet och arbetade på bibelöversättningen tillsammans med sina vänner.

Käthe var då för länge sedan åter i köket, ty till aftonmåltiden klockan fem kommo åter gäster, och utan en varm rätt kunde icke heller detta mål gå för sig.

Frammot kvällen höll Luther husandakt med predikan. Vid vackert väder gick han gärna före eller efter

»collationen» med sina gäster i trädgården och betraktade tankfull det gamla päronträdet, som blivit skonat, emedan Luther så ofta suttit under dess grenar tillsammans med Staupitz, sin faderlige vän. Kanske sade han också, att det tycktes honom, som vore allt uppfyllt av bibeln. Samtalet var om aftnarna mera otvunget, meningarna brötos ivrigare mot varandra än vid middagsbordet, där man satt uppfyllt av vördnad och förväntan. Men även nu kände fru Käthe, som var så stolt över sin make, att han ej blott var en man bland de andra, han var mannen framför dem alla.

Ofta kom samtalet in på musiken, som av Luther skattades så högt.

»Musika är den bästa vederkvickelse för betryckta människor. Hon fördriver många anfäktelser och onda tankar.»

På kvällen hade man nästan alltid en musikstund. Barnen hade klara, vackra röster, i synnerhet lilla Margareta. Luther spelade luta och sjöng »alt», som på den tiden sattes lägre, för mansröster. Luther hade en mängd nothäften, som han ivrigt hämtade fram och började därefter sjunga »med vacker, klar och ren stämma».

»Jag har sjungit med honom mången lycklig stund», säger kapellmästaren Walther från Torgau, som satt musik till många av Luthers sånger, »och ofta såg jag då, hur den dyre mannen blev så fri och glad i anden».

Då ljödo de underbara psalmerna: »Vår Gud är oss en väldig borg», »Av himlens höjd» och »Ur djupsens nöd». — Då vederkvickte man sig med den älskliga sången: »Min är årets bästa tid», och vågade sig också

någon gång på okända saker. Då ursäktade sig Luther för att det ibland blev en smula falskt; det kunde ingen hjälpa.

Före klockan nio gingo vännerna hem. Och om fru Käthe då ville skynda ner i köket för allra sista gången för att fullborda något arbete, då höll doktor Luther henne kvar. Nu var det helg. »Nu skola vi bedja och sova.»

Och därpå stod han sin vana trogen ännu en stund vid fönstret i sovkammaren och skådade upp emot himlen och talade om den dag som gått och dess arbete med Herren därovan.

Så blev det tyst i Luthers hus, tyst och stilla.

XII.

KÄTHE SOM GODSÄGARE.

Fält och ängar skimra
Som en utbredd matta
Rikt med blommor strödd.

(Greve Konrad Kirchberg, 1200-talet.)

Håg för lantbruk låg Käthe von Bora i blodet. Och hon kände sig ingalunda tillfredsställd med ett par trädgårdar. En trädgård och en smula jordbruk hade också fru Jonas och fru Melanchton m. fl., det var vanligt på den tiden och ansågs som bästa sättet att placera sin förmögenhet. Men Käthes ärelystnad gick än längre. Ett litet lantgods ville hon ha, där hon kunde få ordna och styra från morgon till kväll och som tillika tryggade barnens framtid en smula. Först tänkte hon på att arrendera lantgården Boos, som låg i närheten av Wittenberg. Då hon hörde, att arrendet skulle förnyas, skrev hon till lanträntmästaren v. Taubenheim, vilken hon visste var henne mer bevågen än kansler Brück, som var och förblev hennes hemlige motståndare.

Detta brev är ett av de få, som finnas kvar av hennes egen hand.

»Nåd och frid i Kristus, stränge, vördade, käre Herr Fadder.

Ni torde minnas, att vi för ungefär tre år sedan bådo Ers Nåd att skaffa mig gården Boos med alla dess inventarier för en lämplig arrendesumma, emedan jag behövde den för mitt stora hushåll, samtidigt framlade min käre husbonde samma sak för doktor Brug; men det blev som förut, och jag fick icke gården, kanske emedan den, som innehade arrendet, ej ville släppa den.

Nu har jag emellertid hört, att krögaren von Brato, som innehaft arrendet under denna tid, nu har uppsagt detsamma. Då det alltså står så till, är min vänliga bön till Er såsom min käre fadder, att Ni ville vara mig behjälplig att erhålla detta gods. Samma arrende, som andra betala, vill jag hjärtans gärna giva. Jag beder vänligen, att Ers Nåd ville skriva mig till och råda mig till det bästa i detta fall och angiva, om jag härutinnan begär något obilligt, samt att Ers Nåd icke måtte giva den misstanken rum, att jag begär detta gods såsom ärvligt för mig eller mina barn, vilken tanke aldrig uppkommit i mitt hjärta. Jag hoppas till Gud, att han skall beskära mina barn ett arv, om de få leva och bliva fromma och hederliga. Jag begär allenast, att jag erhåller detta gods på ett eller två år mot en tillbörlig summa, så att jag kan hålla mitt hushåll och min boskap desto bekvämare, då en sådan ort, som är närbelägen, är mig till synnerlig nytta, och man här måste köpa allt så övermåttan dyrt.

Jag har icke velat besvära min käre husbonde med denna sak, ej heller bett honom skriva till Eder, då

han har så mycket annat att bestyra om; ej heller är det nödvändigt, att Ers Nåd låter detta mitt ärende bli bekant för någon eller för min nådigaste husbonde; utan om Ni anser denna min begäran billig, att Ni då ville styra om med uppbördsmanen i Seyda, att jag får detta gods mot tillbörligt arrende.

Gud vare med Eder.

Wittenberg måndagen efter Jubilate år 1539.

Catherina Lutheryn.

Denna gång lyckades affären. Herr von Taubenheim tyckte icke, att hon begärt något obilligt; han skaffade henne ett billigt arrende, eller som kansler Brück senare uttryckte sig: hon fick det för en »oanständigt låg summa».

Som det ofta går här i livet, där ont eller gott sällan kommer ensamt över en människa, så gick det också för Käthe. Nästan samtidigt fick hon förutom detta arrende även en liten egendom, Zulsdorf, »arvhyddan», som Luther kallar den.

Käthes bror, Hans v. Bora, som det aldrig riktigt ville lyckas för, hade innehaft Zulsdorf i sju år. Men då det var för litet att föda en hel familj och han redan förstört sin hustrus hemgift på fåfänga försök att öka avkastningen, funderade han på att sälja det. Och fast det var en »ödemark», längtade Käthe så ivrigt att förvärva den sista smulan av släktarvet, att det tycktes henne ett konungarike. Hans v. Bora kom till Wittenberg och sålde godset till henne för 610 gulden. Kurfursten av Sachsen lämnade 600 gulden, eftersom Hans v. Bora var i stort behov av kontanta pengar. Han lo-

vade också virke till reparation av de bofälliga byggnaderna.

Nu anmodades alla husets vänner, som bodde i närheten av Zulsdorf, att bistå med råd och dåd. Spalatin lovade att ombesörja virkets framforslande, herr v. Ende lämnade korn och havre; Luther ber honom att såsom granne och vän låna dem 12 scheffel korn och 24 scheffel havre — efter tröskningen skall hans hustru återbetala det. Herr v. Einsiedel blev ombedd att ställa vagnar till förfogande, så att man skulle kunna hämta stockar till en »liten loge».

Det är rörande att se, huru Käthes iver och arbetsglädje återspeglas i Luthers brev. Kanske hade hon åtagit sig en alltför stor uppgift; dock övervann hon med kraft många svårigheter. När skjutskarlarna kommo för att avhämta virket, som kurfursten lovat skänka, befanns det, att fogden redan sålt det på annat håll. Emellertid gav sig fru Käthe ej, hon skickade outtröttlig nya inlagor, tills hon fick virket och kunde bygga sin loge. Och när hon åter var hemma i Wittenberg, tänkte hon oavslätligen på Zulsdorf och smidde så många planer om förbättringar och nybyggnader, att hennes man i ett brev skriver följande överskrift:

»Till den rika frun till Zulsdorf, Fru Doktorinnan Katharin Lutherin, som lekamligen befinner sig i Wittenberg men andligen i Zulsdorf, min käraste».

En annan gång skriver han:

»Nåd och frid, kära jungfru Käthe, nådiga fru till Zulsdorf och vad Hennes Nåd mera heter». Eller: »Till min hjärtans kära hustru Katharin Lutherin, Doktorin-

na, Fru till Zulsdorf, svinmånglerska och vad hon mera vara kan».

Från Käthes första år i Zulsdorf härstamma de två förutnämnda porträttmedaljongerna av den »nådiga Frun till Zulsdorf» och hennes gemål. Dessa finnas nu i kyrkan i Kieritzsch. Man har med anledning av dessa porträtt velat dra den slutsatsen, att fru Käthe icke inskränkte sig blott till de för ett lanthushåll oundvikliga utgifterna. Men dessa medaljonger kunna också mycket väl vara en gåva från någon Luther-beundrare och en gåva av sådant slag, att Käthe gärna ville placera den just på fädernegodset, som hon hoppades skulle gå i arv till barnen.

När Luther hädanefter begav sig ut på sina resor, skyndade fru Käthe till Zulsdorf. Luther själv synes blott en gång ha varit där.

Det berättas, att man på en av balkarna i huvudbyggnaden kan läsa ett skämt, skrivet av Luthers hand: »Vill du ha tröst*, så gå till Drossdorf», (en plats i närheten av Zulsdorf). Också en av de bekanta bläckfläckarna, som uppträda så rikligt i Luthers historia, skall finnas i Zulsdorf.

Hösten 1541 var fru Käthe vid tiden för fruktskörden flera veckor på sitt lilla gods. Hon dröjde så länge, att Luther blev orolig för henne — det var oroliga tider i landet — och skrev:

»Kära Käthe, jag skickar här Urban till dig, på det att du icke skall behöva bli förskräckt, om du får höra ett härskri ifrån turken. Jag förundrar mig över att du

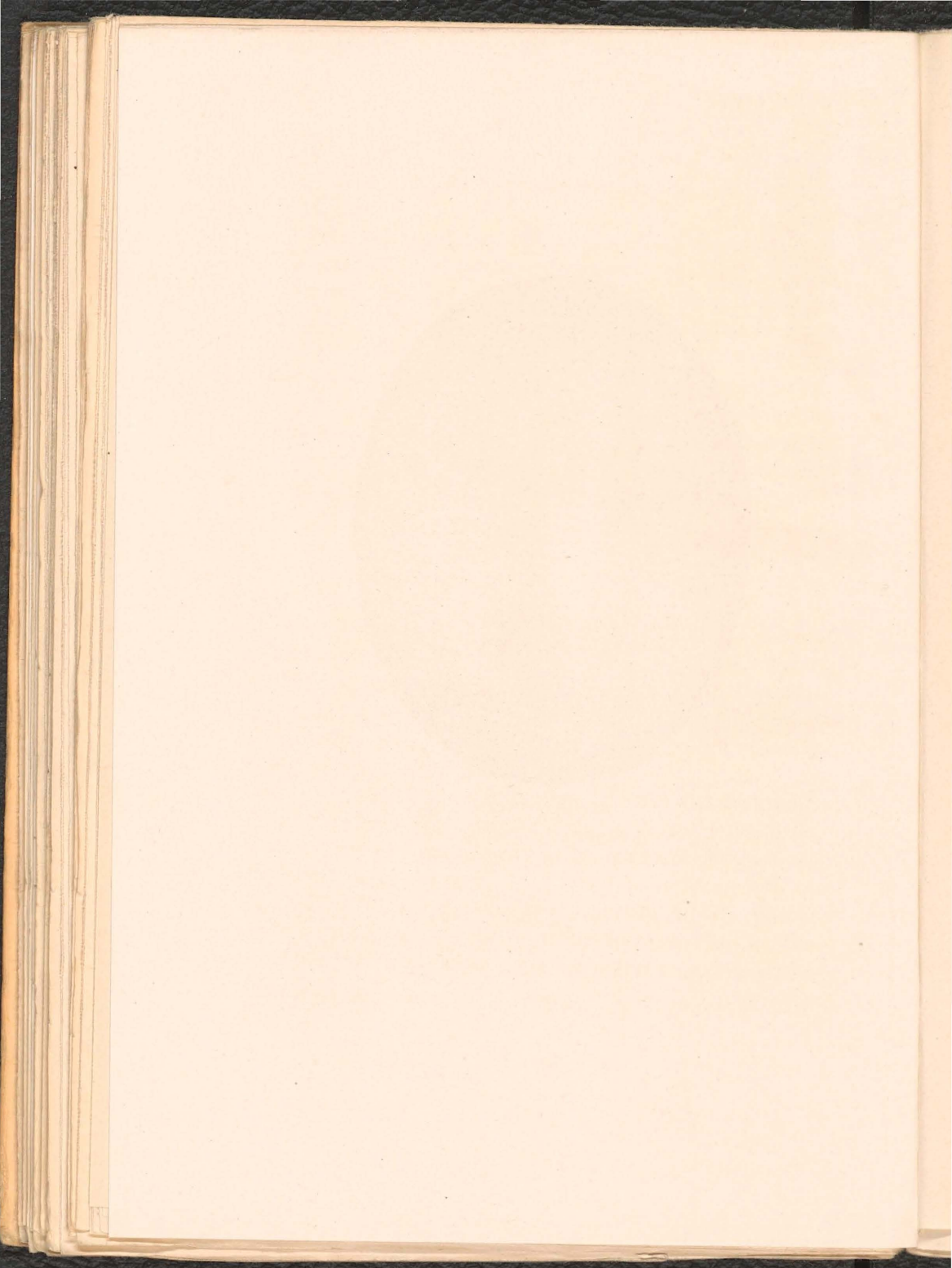
* På tyska Trost.

KÄTKE LUTHER.

Medaljong i gips från 1540.
Finnes i kyrkan i Kieritzeln.

alls icke skriver eller skickar bud, när du vet, att vi äro oroliga för Eder, då Mainz, Heinz och en stor del av adeln i Meissen äro fientligt sinnade mot oss. Styr nu om försäljningen, så fort du kan, och kom hem.»

Då sålde fru Käthe nog raskt sin frukt och reste hem, vilket för övrigt icke var någon småsak, då Zulsdorf låg två dagsresor ifrån Wittenberg.

Zulsdorf tycks ha varit dagsverksskyldigt under godset Kieritzsch, något som fru Käthe icke tagit med i beräkningen. En process om denna fråga började 1541. Luther var benägen för förlikning, men kurfursten uttalade sig för att godset icke skulle stå under Kieritzsch' överhöghet. Efter Luthers död började processen på nytt. Även bönderna tvistade om betesrättigheter. Fru Käthe fick alltså icke utan stridigheter besitta sitt åtrådade gods, men det störde ej hennes kärlek till fädernejorden, och Luthers ord vid inköpet av Zulsdorf förlorade icke sin giltighet:

»Gud ger alltid mer än vi begära. När vi bedja om ett stycke bröd, ger han oss en hel åker. Jag bad, att Gud skulle låta Käthe leva (syftar på hennes svåra sjukdom 1540), och så giver Han henne därtill ett så gott år.»

Godsets byggnader synas endast ha bestått av boningshuset, stallar, en loge och några skjul för sädens tröskning och möjligen ett par små arbetarbostäder därtill. Boningshuset hade redan före 1700-talets mitt »fallit i spillror av ålder, och man ser intet av detsamma förutom några gamla murar». I början på 1800-talet revs den sista byggnaden. De processlystna godsägarna i Kieritzsch hade sedermera i sitt hus en sal, där åtskilliga

minnen förvarades tillika med Luthers och Käthes porträtt, som sedan flyttades till kyrkan. Detta rum kallades vördnadsfullt för »Luthersalen».

Luthers barn kunde icke behålla det genom kriget skövlade godset efter moderns död. Borgmästaren Christoph Keller köpte det för en summa av 956 gulden.

Fru Käthes »landhunger» var ännu icke stillad. Men det är förvånande, att när hon vill köpa sig ännu ett gods, får hon Luthers livliga bifall — det visar dock, att hon hade skött ej blott sitt hushåll i Wittenberg utan också sin arrendegård och sitt gods Zulsdorf på ett utmärkt sätt, så att Luther märkt, att det kunde löna sig att ha jordbruk.

Denna gång var det frågan om ett riddargods nära Boos, Wachsdorf, som tillhört professor Sebald Münter i Wittenberg, vilken dött i pesten 1539 jämte sin hustru. Luther värderade denne man högt, fast han var jurist — Luther sympatiserade sällan med jurister — och utan att akta på varningar från bekanta togo Luther och Käthe de fyra föräldralösa barnen från det hemsökta huset och upptogo dem i sitt hem. Efter några år skulle Wachsdorf säljas på grund av arvskifte, och fru Käthe önskade livligt att få köpa det. Luthers vänner tyckte sig märka, att Luther själv var ännu ivrigare än fru Käthe. Kanska anade han, att hans död var nära och tänkte, att det vore gott för hans Käthe och för barnen att vara så oberoende av Wittenberg som möjligt. Men Käthes gamle fiende, kansler Brück, hindrade köpet för denna gång. Efter Luthers död kunde hon dock inköpa Wachsdorf, tack vare kurfurstens personliga ingripande.

Mycken glädje fick hon ej av detta förvärv. Tiderna blevo svåra, och länge fick hon ej överleva sin make.

Luther kallar sig själv för en »försumlig, glömsk och okunnig husbonde». — Den man, som bar en värld på sitt hjärta, kunde ha varit skonsammare mot sig själv i detta fall. Men det ländet Käthe till högsta beröm, att han både inför henne och inför alla sina vänner ofta talar om vilken gåva Gud givit honom i hans maka, som troget samlat allt detta, som han annars skulle ha förskingrat.

Ja, Luther behövde sin »Herre och Moses Käthe» med den fasta handen och det trogna hjärtat, som ständigt bemödade sig om att tjäna honom, ja, som önskade sig »vara en smula allsmäktig» för att kunna undanrödja sådant, som vållade honom bekymmer.

XIII.

LUTHERS DÖD.

Mitt huvud är som en kniv med stålet avnött; endast järn återstår, och järnet biter ingenting på.

(Luther.)

Den starke kämpan mot död och djävul fick sluta sina dagar med ett försoningsverk och det ett av de svåraste, som finnas: han stiftade fred mellan anförvanter, som stredo om ett arv.

Luther bevarade hela livet igenom en trogen tillgivenhet för grevarna av Mansfeld, hembygdens furstesläkt.

Då han år 1525 skrev en inbjudning till sitt bröllop till svåger Rühel, säger han: »Jag skulle också gärna ha skrivit härom till mina nådiga herrar greve Gebhard och greve Albrecht, men har inte vågat mig på det, då de ha annat att göra än tänka på mig.»

Greve Albrecht, som visat Luther stor vänlighet, låg nu i tvist med sin kusin och sin bror. Även hans undersåtar klagade över sin herre. Luther hade redan för flera år sedan riktat »en hjärtlig bön» till »sina kära

landsherrar», att de skulle »till Guds och Hans ords ära ödmjuka sig och vänligen handla med varandra.»

I oktober 1545 företog Luther en resa till Mansfeld för att bilägga tvisten. Detta lyckades dock ej, icke på grund av grevarnas ovillighet, utan emedan de oförmodat erhöllo kallelse till Johan Fredriks av Sachsen fältläger.

Under de följande veckorna hade Luther att kämpa emot svåra anfäktelser, och Käthe led med honom.

»Är jag den ende, som måste vara så bedrövad i anden och lida sådana anfäktelser?»

Även den innerligaste kärlek står maktlös inför ett sådant själens lidande; den förmår blott genom sin försagda tröst, ja, ofta genom sin blotta tillvaro påskynda demonernas flykt.

»Hans ande var valplatsen för två tidsåldrars kamp. Intet under, att han ser demoner.»

På hans födelsedag den 10 november inbjödos vännerna som vanligt. Doktor Luther var då ganska glad, men han sade, att han ej skulle uppleva nästa påsk.

Sina föreläsningar över första Mosebok avslutade han i november med orden: »Detta är nu den kära Genesis. Vår Herre Gud give, att en annan göre saken bättre efter mig. Jag förmår ej mera, jag är svag. Bedjen Gud för mig, att han förlänar mig en god och salig hädanfärd.»

Vintern 1545—46 var ovanligt svår, och man kan föreställa sig Käthes bekymmer och ångest, då greve Albrecht vid jultiden bad om förhandlingarnas återupptagande. Melanchton skulle även vara med liksom förra gången; han var emellertid ej riktigt frisk och knotade

över resan. Men de foro dock åstad och firade jul på slottet i Mansfeld, men återvände därefter till Wittenberg, huvudsakligen för Melanchtons skull.

Den 17 januari 1546 höll Luther sin sista predikan i Wittenberg. Den 23 reste han till Eisleben, denna gång utan Melanchton. Sannolikt på Käthes inrådan, följde honom hans tre söner, hans tjänare Ruthfeld och hans famulus Aurifaber. I Halle, där även Jonas slöt sig till dem, blev ressällskapet uppehållet i tre dagar genom Saales översvämning.

Luther skriver härom till Käthe i det första av dessa dyrbara brev från hans sista resa, som hädanefter skulle bli henne en svag ersättning för den kära stämman:

»Vi ha i dag klockan 8 anlänt till Halle men hava ej fortsatt till Eisleben, emedan vi här mött en stor vederdöparinna med mycket vatten och stora isflak. — — Vi ha icke velat fresta Gud med att gå i vattnet. — — Jag är övertygad om, att om du varit här, skulle även du avrått oss därifrån, och då hade vi för en gång följt ditt råd.»

Den 28 januari kunde ressällskapet under stora svårigheter komma över Saale och mottogos på andra sidan vid mansfeldska gränsen av en hedersvakt, bestående av 113 ryttare i rustning, som ledsagade dem ända fram till Eisleben — en furstlig hedersbevisning för en andens furste. Kort före ankomsten till Eisleben greps Luther av andnöd och svindel. »Så anfäktar mig djävulen alltid, när jag har något stort för händer», sade han. Halvt på skämt nämner han detta i ett brev till Käthe den 1 februari 1546.

»Jag har varit svag på vägen nära Eisleben; det var min egen skuld. — — — Då jag var vid byn, gick en så kall vind bakifrån in i vagnen och upp på mitt huvud genom baretten, att jag trodde hjärnan skulle stelna till is.»

Underhandlingarna började genast, och redan den 1 februari skriver Luther till Melanchton.

»Hittills åtminstone hava grevarna visat sig mycket välvilliga både mot oss och mot varandra. Bed Gud, att han hjälper dem nu och i fortsättningen.»

Men snart kommo åter hinder i vägen för förlikningen: »Här sitta vi och låta dem plåga oss, fast vi helst vore härifrån», skriver han till Käthe, »men efter vad jag kan förstå, räcker det nog åtta dagar till. Säg magister Philippus, att han skall rätta sin postilla, ty han har icke förstått varför Herren i evangeliet talar om rikedomens törnen. Här är en skola, där man får lära sig förstå sådant.»

Emellertid hade Käthe nu fått de första ogynnsamma underrättelserna om Luthers hälsotillstånd och skrev därför bekymrade brev till honom. Han svarade:

»Du kära Käthe, läs Johannes och lilla katekesen, om vilken du en gång sade: Allt i denna bok är ju sagt av mig. Du vill draga försorg i stället för Gud, som om han ej vore allsmäktig och kunde skapa tio doktorer Martin, om den gamle förginges i Saale eller Ofenloch eller i Wolfs fågelnät.»

Måhända känner han dock Käthes ångest som en aning om något förestående, ty redan den 10 februari skriver han åter ett tröstebrev:

»Allra heligaste fru doktorinna! Vi betacka oss vänligen för er stora omsorg, som gör, att ni ej får sova. Ty sedan ni börjat att bekymra er för oss, har eld utbrutit i vår bostad strax utanför min kammardörr och hållit på att bränna upp oss. Och igår, utan tvivel i kraft av edra bekymmer, hade en sten så när fallit ned på vårt huvud och krossat det som i en råttfälla. — — Jag är rädd, att om du inte upphör med dina bekymmer, jorden slutligen skall uppsluka oss, och alla element förfölja oss.»

I slutet av brevet frambryter mäktigt den dödströtte mannens längtan efter hemmet:

»Vi ville nu innerligen gärna komma lös härifrån och få fara hem, om så vore Guds vilja. Amen, amen, amen.»

Redan hade Luther börjat tänka på att »smörja vagnen med sin vrede», då »Gud bevisade sin nåd» och förlikningen kom till stånd. Luther kunde i sitt sista brev till Käthe säga, att han »hoppades, att greve Gebhard och Albrekt nu skulle bli bröder igen.» Han ville bjuda dem till sig som gäster, »så att de också skulle få tala med varandra; hittills ha de varit stumma och förbittrat varandra med skrivelser.»

Han glömmer ej heller att omtala, att grevarnas barn redan umgingos med varandra, glada över den nära förestående försoningen:

»De unga herrarna äro glada och åka tillsammans med den lilla narrklockan på släden. Även fröknarna äro med, och de leka maskerad och äro väl överens, även greve Gebhards son. Alltså ser man, att Gud är den, som hör böner.»

Om de tre »små sönerna», som fru Käthe skickat med till Eisleben för att vara sin far till hjälp och tröst, har hennes make ingenting annat att berätta, än att de äro frånvarande.

»Dina små söner reste i förgår till Mansfeld, och jag vet inte vad de göra där», skriver han redan den 1 februari och den 14 februari änyo: »Dina gossar äro ännu i Mansfeld. Jakob Luther tar väl hand om dem.»

Fyra gånger predikade Luther i Eisleben. Sin fjärde predikan höll han samma dag, som han på eftermiddagen skrev sitt sista brev till Käthe. Han måste avbryta den, förr än han tänkt, på grund av stor svaghet. Han slutade med orden:

»Du allena är min herre och mästare, jag är din lärjunge. Detta och mycket mer vore ännu att säga om detta evangelium, men jag är för svag. Vi stanna här. Amen.»

Till doktor Jonas sade Luther: »I Eisleben är jag född och döpt; huru vore det, om jag nu ock skulle bli kvar här?»

Martin och Paul, Luthers yngsta söner, hade återkommit från Mansfeld och voro jämte doktor Jonas hos Luther, då han på kvällen den 17 februari åter greps av häftig beklämning och började frysa, ehuru det var varmt i rummet. Käthe hade skickat medicin och stärkande medel, som också användes. Greve Albrekt lät hämta ett »dyrbart läkemedel», en narvalstand, av vilken han själv skrapade en smula i vin och sedan gav den sjuke att dricka.

Tre gånger sade Luther på latin: »Så älskade Gud världen», och därefter hastigt tre gånger: »Fader, i dina händer befaller jag min ande. Du har förlöslat mig, du trofaste Gud.»

Därpå blev allt tyst. Och man nästan beklagar, att ej detta den flyende andens sista vittnesbörd tillfredsställde Jonas och Coebius. De frågade med hög röst: »*Reverende pater*, I hållen ju fast vid Kristus och den lära I haven predikat.» Ett tydligt »ja» blev svaret. Därpå insomnade han stilla i den tidiga morgonen. Och hans vänner kunde säga, att på honom det ordet besannats: »Den som håller mitt ord, han skall icke se döden till evig tid.»

Jonas skickade genast två bud med sorgebudskapet, det ena till Torgau till kurfursten och det andra till Wittenberg. På morgonen den 19 februari nådde budskapet Wittenberg, och Melanchton, Bugenhagen och Kreuziger gingo för att underrätta fru Käthe om hennes förlust.

»Som man lätteligen kan förstå», skriver Melanchton till kansler Brück, »är den arma kvinnan djupt upprörd och i stor sorg, isynnerhet som hennes tre söner äro borta — doktorn, salig i åminnelse, hade dem med sig till Eisleben — och nu vet hon ej, hur de bära faderns död.»

Efter Käthes död säger Melanchton i liktalet:

»Hennes makes död gav henne ett djupt sår. Hon måste ju klaga däröver, att han också dog på en främmande ort, där hon icke kunde få bevisa den sjuke sin trohet i de sista kärlekstjänsterna.»

»Här har det ryktet uppstått, att doktor Martinus blivit bortförd», hade Luther skrivit i sitt sista glada brev, som hon läste tillsammans med vännerna utan att

ana, att han redan då var död. Huru långt var han nu icke »bortförd», den man, med vilken hon i tjugu år levat så lycklig!

Samtidigt med dödsbudet fick hon underrättelse om att hennes make icke skulle begravas på kyrkogården, där lilla Elisabet och Magdalena vilade, utan i Wittenbergs slottskyrka sida vid sida med furstarna av det kurfurstliga huset.

Förvisso hade hon hellre velat begrava sin älskade doktor ute på kyrkogården för att, som Bugenhagen sade, »själv kunna besöka sin helige efter hans död.» Men hon var dock tacksam för att han fördes hem till Wittenberg, ty grevarna av Mansfeld hade gärna velat behålla »den dyre, av Gud med utsägliga gåvor benådade mannens lik» på sitt område, men på kurfurstens anmodan utlämnade de honom dock av »undersåtlig lyd- nad». Johan Fredrik kunde icke underlåta att skriva till greven av Mansfeld: »Vi hade helst sett, att vår salige Martinus såsom en gammal, utarbetad man blivit förskonad från dessa saker.»

»Ack, borta är Israels körsven och vagn, han som har anfört kyrkan i denna världens yttersta tid», så lyder begynnelseorden till Melanchtons latinska anslag, där han meddelade studenterna Luthers bortgång.

Och Wittenberg beredde sig att mottaga sin store döde. Söndagen den 21 februari väntade man honom.

I de städer, genom vilka liktåget skulle gå fram, ville man möta och ledsaga den döde. Därigenom försenades tåget, och man måste uppskjuta begravningen till måndagen. Vilka spännande timmar måste det ej ha varit

för den stackars Käthe, som väntade sin älskade herre och sina tre söner.

Tidigt på morgonen den 22 februari började skaror av människor strömma förbi Svarta klostret och ut genom Elsterporten. Stadens råd, universitetet och borgerskapet mottogo där den döde och ledsagade honom till slottskyrkan. Ett svart sammetshyende, som höljde kistan av zink, det var allt fru Käthe såg, där hon följde närmast efter kistan, sittande i en låg, enkel vagn jämte Margareta och några andra kvinnor. Aldrig skulle hon mera skåda dessa ögon, som »kunde glänsa och blixtra som en stjärna, så att man knappt kunde uthärda deras blick.»

»Kom, du kära yttersta dag», hade hennes doktor så ofta suckat. Nu slumrade han den till mötes.

Men förvisso tänkte hon ock på ett annat ord, som han en gång uttalade så betydelsefullt:

»Jag skall åter uppstå och kunna tala med eder. Detta finger, där ringen sitter, skall jag få igen. Ja, allt skall bli återställt, ty det står skrivet: 'Gud skall skapa nya himlar och en ny jord, på vilken rättfärdighet skall bo'.»

»Ett oändligt sorgetåg följde den hädansovne, och på alla gator och på torget var trängseln så stor och en sådan massa folk församlad, att man aldrig förr sett något liknande i Wittenberg.»

I slottskyrkan höll Bugenhagen en »högtidlig och trösterik predikan», och Melanchton höll det latinska minnestalet, vilket rörde sig omkring ordet: »Vi äro som arma barn, som förlorat en trofast fader.»

Därpå buro universitetslärare kistan till griften. Och

snart råde stillhet i slottskyrkan och även i Svarta klostret.

Blott ett ångestrop når oss från den närmaste tiden ur det brev, som Käthe dikterade till sin svägerska Christine, fostersonen Florian v. Boras moder. Det lyder:

»Till den ärbara och dygdädla fru Christina von Bora, min kära syster.

Nåd och frid av Gud, vår Herre Jesu Kristi Fader!
Kära Syster!

Att I kännen ett hjärtligt medlidande med mig och mina stackars barn, det tror jag förvisso. Ty vem skulle ej med rätta bekymras och bedrövas efter en så dyr man, som min käre herre har varit, vilken tjänat ej allenast en stad eller ett land utan hela världen. Fördenskull är jag sannerligen så djupt bedrövad, att jag icke kan ut säga mitt hjärtas lidande för någon människa, och jag vet icke, hur jag är till sinnes. Jag kan varken äta eller dricka, ej heller sova. Och om jag haft ett furstendöme eller kejsardöme, så skulle jag aldrig sörjt så djupt, om jag förlorat det, som då nu vår käre Herre Gud tagit denne käre och dyre man ifrån mig, och icke blott från mig utan från hela världen. När jag tänker därpå, kan jag för sorg och gråt — det vet Gud — varken tala eller skriva.

Katharina,

Herr Doktor Martinus Luthers efterlämnade änka.»

»Vad är Luther? Icke är läran min!» sade reforma-

torn en gång. Men vi veta, att Luther dock är det sextonde århundrades mest betydande gestalt och att han utövat ett bestämmande inflytande på de följande århundradena. Han var en av Tysklands största söner — ja, den störste av alla.

XIV.

ÄNKA.

Till dig allena, Jesu Krist
mitt hopp står här på jorden.
I all min våda, sorg och brist
är du min tillflykt vorden.

(Från 1500-talet.)

»Kurfursten Hertig Johan Fredrik till salig Doktor
Martins efterlämnade maka i Wittenberg.

Kära Fru!

Vi taga för givet, att I nu haven erfarit, att vår käre
ärevärdige och höglärde Doktor Martin Luther, salig i
åminnelse, Eder husbonde, slutat sitt liv i denna jäm-
merdal i Eisleben förra torsdag mellan klockan två och
tre och att han kristligen och med gudaktiga ord ur den
Heliga Skrift skilts hädan, vilket Vi med bekymmer och
bedrövelse förnummit. Den allsmäktige Guden vare hans
själ nådig och barmhärtig, vilket Vi ingalunda betvivla!
Och ehuruväl Vi förstå, att Eder herres bortgång måste
bereda Eder smärta och bekymmer, så måsten I dock
böja Eder under Guds nådiga vilja, som i sin allmakt

på detta sätt nådeligen och kristligen handlat med honom, och befalla allt i Guds hand. Fördenskull mån I icke bekymra Eder utan trösta Eder över hans saliga hädanfärd. Ty Vi ämna upptaga Eder och Edra barn i vårt nådiga beskydd och icke övergiva Eder för Eder saliga herres skull, vilken alltid stått i Vår synnerliga nåd och gunst. Detta Vårt nådiga beslut vilja Vi härmed meddela Eder.

Givet i Torgau, lördagen efter Valentins dag 1546.»

Denna kurfurstliga kondoleansskrivelse säger dock, trots sin vänliga avfattning, icke så mycket som Luthers landsherre 1537 lovade, när Luther låg dödssjuk i Schmalkalden: »Eder maka skall vara som min maka och Edra barn som mina barn!» Helt visst lugnades ej Käthes bekymmer för sina omyndiga barns framtid genom denna obestämda försäkran om landsherrens omsorger. Det visade sig dock, att fursten troget sörjde för dem så länge han kunde. Den tidens lagar medgav inga rättigheter åt änkor. Som arvingar gällde blott barn, föräldrar, blodsförvanter, men ej hustrun. Blott morgongåvan tillkom henne samt lösöret. Genom särskilda stadslagar inskränktes också den senare bestämmelsen, så att det i Wittenberg gällde: »Efter mannens död skall man giva änkan en stol och en spinnrock.» —

Dock var det möjligt för en äkta man att, trots denna hårda lag, tillförsäkra sin hustru nyttjanderätten till en del av hans egendom. Därtill fordrades dock länsherrens medgivande samt tillsättande av förmyndare. Ett sådant testamente hade Melanchton uppsatt och flera gånger talat därom med Luther. Men denne menade:

»Jag kan icke uppsätta något testamente. Mina böcker lämnar jag i arv åt barnen. Och Käthe gör jag till arvinge av allt annat. Hon har fött barnen till världen, icke kommer hon att handla till deras förfång. Jag är fiende till allt vad förmyndare heter. De göra sällan sin sak väl.»

Att Luther dock efter flera allvarsamma dödsvarningar 1542 uppsatte ett testamente är i och för sig viktigt nog som ett ovederläggligt bevis på hans förtroende för Käthe, men hans motvilja för jurister hindrade honom från att avfatta det med deras hjälp. Och att han ej tillsatte några förmyndare var ju stridande mot lagens uttryckliga bokstav och gjorde testamentet ogiltigt.

Han anger där de bevekelsegrunder, som förmått honom att giva Käthe hela sin egendom som livgeding. Det hade han gjort, icke blott emedan hon varit honom »en from, trofast äkta maka» utan »allrämest därför att jag vill, att hon skall kunna försörja barnen men icke att hon skall behöva bedja dem om något, ty jag anser, att modern är barnens bästa förmyndare, och att hon skall använda sina ägodelar icke till deras skada utan till deras nytta och förbättring...

Och beder jag härmed underdånigst, att min nådige herre, hertig Johan Fredrik, Kurfurste av Sachsen, ville nådigt skydda och omhändertaga denna min donation. — Till sist beder jag var och en, emedan jag i detta gävobrev ej brukat juristernas form och ordalag, att man ej ville glömma vilken person jag dock i sanning är, vilket är offentligen bekant och känt både i himlen, på jorden och i helvetet, en man, som man kan tro och lita

på mer än en notarie.» — Underskriftens äkthet var be-
tygad av Melanchton, Kreuziger och Bugenhagen.

Kurfursten var benägen att hjälpa Käthe och förklara
testamentet giltigt. Utan att utse förmyndare var det
emellerid ej möjligt, och detta insåg även Käthe.

Då riddargodset Wachsdorf nu efter hennes käre mans
död åter utbjöds till salu, bad hon kurfursten om hjälp
att köpa godset, samt att han måtte giva henne och bar-
nen förmyndare. Samtidigt meddelade hon kurfursten
»kort och buttert», som kansler Brück sade, att hon nu
varken hade pengar eller förråd, varför hon var helt
beroende av kurfurstens godhet.

»Kort och buttert» — stackars fru Käthe. Den stolta,
kraftiga kvinnan måste vid den tiden ha varit nedbruten
till både kropp och själ, ty hon upplöste genast efter
Luthers död studentmatlaget!

Egendomligt nog fick den fientlige Brück först Käthes
böneskrift omhand genom Melanchton, och han var na-
turligtvis icke hågad att befordra hennes önsknigar.
Doktorinnan skulle taga sina söner med sig ut till Wach-
sdorf och hindra dem att studera, ansåg han; de skulle
bli »junkrar» och slösa bort tiden på fågelfångst.
Wachsdorf var ett öde gods, som ofta översvämmades
av Elbe.

Det var en ovänlig handling av Melanchton, att han
på detta sätt handhade Käthes förtroendefulla meddelan-
de. I sitt testamente hade Luther sagt: »Jag beder ock
alla mina goda vänner, att de ville vara min kära Käthes
vittnen och försvara henne, när några bakdantare vilja
bereda henne svårigheter eller förolämpa henne.» Första

gången ett tillfälle erbjöds att uppfylla denna Luthers bön, svek Melanchton.

Även Kreuziger och Bugenhagen, som också voro hos Brück, klandrade Käthes rättshaveri. Då Brück föreslog Melanchton och Kreuziger att åtaga sig förmyndarskapet, »avslogo de genast detta av den orsaken, att fru Käthe icke skulle lyda dem, och emedan de ofta skulle bli tvungna att mottaga hennes klagomål.»

»Har man glömt Kristus, då glömmen man väl också Luther!» hade Hieronymus Schurf en gång varnande sagt till Luther, då det var fråga om en ofullbordad donation. Denna afton, då de fyra männen suttö tillsammans hos Brück, hade de glömt Luther. De hade glömt, att det »stora, slösaktiga hushållet» berodde på Luthers gränslösa gästfrihet och att det var Käthe, som trots allt skött detta hushåll så, att ehuru man börjat med skulder, det nu efter Luthers död fanns en för den tiden ansenlig förmögenhet kvar. Denna förmögenhet bestod av:

Svarta klostret. Saluvärde 3,700 gulden.

Tre trädgårdar, av vilka två såldes för 500 gulden.

Böcker och husgeråd, som barnen delade efter Käthes död.

Zulsdorf. Inköpt för 956 gulden.

Brisgers hus. Värt omkring 350 gulden.

Tillsammans uppgick alltså kvarlåtenskapen till 8,000 gulden.

Dessutom ägde barnen 1,000 gulden, som kurfursten redan 1541 lovat att utbetala till dem efter deras faders död, samt 2,000 gulden, som de mansfeldska grevarna

lovat Luther för hans förlikningsarbete. De gävo fem procents ränta. Men utbetalningen av kapitalet stötte på svårigheter. Vid Käthes död 1552 var ännu endast hälften utbetalt.

Da en gulden motsvarar ungefär 16 mark i nutida mynt, skulle moderns och de fyra barnens sammanlagda förmögenhet uppgå till mellan 150- och 160,000 mark i nutida pengar. Men emedan denna förmögenhet till största delen bestod av fastigheter, blev den årliga räntan blott ungefär 250 gulden.

När kansler Brück hörde, att Käthe ämnade behålla Svarta klostret, även om hon kom i besittning av Wachsdorf, antog han, att det var av ärelystnad — att hon ville vara en förnäm fru, som kunde få styra och befalla.

Möjligt är väl också, att omedvetet för henne själv en viss fruktan för att bli alltför tillbakasatt dolde sig i hennes iver att skaffa sig denna nya egendom; hon hade dock varit hustru till Tysklands berömdaste man, och det kunde kännas svårt att på en gång förlora den ställning hon ägt genom honom. I tjugu år hade hon dock varit hans stolta maka, och hon var därtill född av adel. Men kansler Brück gjorde henne dock orätt, när han trodde, att hon blott tänkte på sig själv och ej på barnen. Brück var tillräckligt klok att förstå, att kurfursten ej skulle avslå den första bön, som Luthers änka framställde. Därför rådde han sin herre att höja de tusen gulden han lovat Luthers barn till 2,000 och inköpa godset Wachsdorf icke för henne utan för barnen. Han borde dock ej giva mer än 1,500 gulden, ty 500 gulden borde innestå som hemgift åt Luthers dotter Margareta.

500 gulden kunde ju också grevarna av Mansfeld utbetala av sin skuld. Emellertid nekade grevarna att lämna något av kapitalet före 1548. Brück trödde nu, att Käthe ej längre skulle önska köpa godset, då hon ej själv finge äga det. Men Käthe gick utan tvekan in på förslaget, att Wachsdorf skulle köpas åt barnen.

Under tiden hade också frågan om förmyndarskapet ordnats. Stadskaptenen Erasmus Spiegel och Hans von Bora blevo Käthes förmyndare; kurfurstens livläkare, doktor Ratzeberger, Jakob Luther och borgmästaren i Wittenberg, Ambrosius Reuter blevo barnens förmyndare samt Melanchton och Kreuziger tillsatta att övervaka förmyndarnas förvaltning av sitt ämbete. Därpå förklarade kurfurstens testamentet giltigt, »ehuru det saknade de sirater och solenna uttryck, som fordrades».

Den 16 maj skrevo förmyndarna till landsherrn, att fru doktorinnan Luther stod fast vid sin önskan att inköpa Wachsdorf; hon förklarade, att hon ej skulle företaga några »väsentliga nybyggnader» där. De bådo fursten att även lägga dotterns andel till köpesumman, ty grevarna av Mansfeld gävo ingenting. Skulle man nu icke tillmötesgå änkan, såge det ut, som om man redan glömt doktor Luthers välgärningar. Och för hans skull borde man ju villfara hennes önsknningar; de — förmyndarna — voro i en ganska kinkig belägenhet.

Käthe, som nu återfått sin forna handlingskraft, var alltså den segrande, ehuru arvingarna till Wachsdorf nu begärde 2,200 gulden. 100 gulden skaffade förmyndarna, och 100 gav den förmögne Amsdorf. Den 14 juni 1546 voro Luthers barn ägare till Wachsdorf, ett riddarlän

och arvgods. — Brücks nästa bemödande var nu att skilja de tre sönerna från modern. Var och en av de tre gossarna hade sin egen informator och famulus. Men tillsammans hade de blott en, nämligen Ruthfeld. Det myckna tjänstfolket vore överflödigt, Margareta kunde nöja sig med en liten »hjälpflicka». Änkan kunde hyra ut rum, det kunde hon ju förtjäna en smula med. Dottern finge liksom modern en liten summa till kläder. Kurfursten hade förklarar sig beredd att ge den äldste sonen, Hans Luther, plats i sitt kansli. Hans mor hade visserligen förklarar, att han vore ovan, man skulle blott håna honom i kansliet. Han, Brück, tillrådde dock denna utväg och rådde dessutom, att de båda andra sönerna borde tagas ifrån modern och var för sig uppfostras till lärda män.

Detta förslag innebar ett så hårt slag för den kämpande modern, att Brück själv tillägger: »Nu komma förmyndarna och fru Käthe att bitas sinsemellan.»

I mitten av april tog kurfursten del av Brücks förslag och gillade det samt anbefalldes åt förmyndarna att minska hushållet och avskeda överflödiga tjänare. Käthe måste ha lidit denna tid, men hon kämpade icke blott tappert utan också skickligt och klokt.

Den 16 maj kom en inlaga från Melanchton, Kreuziger och Ambrosius Reuter till kurfursten, där de bl. a. säga, att de frågat Johannes Luther, om han fortfarande ville studera eller ej, och de hade ej dolt sin mening, att han passade bättre för kansliarbete. Hans Luthers skriftliga svar medföljde inlagan:

»Vördade, käre Herre! Eders Kurfurstliga Höghets

befallning angående min person har jag i underdånighet och tacksamhet mottagit. Jag förstår väl, att platsen i kansliet är mycket god, men jag vet, att min käre fader förr icke ville, att jag skulle lämna skolan. Därför ville jag gärna fortsätta att studera.»

På kurfurstens »nådiga avsikt» att skicka Martin och Paul till någon lärd man, svarade änkan, att hon vore i all underdånighet tacksam, men bad, att man dock ville betänka, att den yngste sonen var sjuklig och icke kunde få det bättre hos någon annan, än han hade det hos sin moder. Magistrarna voro så trångbodda, att barnen måste ta skada till sin hälsa av att bo hos dem. Även kunde de hos främmande lättare komma i dåligt sällskap än om de bodde hemma hos henne, där de aldrig fingo gå ut utan hennes lov.

Huru väl måste inte modern ha skött sin sak, då hon fått förmyndarna över på sin sida emot kanslern! De försäkra nämligen kurfurstens, att gossarna nu hade en lärd och trogen lärare, och själva skulle de övervaka Martins studier, som de även funno väl skötta, under det att Paul icke vore så skicklig i grammatiken.

Kurfursten svarade redan den 16 maj och förklarade, att han vore ense med dem därom, att sönerna skulle stanna hos sin mor och att Hans borde få fortsätta att studera, »ty vi veta, att det var Luthers högsta önskan, att hans söner skulle studera.» Förmyndarna borde akta däruppå, att »bemälde salig doktors tre söner höllos i tukt och ordning och icke förslösade tiden med onyttigt spatserande.»

Alltså kunde Katarina utan »att bitas» om också icke utan kamp få fortsätta med sitt stora hushåll i Svarta klostret. Något mindre än förut blev det dock, ty de talrika besöken, som gällt Luther, upphörde ju nu. Studentmatlaget återupptogs; och hade icke oroliga tider inbrutit, som gjorde det särskilt svårt för godsägare, så hade fru Käthe förvisso rätt sig utmärkt. Men inga beräkningar förmå något, när krigets storm bryter lös!

Aningsfullt hade Luther motsett detta krig. Och samtidigt med underrättelsen om hans död spreds genom Tyskland även ryktet: kejsar Karl rustar till krig.

Till en början såg det ut att blott vara lösa rykten, ehuru redan en förlamande ångest började sprida sig över Tyskland. Handeln avstannade, och för Käthe fattades ofta pengar till de nödvändigaste utgifterna.

Fördenskull vände sig Bugenhagen till konung Kristian i Danmark och erinrade om att varken Melanchton eller han själv fått sin lön för det innevarande året och bad samtidigt, att de 50 thaler, »som detta år tillkomma vår käre fader, doktor Martin, vilken Gud härligen tagit till sig från denna jämmerdal för ett fjärdedels år sedan», måtte sändas med riddaren herr Christoffer.

Ett brev från konungen kom till doktor Jonas: »Vi vilja i nåder antaga oss den salige och dyre gudsmannens efterlämnade änka och barn.» Men pengarna kommo ej.

Först den 10 januari 1547, då Käthe befann sig i Magdeburg, erhöil hon 50 thaler, och kort därefter — i februari — 50 thaler till samt en skrivelse från konungen:

»Till doktor Luthers änka.

Vår nådigaste hälsning.

Ärade och dygdädra kära Fru!

Sedan vi blivit underättade därom, att Ni under nuvarande farliga tider flytt från Wittenberg till Magdeburg, hava Vi icke velat underlåta att skriva till Eder för att meddela Eder Vår nådiga vilja och avsikt. Då Ni nu måste föra Edert hushåll på främmande ort, vilket Vi synnerligen beklaga, sända Vi Eder med samma bud 50 thaler till Edert hushåll, vilket torde lända Eder till nytta och varav Ni torde märka Vår nådiga välvilja.»

Katarina Luther skriver den 9 februari bl. a.: »För Eders Majestäts välgång och lyckliga regemente beder jag med all flit andäktigt till Herren Gud. Nådigaste Herre! Det gångna året har bragt mig svåra bekymmer och djup sorg, då först min käre herre med döden avgått, lämnande mig och mina barn i bedrövelse; dock var hans död en salig och fröjdefull hemfärd till vår Frälsare Christus Jesus och skedde denna årstid den 18 februari, vilken dag nu närmar sig; — dessutom hava dessa farliga krig och denna landets ödeläggelse inträffat, och ännu är ingen ände på denna jämmer att vänta. Under sådana bekymmer har det varit mig en stor och god tröst, att Eders Majestät både med nådig skrivelse och med översändande av femtio thaler till mig och mina barn, liksom ock genom Eders Majestäts nådiga erbjudande visat Eder välvilja med mig arma, efterlämnade änka och mina stackars faderlösa barn — —.»

Det är rörande, att fru Käthe, som just då hade det så illa ställt, icke beder konungen om vidare hjälp, men

däremot i en särskild inlaga bönfaller honom att hjälpa doktor Majors familj, en teolog, som mist sin befattning genom kriget och som nu befann sig i djupaste nöd med sina tio barn. Därtill är att märka, att fru Käthe ej synes ha hyst någon sympati för denne doktor Major, ty hon hade avböjt att få honom till förmyndare.

Hennes bön blev icke utan resultat. Till påsk 1547 fick Major 50 thaler med konungens anmärkning:

»På förbön och begäran av den dygdädra fru Katharina, änka efter doktor Martin Luther, salig i åminnelse.»

XV.

VID MALET.

Ubi sunt gaudia?
 I den helga stad,
 Där de änglar sjunga
 Nova cantica;
 Och de klockor klinga
 In Regis Curia:
 Eja, vore vi där!

Det var Doktor Martin Luthers dödsår strax efter pingsten. I Wittenbergs kyrka ljöd den allvarliga evangeliska krigsbönen: »Du, som ser till vår stora nöd, hjälp vår regering och oss alla: män, kvinnor och barn — — —»

Djupt böjde sig fru Käthes huvud, ty det var ju hennes älskade makes verk, som nu hotades med förintelse. »Nedslå fiendens makt, och låt icke de mördiska hoparna överfalla våra kvinnor och barn med våld och grymhet.»

Det var det schmalkaldiska kriget, som började. Hertig Moritz av Sachsen svek sin släkting kurfursten och reformationens sak — och Wittenberg var Kur-Sachsens huvudfästning. Det hade att vänta en belägring.

Fru Käthe hade två gånger under svåra pesttider oförskräckt stannat vid sin makes sida, när andra flydde. Men nu stängdes universitetet i början av november till följd av fiendens annalkande. I oräkneliga fordon flydde civilbefolkningen, som alltid betraktades som ett hinder för belägringstrupperna.

Snö täckte vägarna, människorna, vagnarna. Framåt, endast framåt, så fort hästarna förmådde draga! I trossen befann sig även fru Käthes vagn, som hon lastat med sina värdefullaste ägodelar. Wolf Sieberger hade stannat som Svarta klostrets vaktare.

I Magdeburg fann Käthe tak över huvudet. Dit hade de flesta professorerna flytt. Melanchton stannade emellertid i Zerbst.

Intet välkommen mötte flyktingarna i Magdeburg. Under oroliga tider är en massa fattigt folk, som vill födas, en börda för staden.

Från Wittenberg kommo dåliga nyheter. För att bättre kunna försvara fästningen lät man i mitten av november bränna förstäderna, trädgårdarna och byggnaderna där — även Käthes kära planteringar blevo lågornas rov. Många blevo härigenom utfattiga, men kriget tar inga hänsyn.

Hertig Moritz närmade sig med sina meissnare och kejsarens ryttare, en vild soldatesk, om vilkas oövernighet man överallt talade. Dock misslyckades en första stormning av Wittenberg, staden var alltför väl befäst. Hertigen upprepade icke försöket, och då kurfursten nu skyndsamt närmade sig från Syd-Tyskland, lät Moritz sina trupper tåga till Leipzig. Wittenberg var räddat,

och åtskilliga av Luthers vänner återvände i början av år 1547. Käthe stannade dock i Magdeburg. — Vad levde hon av? Vi veta blott, att hon två gånger fick 50 thaler från konungen av Danmark. Men hennes jordagods inbragte ingenting i krigstid. Mer än en av sina silverbägare måste hon förvisso sälja eller pantsätta under denna tid.

Emellertid hade kurfursten av Sachsen framgång i striden mot sin trolöse släkting.

På den första årsdagen av Luthers död kunde Käthe tänka på hemfärden, vilken utan hinder utfördes. Men det var blott ett ögonblicks ro, som förunnades henne.

Kejsaren själv ryckte nu fram och överföll i förbund med konung Ferdinand och hertig Moritz kurfurstens här på Lochauer hed nära Mühlberg den 24 april. Det var en ojämn strid, och den blev kort. De kurfurstliga måste fly, och Johan Fredrik själv föll sårad i de kejsarligas händer.

Slaget stod på aftonen. Redan vid midnatt klappade de första flyktingarna från Lochauer hed på Wittenbergs portar. Först i dagbräckningen öppnade man för dem.

Med ett rop av förtvivlan mottog kurfurstinnan Sibylle sorgebudet, och ett fasans skri ljöd från stadens alla hem. Portarna stängdes, ingen fick lämna staden. Wittenberg väntade sin andra belägring. Men då den uteblev den närmaste tiden, tillätos de, som ville fly, att lämna staden.

För andra gången flydde Käthe med sina barn bort ifrån hemmet. Gråtande bad hon Melanchton om hjälp i Magdeburg. Såsom doktor Luthers änka fruktade hon

att med sina barn falla i fiendens händer, dessa fiender, vilkas anförare ville »låta uppgräva och bränna Luthers lik». Hennes önskan var närmast att få komma till Braunschweig och därifrån om möjligt till Danmark, ty kung Kristian var ju den ende furste, som nådigt tagit sig an henne.

Melanchton gillade planen och förde henne till Braunschweig, där han lämnade henne i den evangeliske abbotens beskydd. Doktor Major, som även befann sig i Braunschweig, lovade att följa henne till Danmark och Melanchton åtminstone till Lüneburg. Men de kommo icke långt. Redan i Gifhorn avrådde hertig Franz av Lüneburg från att fortsätta resan, då landet vimlade av krigsfolk och han icke kunde lämna säker vakt. Alltså återvände Käthe till Braunschweig.

Blott nakna fakta höra vi ifrån denna tid av Käthes historia. Men vilken ångest och vilka kval måste hon ej ha utstått under dessa resor. Även måste hon ju ha märkt, så klok som hon var, att även de, som nu hjälpte henne, ej gjorde det med synnerlig glädje, utan att hon som Luthers änka snarast var dem en ofrånkomlig börda. —

Utan svärds slag intågade kejsar Karl i Wittenberg den 23 maj 1547 och lät där visa sig Luthers grav. Med Kur-Sachsen belönades nu hertig Moritz; kurfurstens söner, som ännu flera år fingo stanna i fångenskap, fingo Tübingen. Wittenberg hyllade sin nye herre den 6 juni, och den 8 öppnade rektor Kreuziger åter universitetet.

Även Käthe uppmanades av Bugenhagen och Reuter att återvända. Hon kunde göra det fullkomligt tryggt,

och hennes hus och gods voro oskadade. Den trogne Wolf Sieberger hade emellertid dött kort före hyllningen av den nye landsherrn. Så återvände då Käthe hem. Hennes hus var visserligen oskadat, men trädgårdarna alldeles förstörda. Och hennes lantgods hade så utarmats under kriget, att Käthe nu var utfattig. Zulsdorf låg mitt i stråkvägen mellan Leipzig och Alsenburg; Boos och Wachsdorf lågo invid vägen till Wittenberg. Det senare hade därtill boskapsskötsel som huvudnäring. — Vem skonar väl boskapen i krig? Det är en välkommen spis för soldaterna. Och vem frågade på den tiden efter rätt och plikt att ersätta och betala? Efter 1548 tala vännerna om Käthe som en »fattig fru», och Bugenhagen säger:

»Hon vore icke fattig, om hon kunde sköta sina gods; men det är omöjligt».

Man har velat tyda dessa ord så, att fru Käthe ej förstod att bruka sina gods. Men det har förvisso ej varit den trogne vännens mening. Han vill därmed blott säga, att krig och dyrtid gjorde det omöjligt att ersätta de förlorade inventarierna. Käthe var så känd för sin duglighet som husfru, att han måste ha varit övertygad om att hon under lugnare tider snart skulle bringa allt i gott stånd igen.

Nu måste hon dock för att anskaffa de allra nödvändigaste boskapsdjuren upptaga ett lån på Zulsdorf, närmare 400 gulden, som hon fick låna av en person i Leipzig. Dessutom pantsatte hon flera silverbägare.

Det var en svår misräkning för den stolta Käthe, att hon i stället för att få inkomster av sina gods nu

måste utbetala nya summor för deras underhåll och sålunda förminska barnens arv. En moders bekymmer!

Hon försökte snart att dra nytta av sitt stora hus, ty nu samlades åter studenter i Wittenberg, om ock Leipzig nu konkurrerade med universitetet i Wittenberg. Käthes middagsbord var dock alltför gott, för att ej få matgäster.

De båda stora salarna på nedre botten, där Luther hållit sina huspredikningar, utthyrdes till föreläsningar. Med ett ord, Käthe gjorde vad hon kunde för att med egna krafter arbeta sig upp.

Tyvärre använde sig grannarna till hennes gods av den ensamma kvinnans hjälplöshet och började tvister och processer, så att hon till slut måste vända sig till en av samtidens mest berömda advokater, Johan Stramburger i Leipzig, för att bli hjälpt. Tacksam för hans bistånd, sände hon honom 1550 en gåva.

De krigsgärder, som på den tiden pålades lantbefolkningen ej blott av den tillfälliga fienden utan ock av de egna landsmännen, voro oerhörda; därtill kom den olagliga förödelse, som anställdes av vilda, kringströvande horder.

»Vår fader Luthers änka klagar svårt; det är också tydligt, att hennes gods likaväl som grannarnas lidit stor skada», skrev Bugenhagen till kung Kristian, som tydligen ofta skickade pengar, att döma av ankans, Melanchtons och Bugenhagens tacksägelsebrev. Det finns också bevarat ett brev från Johannes Luther till konungen, där han efter moderns död tackar för den årliga penningssumma, som »hittills» blivit dem given.

Hans Luther var nu 23 år gammal och hade ännu ej avslutat sina studier. Då kom Melanchtons svärson, den föga betydande professor Sabinus från Königsberg, och hade mycket att berätta om hertig Albrekts av Preussen nådiga intresse för Luthers familj; den höge herrn ville gärna övertaga utgifterna för Hans Luthers studier. Käthe såg här en ljusning — kanske skulle nya förhållanden verka upplivande och eggande på hennes slappe son.

Bevarat är det rörande brev, där hon anbefaller sin Hans i hertigens beskydd. Först talar hon där om sin »käre, salige herre» och fortsätter därefter:

»Eders furstliga Nåd torde veta, hurusom jag genom det nyss avslutade kriget råkat i svår nöd, och huru jag med bekymmer försökt föda mig och mina barn genom avkastningen från mina härjade och förödda gods. Nu har jag skickat min äldste son Hans till Eders furstliga Nåd, då jag av herr Philippus (Melanchton) och doktor Sabinus hört, huru välvilligt stämd Eders furstliga Nåd är mot mina barn, och emedan Eders furstliga Nåd nådigt erbjudit sig att en tid sörja för hans studier. Därför och för all Eder omsorg om mina faderlösa barn vill jag ödmjukast tacka Eder.

Emedan detta är min sons första resa till främmande människor och emedan jag skickar bort honom för att han jämte sina studier skall lära att skicka sig bland folk, är min ödmjuka bön till Eders furstliga Nåd, att Ni för min käre, salige herres skull ville upptaga min son i Edert nådiga beskydd. Och om han till en början ej vet att i allt uppföra sig som sig bör inför Ers furst-

liga Nåd, att Ni då ville hava tålmod med honom och förlåta honom detta för hans okunnighet och emedan detta är hans första resa.

«För denna Eder nådiga välvilja skall Gud rikligen vedergälla Eder. Jag beflitar mig alltid att bedja till Gud för Eders furstliga Nådes lyckliga regering och välfärd». —

Nära två år stannade Hans i Königsberg. Han tycks dock icke ha studerat mycket där, och icke heller skrev han ofta hem. Hans anhöriga hörde ej av honom långa tider, och då fru Käthe ber hertigen att ge hennes son den för en jurist så fördelaktiga sista utbildningen i Italien eller Frankrike, får hon till svar, att hertigen ej vore benägen därtill, emedan sonen icke tillbörligt skötte sina studier; dessutom hade han kommit i åtskilligt krakel, då han gick sysslolös. I Königsberg skulle dock hertigen underhålla honom ännu en tid.

Redan tre dagar senare, den 15 juli 1551, utfärdade emellertid universitetet ett nog så gott avgångsbetyg åt Johannes Luther, varav man kan dra den slutsatsen, att det »krakel» hertigen nämner, ej kunde vara av svårare art. Modern längtade nu att få se sin son ännu en gång — det var, som om hon känt en aning om sin nära förestående bortgång. Sommaren 1552 utbröt åter en farlig pest i Wittenberg, den trånga fästningsstaden, som låg omgiven av sumptrakter. Torgau inbjöd redan i juni universitetet att flytta dit. Käthe, som mindes sin makes mod under förra pesttider, höll stånd tills i september, och först då Svarta klostret började hemsökas av

sjukdomen, packade hon än en gång sin vagn och reste med sina barn till Torgau. Det blev hennes sista resa.

Under vägen skyggade hästarna. För att hejda dem hoppade Käthe av vagnen men slog sig illa och föll i det vattenfyllda diket.

Troligt är, att hon i fallet ådrog sig någon inre skada, ty vid ankomsten till Torgau måste hon intaga sängen, och hon steg aldrig upp därifrån. Tre månader låg hon och tynade bort. Hennes dotter Margareta, som då var 18 år, vårdade henne troget med hjälp av värdinnan i hörnhuset vid klosterkyrkan, där de bodde.

I sina böner önskade hon sig ofta en salig hädanfärd och ett slut på sina lidanden. Den 20 december 1552 insomnade hon i döden.

»Då kriget utbröt, irrade hon omkring i landsflykt med sina faderlösa barn under stora faror och besvärigheter; och förutom de svårigheter, som en änka alltid har att kämpa mot, rönste hon också stor otacksamhet av många, från vilkas sida hon kunnat vänta hjälpsamhet för sin makes skull och för hans oerhörda förtjänster, men hon blev på det skamligaste besviknen.» Så lyda orden i det offentliga anslag, där Melanchton och Eber meddelade universitetet doktor Luthers änkas död och däri de uppmanade studenterna att deltaga i likbegängelsen, som ägde rum redan den 21 december.

Ännu en gång föll ära och glans över fru Käthe. I högtidlig procession ledsagades hon till graven av professorer, magistrar, studenter och borgare. I Maria-kyrkan i Torgau är hon begravnen. Där reste barnen en gravsten, som ännu finnes i koret. Inskriften lyder:

»Den 20 december anno 1552 insomnade i Torgau salig doktor Martin Luthers efterlämnade maka Katharina von Bora.» — På gravstenen synes fru Käthe i kroppstorlek, huggen i sandsten. Hon står där i kappa och med en vid, veckad huvudduk som på medaljongen i Zulsdorf. Över hennes vänstra axel ser man Bora-släktens lejon och över den högra Luthers vapen.

Hans Luther kallades omkring 1553 till Weimar, sannolikt på Johan Fredriks tillskyndelse. Denne hade nu äntligen frigivits av kejsaren; han dog kort därefter, 1554. Hur gärna han än velat sörja för fru Käthe, hade det dock varit honom omöjligt under fångenskapens tid. Hans gifte sig 1553 med Elisabet Kreuziger, dotter till prosten Kaspar Kreuziger; de hade en dotter, Katarina, som också blev gift men dog barnlös. Hans Luther dog under en resa till Königsberg 1575.

Martin Luther var sjuklig och kunde aldrig bekläda något ämbete, ehuru han studerat teologi. Han var gift med borgmästaren Thomas Heilingers dotter Anna i Wittenberg. Han dog barnlös den 3 mars 1565.

Den dugligaste av Luthers söner var Paul. Han var läkare. 1553, några veckor efter moderns död, gifte han sig med Anne von Warbeck, en synnerligen energisk ung dam. Då hon en gång blev anklagad inför Torgaus råd för att ha överträtt en klädförordning, sände hon en besvärsskrift till kurfursten av Sachsen. Fru Käthe, som lärde känna sin svärdotter i Torgau, måste ha tilltalats av fästmöns fasta, beslutsamma karaktär — det var samma virke i båda dessa kvinnor. Kurfursten svarade snart rådet i Torgau:

»Vi hava av den ärbara jungfrun Anne von Warbeck i en ödmjuk klagoskrift blivitt underrättade, huru I haven förbjuditt henne att bära en damastkjol med sammetsskärp och därtill ålagt henne att betala några gulden som straff». Vidare anmärker han: att jungfruns fader är av adel och varit furstligt råd, ävensom att den damast, varav kjolen var sydd, var en furstlig gåva, »därför ville kurfursten tillåta henne att bära sådana kjolar med heder. Och borde rådet förhålla sig så gentemot henne, att hon ingenting fick att besvära sig över».

Paul Luther var först anställd vid universiteten i Wittenberg och Jena, därefter som livläkare i Gotha hos kurfurst Joachim II av Brandenburg och i Dresden hos kurfurst August och Kristian. Han dog den 8 mars 1593 i Leipzig. Han hade sex barn. På mansidan utslöcknade Paul Luthers ätt 1759. Den kvinnliga linjen blomstrar ännu.

Till den tjuguariga Margareta Luther friade Georg von Kunheim, arvinge till Knauten i Ostpreussen. Han hade studerat i Wittenberg. Han var ännu icke myndig, när han förlovade sig, och hans förmyndare, som ogillade hans val, utverkade hos hertig Albrekt av Preussen den unge ädlingens omedelbara hemkallande. — Härvid bevisade sig Melanchton som en sann vän. »Med tårade ögon» skrev han till fursten, och detta brev vände saken till det präktiga unga parets förmån. I augusti 1555 firades i Wittenberg Margareta Luthers bröllop med Georg von Kunheim i närvaro av professorerna och »många grevar och adelsmän». Georg von Kunheim blev mycket lycklig med Luthers dotter och var i hela sitt

liv synnerligen stolt över sin släktskap med den store reformatorn. Tyvärr upplöstes äktenskapet tidigt av döden; Margareta dog redan 1570, trettiosex år gammal. Hon är begravnen i Mühlhausen i Ostpreussen. Av hennes nio barn överlevde henne tre, och genom ättlingar till hennes äldsta dotter, också det en Margareta, har släkten fortlevat in i vår tid.

* *

*

Spridda ligga familjen Luthers gravar. I Ostpreussen vila Luthers äldsta och yngsta barn, fru Kätthe i Torgau, Paul Luther i Leipzig och i Wittenberg doktor Martin Luther, lilla Elisabet, Lena och Martin.

»Av jord är du kommen, till jord skall du åter varda!» ljuder det sakta över de förfallna gravarna, susar det stilla över kyrkornas gravhällar. Men segerrikt klingar däröver det ord, som Luther själv format, då han genom sin översättning gjorde bibeln till det tyska folkets egen-

Jag tror på köttets uppståndelse.

Jag tror på ett evigt liv!

KÄLLOR:

J. Köstlin. Martin Luther. (A. Duncker, Berlin.)

A. Hausrath. Luthers Leben. (G. Grote, Berlin.)

Martin Luthers Briefe. Herausgegeben von G. Buchwald.
(Insel-Verlag, Leipzig.)

Joh. Mathesius. Luthers Leben in 17 Predigten (Reclam,
Leipzig.)

Luthers Tischreden. (Meyers Volksbücher.)

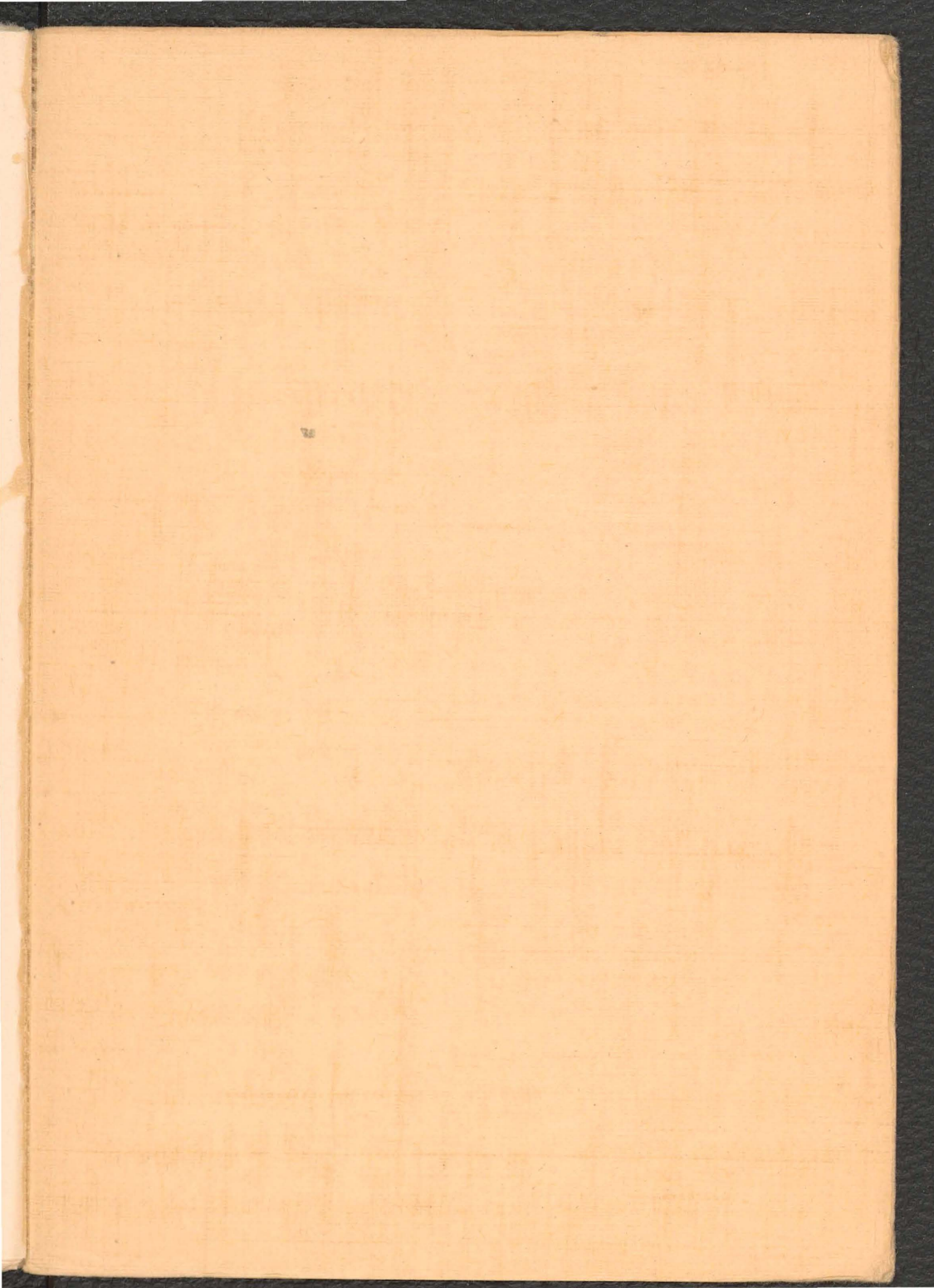
A. Thoma. Katharina v. Bora. (G. Reimer, Berlin.)

E. Kroker. Katharina v. Bora. (Edgar Thamm, Leipzig.)

ANKAR, G.:

LUTHERDOMENS EGENART.

PRIS 40 ÖRE.

BERGLUND, EMIL:

MARTIN LUTHER. PRIS 25 ÖRE.

MARTIN LUTHERS GÅVA.

PRIS 50 ÖRE.

BRING, J. Th.:

LUTHERS MAKÅ o. HEMLIV.

PRIS 40 ÖRE.

RUNESTAM, ARVID:

Den krisliga friheten hos

Luther och Melanchton.

Akademisk avhandling. PRIS KR. 4:—.

NORÉN, RICHARD:

MARTIN LUTHER, GUDS MAN

Historiskt kyrkligt festspel för deklamation, soli, körer och orgel. I. Text. Pr. 50 öre. II. Musik. Pr. 3:—.

Porträtt av Martin Luther

Storlek 24x37.

PRIS 75 ÖRE.

Diakonistyrelsens Bokförlag

Pris Kr. 3:50

Stockholm, Svenska Tryckeriaktiebolaget. 1918.